

**Martina Ožbot**

**Prevajalske strategije in  
vprašanje koherence ob  
slovenskih prevodih  
Machiavellijevega  
*Vladarja***

Slavistično društvo Slovenije  
Ljubljana, 2006

Slavistična knjižnica 10

Martina Ožbot

Prevajalske strategije in vprašanje koherence ob slovenskih prevodih

Machiavellijevega Vladarja

Izdalo Slavistično društvo Slovenije

(<http://www.ff.uni-lj.si/slovjez/sds/sds.html>)

Ljubljana, 2006

Recenzija: dr. Zoltan Jan, dr. Tjaša Miklič

Urednik zbirke: dr. Zoltan Jan

Tehnična urednica: Malka Čeh

Tiskarna Birografika Bori, Ljubljana

Izdajo znanstvene monografije je finančno podprlo Ministrstvo za visoko šolstvo in znanost Republike Slovenije.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji  
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

811.131.1'25=163.6(043.3)  
81'42

OŽBOT, Martina

Prevajalske strategije in vprašanje koherence ob slovenskih  
prevodih Machiavellijevega Vladarja / Martina Ožbot. - Ljubljana :  
Slavistično društvo Slovenije, 2006. - (Slavistična knjižnica /  
Slavistično društvo Slovenije ; 10)

ISBN-10 961-91015-7-X  
ISBN-13 978-961-91015-7-5

230457600

What do we know about texts? /.../  
Surprisingly, perhaps, the short answer to the question is 'very little'; we are hardly in a position to do much more than chart our ignorance.

Paul Werth (1984: 4)



## ***Kazalo***

|                                                                           |    |
|---------------------------------------------------------------------------|----|
| PREDGOVOR                                                                 | 9  |
| I. UVOD                                                                   | 11 |
| I.1. Zastavitev problema                                                  | 11 |
| I.2. Cilji raziskave                                                      | 14 |
| 2.1. Metoda dela                                                          | 15 |
| I.2.2. Empirična analiza: utemeljitev izbora<br>obravnavanih besedil      | 16 |
| I.2.3. Teoretska osnova                                                   | 16 |
| II. TEORETSKI OKVIR                                                       | 18 |
| II.1. Terminološke opombe                                                 | 18 |
| II.1.1. Osnovna terminologija                                             | 19 |
| II.1.2. Prevod in prevajanje                                              | 21 |
| II.2. Formiranje teorije prevajanja                                       | 22 |
| II.3. Jezikoslovje, besediloslovje in<br>raziskovanje prevodnih fenomenov | 26 |
| II.3.1. Prevajalska véda kot samostojna disciplina                        | 27 |
| II.4. Funkcijska paradigma v prevodoslovnem raziskovanju                  | 30 |
| II.4.1. Temeljne značilnosti                                              | 30 |
| II.4.2. Prevodi in prevajanje kot primarno<br>kulturni fenomen            | 32 |
| II.4.3. Prevajanje kot posredovanje sporočil                              | 33 |
| II.4.4. Problematičnost »ekvivalence«                                     | 34 |
| II.4.5. Prevajalska napaka                                                | 36 |
| II.4.6. Ciljna usmerjenost                                                | 36 |
| III. BESEDILNOST PREVODOV                                                 | 38 |
| III.1. Prevajanje kot tvorjenje besedil                                   | 38 |
| III.2. Temelj besedilnosti: koherenca                                     | 40 |
| III.3. Prevajalčeve kompetence                                            | 42 |
| III.3.1. Specifično prevajalska kompetenca                                | 42 |
| III.3.1.1. Kognitivni vidik                                               | 43 |
| III.3.1.2. Etični vidik                                                   | 45 |
| III.3.2. Ostale prevajalčeve kompetence                                   | 45 |

|                                                           |     |
|-----------------------------------------------------------|-----|
| IV. KOHERENCA KOT TEMELJNA                                |     |
| BESEDILNA KATEGORIJA                                      | 48  |
| IV.1. Bistvo koherence                                    | 48  |
| IV.1.1. Problemi raziskovanja koherence                   | 48  |
| IV.1.2. Terminološka vprašanja                            | 52  |
| IV.1.2.1. Smisel, koherenca, pomen, relevantna            | 53  |
| IV.1.3. Besedilna koherenca                               | 55  |
| IV.1.3.1. Koherenca kot objektivna in                     |     |
| subjektivna kategorija                                    | 61  |
| IV.1.3.1.1. Pogoji koherence                              | 63  |
| IV.1.3.2. Besedilna koherenca kot sklenjenost smisla      | 66  |
| IV.1.3.2.1. Globalna in lokalna koherenca                 | 67  |
| IV.1.3.2.2. Koherenca in kohezija                         | 71  |
| IV.2. Prevodoslovna relevantnost koherence                | 83  |
| IV.2.1. Teorija skoposa in koherenca                      | 84  |
| V. MACHIAVELLIJEV <i>VLADAR</i> V SLOVENSKIH              |     |
| PREVODIH IN VPRAŠANJE KOHERENCE                           | 89  |
| V.1. Uvodne opombe                                        | 89  |
| V.2. Niccolò Machiavelli in njegova dela                  | 91  |
| V.2.1. Literarnost besedil in implikacije za prevajanje   | 92  |
| V.3. <i>Vladar</i> v slovenskih prevodih                  | 94  |
| V.3.1. <i>Vladar</i> v Prepeluhovem prevodu               | 96  |
| V.3.2. <i>Vladar</i> v Koširjevem prevodu                 | 100 |
| V.4. Postopki omogočanja koherence v slovenskih           |     |
| prevodih Machiavellijevih del                             | 103 |
| V.4.1. Eksplikacija                                       | 104 |
| V.4.2. Dodajanje pomensko sorodnih izrazov                | 113 |
| V.4.3. Uvajanje paralelnih struktur                       | 115 |
| V.4.4. Nove členitve besedila v povedi                    | 117 |
| V.4.5. Prevajanje ključnih pojmov                         | 120 |
| V.4.6. Raba besedilnih povezovalcev                       | 125 |
| V.4.7. Stilistični izbori v funkciji globalnega sporočila | 128 |
| VI. ZAKLJUČEK                                             | 132 |
| BIBLIOGRAFIJA                                             | 135 |
| STVARNO KAZALO                                            | 152 |
| IMENSKO KAZALO                                            | 154 |
| POVZETEK                                                  | 157 |
| SUMMARY                                                   | 158 |
| O AVTORICI                                                | 160 |
| IZ RECENZIJ                                               | 161 |

## *Predgovor*

Raziskava, predstavljena v pričujočem delu, je nastala na osnovi moje doktorske disertacije. V njej se ob *Vladarju* Niccolòja Machiavellija in deloma ob avtorjevih drugih zgodovinskopoličnih spisih in njihovih slovenskih prevodih ukvarjam z vprašanji besedilne koherence. Za proučevanje te problematike sem se odločila iz treh vzgibov: iz zanimanja za raziskovanje zakonitosti besedilnega funkcioniranja nasploh – in še posebej pri medjezikovnem in medkulturnem sporazumevanju, torej tam, kjer imajo osrednjo vlogo prevodi –, iz prepričanja, da je te zakonitosti mogoče bolje spoznati, in iz domneve o potencialni praktični uporabnosti tovrstnih raziskav. Ali so rezultati dejansko uporabljivi v praksi, npr. pri poučevanju tvorjenja besedil in prevajanja, bo treba šele preveriti. Odprta ostajajo tudi številna druga vprašanja v zvezi s koherenco kot teoretsko in analitično kategorijo.

Toda nedorečenosti in problemov bi bilo še precej več, če v času, ko sem se vprašanjem koherence v prevedenih besedilih posvečala, ne bi bila deležna pomoči številnih strokovnjakov, ki so z nasveti, opozorili in komentarji vsak po svoje prispevali k raziskavi. Na tem mestu se s hvaležno mislijo spominjam vseh, posebno zahvalo pa dolgujem naslednjim: red. prof. dr. Tjaši Miklič za pozorno spremljanje mojega dela, red. prof. dr. Dušanu Gabrovšku, izr. prof. dr. Marku Stabeju, izr. prof. dr. Ireni Kovačič in izr. prof. dr. Simoni Kranjc za branje in komentiranje posameznih poglavij knjige ter red. prof. dr. Erichu Prunču za konstruktivne diskusije in za spodbudno mnenje o smiselnosti načrtovanega projekta, preden sem se ga lotila. Hvala tudi prof. Lorenzu Renziju, ki mi je omogočil raziskovalno delo v knjižnicah Univerze v Padovi, ter red. prof. dr. Miranu Hladniku in izr. prof. dr. Zoltanu Janu za podporo in potrpežljivost med pripravljanjem dokončne redakcije besedila in za to, da je bila študija sprejeta v objavo v Slavistični knjižnici.

Da sem delo zmogla izpeljati do konca, sta v nezanemarljivi meri zaslužna tudi mama in Oliver, moja mojstra besedilne in drugih koherenc. Obema iz srca hvala.





## ***I. Uvod***

### ***I.1. Zastavitev problema***

Raziskavo, predstavljeno v pričujočem delu, so spodbudile okoliščine praktične narave. Pri srečevanju s problematiko prevajanja in prevodov z raznovrstnih perspektiv – pri analiziranju prevodov in raziskovanju prevodoslovne problematike, pri poučevanju prevajanja pa tudi pri lastni prevajalski praksi – sem namreč opazila svojevrsten pojav: v primerjavi z izvirniki prevodi pogosto izpričujejo posebno vrsto sprememb, ki se večinoma kažejo kot dodajanja elementov oz. skupin elementov. Tipična zgleda za takšne postopke sta npr. naslednja dva, ki izvirata iz Machiavellijevega *Vladarja* in iz njegovih slovenskih prevodov:<sup>1</sup> v prvem gre v slovenskem besedilu za nekakšno parafrastično ponovitev že povedanega, v drugem pa za natančnejšo označitev samostalnika »kolegij«, ki je za razumevanje ključen in ki je v izvirniku razložen v opombi:

(a.)

- Quelli e' quali per vie virtuose, simili a costoro, diventano principi, acquistano el principato con difficoltà, ma con facilità lo tengono /.../ (Str. 50)
- Tisti, ki po uspešnih, tem podobnih poteh, **torej zaradi svoje sposobnosti** postanejo vladarji, se do vlade stežka dokopljejo, a jo zlahka obdržijo. (Str. 24)

---

<sup>1</sup> V obeh zgledih iz *Vladarja* prvonavedenemu odlomku iz izvirnika sledi prevod Nika Koširja, v drugem pa je na koncu še z zvezdico označen prevod Albina Prepeluha. Gl. Bibliografijo na koncu knjige. Podčrtave v zgledih M. O.

(b.)

• Di che pensò assicurarsi in quattro modi: prima /.../: terzo, ridurre **el Collegio** più suo che poteva /.../. /.../ e' gentili uomini romani si aveva guadagnati, e nel Collegio aveva grandissima parte /.../. /Op.: *Collegio*: dei cardinali/ (Str. 58)

• Pred tem se je mislil zavarovati na štiri načine: prvič /.../, tretjič, da kolikor najbolj se dá, spravi **kardinalski kolegij** na svojo stran /.../. /.../ Pridobil si je rimsko plemstvo, v kolegiju je imel precejšen vpliv /.../. (Str. 30)

\*• Štirih sredstev se je mogel poslužiti, da se zavaruje. Prvič, /.../. Tretjič, da si pridobi kolikor največ mogoče prijateljev v **kardinalskem kolegiju** /.../. /.../ Rimsko plemstvo je pridobil záse in v kardinalskem kolegiju je imel skoro vse na svoji strani. (Str. 47)

Prikazane spremembe niso motivirane sistemsko, t. j. ne izhajajo iz slovničnih zahtev – vključno z besedilnoslovničnimi – ciljnega jezika, kot bi lahko trdili v naslednjem zgledu, iz katerega je razvidno, da se v slovenščini posamostaljeni presežnik ne uporablja s pomenom »najvišja ocena«, kot se lahko v ustreznih sobesedilih v italijanščini, temveč da je struktura ustreznice drugačna:

Ha ottenuto **il massimo**. vs Dobil je **najvišjo oceno**.

Obravnavanih sprememb tudi ni mogoče imeti za primere oblikoslovno-skladenjske širitve, ki bi bila odziv na zapletenost izvirnika,<sup>2</sup> kot v spodnjem zgledu, v katerem je slovenska ubeseditvena različica pogojena z dejstvom, da se v italijanščini v namernem odvisniku, podobno kot še v nekaterih drugih odvisnih stavkih, uporablja nedoločnik, če je osebek v glavnem stavku in v odvisniku isti; drugače kot v italijanščini pa se v takšnih konstrukcijah v slovenščini uporablja osebna glagolska oblika ne glede na identičnost osebkov:

È andata da Clara **per aiutarla**. vs Šla je h Klari, **da bi ji pomagala**.

Spremembe, ki so predmet obravnave pričujoče raziskave, tudi nimajo zveze s tistimi, ki jih pogosto najdemo v prevodih

<sup>2</sup> Tovrstne širitve pri prevajanju iz angleščine v slovenščino so obravnavane v delu Milojević Sheppard (1993).

polprofesionalnih in/ali neodgovornih prevajalcev in ki predstavljajo zgolj neustrezne ali napačne rešitve, ker prevajalec ni zmožal ali ni poskušal najti ustrežnejših, lahko pa so posledica prevajalčevih »nadomestitvenih« strategij, s katerimi kot da je skušal kompenzirati svojo površnost in/ali neznanje in v ciljno besedilo vnašal različne »dodatke«. V ilustracijo naj nam služi naslednji zgled, v katerem je govor o Leopardiju in odnosu med njegovim pesništvom ter domačim krajem Recanati:

- Lontana da queste solitudini, la poesia del Leopardi tende ad **appesantirsi**. Anche *La ginestra*, che è uno dei non molti canti scritti fuori di Recanati, trova le sue note più schiette quando si raccoglie intorno al profumo solitario di quel **fragile** fiore e intorno a quello scenario **di minaccia** sempre incombente che è il deserto Vesuvio.<sup>3</sup> (Str. 444)
- Kadar je daleč od teh domačih samot, postane Leopardijeva pesem **gmotna in težka**. Tudi *La ginestra*, ki je eden izmed redkih spevov, ki niso bili napisani v Recanatiju, najde najčistejše zvoke, kadar se zbere okoli samotnega vonja tistega **rahlega, domačega** cveta in okoli tistega prizorišča pod ugaslim Vezuvom, ki pa je **živ in grozeč** kot večni opomin. (Str. 443)

Ker v izvirniku o »gmotni in težki pesmi«, o »*rahlem*, domačem cvetu« in »o *živem in grozečem Vezuvu*« ni govora, bi bil sporočilno ustrežnejši recimo takšen prevod:

- Kadar je Leopardijeva pesem daleč od teh samot, postaja **težja**. Tudi *La ginestra* (*Brnistra*), ena izmed pesmi, ki niso bile napisane v Recanatiju, se razkriva v svojem najčistejšem izrazu, ko je osredinjena na samotni vonj tistega **krhkega** cveta in na tisto podobo nenehne **grožnje**, ki jo zbuja pusti Vezuv.

V nasprotju s spremembami, ki so predmet našega zanimanja, gre pri spremembah, kakršne so pravkar omenjene, za dodajanja, razlaganja, stopnjevanja ipd., ki so rezultat prevajalčevih samovoljnih in objektivno neutemeljenih odločitev. Spremembe, o katerih bo govor

---

<sup>3</sup> Odlomek izhaja iz Momiglianovega dela *Storia della letteratura italiana* (Milano/Messina, Giuseppe Principato, 1959) in njegovega slovenskega prevoda, ki ga je izdelal Bogomil Fatur (*Zgodovina italijanske književnosti*; Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1967). Več o omenjenem prevodu nudijo razprave Ožbot (1995), (1997) in (1999b).

v tej razpravi, pa se zdijo že na prvi pogled upravičene in smiselne. Dejstvo, da se pogosto pojavljajo v besedilih zelo doslednih in negostobesednih prevajalcev, kot je npr. Niko Košir, kaže, da jih je treba jemati resno.

Vprašanje, ki se ob tem opažanju samoumevno zastavlja, je, kakšne so skupne značilnosti takšnih elementov in zakaj se ti v prevodih pojavljajo. S pomočjo natančne analize izbranih besedil je bilo mogoče ugotoviti, da so vse te spremembe motivirane situacijsko, t. j. da so utemeljene v zamišljeni funkciji, ki naj bi jo prevod v ciljni kulturi opravljal. Na osnovi te ugotovitve je bila postavljena domneva, da je razlog za takšne spremembe v ciljnem besedilu v tem, da se utrjuje njegova koherenca, t. j. tista njegova lastnost, ki sprejemnikom omogoča, da lahko tvorijo smisel besedila. Gre namreč za to, da prevajalec z uvajanjem določenih elementov povečuje razvidnost odnosov v besedilnem svetu, s čimer ciljnim bralcem ta besedilni svet približuje in jim tako pomaga pri razumevanju besedila. Ker so takšne spremembe pogojene s funkcijo ciljnega besedila, je mogoče predvideti, da bodo različni prevodi istega besedila vsebovali različne elemente, usmerjene h krepitvi besedilne koherence, pač v odvisnosti od vsakokratne funkcijske naravnosti oz. cilja prevoda.

To, da naj bi koherenca kot besedilna kategorija imela izrazito prevodoslovno relevantnost, je nekaj pričakovanega. Glede na to namreč, da so prevodi besedila, zanje veljajo isti kriteriji besedilnosti kot za ostala besedila, med njimi tudi temeljni kriterij, t. j. koherenca. Ker pa je vzpostavljanje slednje vsaj do neke mere kulturnospecifično, je upravičeno pomisliti, da se bo v izvorniku in v prevodu – kot elementih dveh različnih kultur – tvorila na različne načine, saj bodo le tako tudi bralci prevoda, ki so kulturno vsaj načeloma drugače naravnani od bralcev izvornika, imeli primerno osnovo za tvorjenje smisla besedila.

## ***1.2. Cilji raziskave***

Izhajajoč iz tako razumljene problematike koherence v prevodih, sta bila cilja raziskave, predstavljene v pričujoči raziskavi, naslednja:

1. preveriti pravilnost hipoteze, da je razlog za uvajanje nesistemskih sprememb v prevodih, kakršne so bile prikazane zgoraj, v krepitvi koherence besedila glede na njegovo predvideno funkcijo v ciljni kulturi;

in

2. ugotoviti, na kakšen način oz. s pomočjo kakšnih konkretnih strateških postopkov se vzpostavljanje koherence in produciranje smisla v izbranih prevedenih besedilih omogoča.

### ***1.2.1. Metoda dela***

Da bi bilo omenjena cilja mogoče doseči, je bilo potrebno naslednje:

- raziskati, kakšno je **stanje v proučevanju koherence** v jezikoslovju nasploh, in ugotoviti, kakšne specifično prevodoslovne raziskave te kategorije so bile doslej opravljene,
- ob upoštevanju dognanj drugih raziskovalcev in na osnovi opazovanja konkretnih besedil postaviti **definicijo koherence**, na osnovi katere bo slednjo mogoče ločevati od drugih, nje sorodnih besedilnih kategorij, kot so smisel, pomen, relevantna, kohezija itd.,
- izvesti empirično analizo, ki naj bi pokazala, dejansko omogočanje koherence v prevodih.

Delo je torej potekalo vzporedno v dveh smereh: primerjalno analizo slovenskih besedil in njihovih italijanskih izvornikov je spremljal študij raznovrstne literature o problematiki koherence in prispevkov s področja prevodoslovja. Ker je bila za raziskavo temeljna analiza konkretnega besedilnega gradiva, rezultati katere so bili nato kritično obdelani in interpretirani v luči funkcijske paradigme, je uporabljeno metodo mogoče označiti kot empirično, analitično in deskriptivno.

V pričujoči raziskavi so bila analizirana zgolj besedila kot v svoji objektivni pojavnosti statični oz. nespremenljivi produkti tvorjenja, ne pa tudi besedila v procesu nastajanja. Ob drugačnem gradivu, npr. ob študentskih prevodnih izdelkih v procesu tvorjenja, bi bil tudi takšen pristop mogoč in smisel, vendar ostaja zaenkrat *desideratum*. Proučevanje besedilnega funkcioniranja na osnovi gradiva v nastajanju, predvsem s pomočjo sočasne introspekcije oz. t. i. protokolov glasnega razmišljanja (»think-aloud protocols«) je razmeroma razširjeno in v prevodoslovlju precej uporabljano (gl. npr. Englund Dimitrova 2005: 14–16, 68–75; prim. Hönig 1995: 40 in sl.).

### ***1.2.2. Empirična analiza: utemeljitev izbora obravnavanih besedil***

Kot empirično gradivo so bila izbrana dela Niccolòja Machiavellija v slovenskih prevodih. Razlogov za to odločitev je bilo več: prvič, gre za literarno- in kulturnozgodovinsko reprezentativna prozna besedila starejše italijanske literature, ki so – vsaj nekatera – hkrati kanonična besedila svetovne književnosti, zaradi česar je pričakovati, da bodo prek prevodov pomembna tudi znotraj slovenske kulture. Drugič, v slovenščino jih je prevedenih več, najbolj znano med njimi, *Vladar*, obstaja celo v treh verzijah (1920, 1966, 1990), ki sta jih pripravila dva prevajalca, Albin Prepeluh in Niko Košir. Tretjič, izhodiščna domneva, ki jo je analiza potrdila, je bila, da gre za funkcijsko raznolike prevode, zaradi česar naj bi lahko služili kot nadvse primerno empirično gradivo za raziskovanje koherence kot besedilne kategorije, tesno povezane z zamišljeno funkcijo besedila.

### ***1.2.3. Teoretska osnova***

Raziskava, predstavljena v tej razpravi, je teoretsko osnovana v besediloslovju kot krovni védi o besedilih in obenem temelji na predpostavkah funkcijskih smeri sodobne translatologije, ki v bistvu predstavljajo razširitev besediloslovne paradigme na proučevanje prevodnih fenomenov. Funkcijske smeri v prevodoslovju so se razvile v zadnjih dvajsetih letih predvsem na nekaterih nemških in avstrijskih univerzah in čeprav so v njihovem okviru nastali nekateri odmevni in pomembni teoretski modeli (npr. teorija skoposa, na katero se opira tudi pričujoča študija, gl. II. 1.2., II.4.1.), so te smeri v pretežni meri izšle iz prakse, saj so nastale v tesni povezavi s poučevanjem prevajanja in tolmačenja.<sup>4</sup> Pri mnogih tamkajšnjih translatologih veljata refleksija in teorija za nujno osnovo vsakršne prevajalske prakse, bodisi pri študiju prevajanja in tolmačenja bodisi v realnem

<sup>4</sup> Kolikor sploh lahko posplošujemo, lahko ugotovimo, da je v romanskih deželah dogajanje na translatološkem področju manj živahno in v svojih rezultatih bolj skopo, o čemer se lahko hitro prepričamo, že če si ogledamo nekaj splošnih informativnih predstavitev sodobne prevajalske véde (gl. med drugim Gentzler (1993), Stolze (1994b), Ulrych (ur.) (1997), gl. tudi čitanke z izbori sodobne prevajalske refleksije, omenjene v op. 22). Pomembno izjemo predstavljajo nekateri francoski in kanadski strokovnjaki, ki pa se pogosto posvečajo predvsem tolmačenju in ne prevajanju.

udejstvovanju profesionalnih prevajalcev (prim. Risku 1994: 243, Hönl 1993: 89). Kljub določenim razlikam med posameznimi funkcijskimi pristopi k prevajanju (prim. Nord 1991b: 4 op. 1) velja, da so si vsi enotni v tem, da imajo funkcijo ciljnega besedila za tisti dejavnik, ki naj bi najmočnejše usmerjal prevajalčeve odločitve med procesom prevajanja in glede na katerega je upravičeno ocenjevati ustreznost ciljnega besedila kot enote sporočila. Zahteva po prevajalčevi naravnosti k funkciji nastajajočega (prospektivnega) besedila pomeni prizadevanje za funkcionalnost in sporočilno ustreznost tega besedila glede na ciljne komunikacijske situacije, v katerih naj bi se predvidoma uporabljal. Če je prevod funkcionalen, je torej uporaben s stališča zamišljenega bralca, vpetega v specifično časovno, prostorsko in predvsem kulturno<sup>5</sup> realnost, s katero so pogojene njegove potrebe in zahteve.

Funkcijska paradigma je natančneje predstavljena v naslednjem poglavju (II), ki ga uvajajo terminološka pojasnila; sledi poglavje, v katerem razpravljam o prevajanju kot dejavnosti, katere bistvo je besedilotvorno (III). Poglavje IV je namenjeno kritičnemu pretresu pojma koherenca v sodobnih funkcijskih pristopih k raziskovanju besedil nasploh in še posebej prevodov, hkrati pa predstavlja poskus operativne definicije osnovnih pojmov. Sledi še poglavje V, v katerem je najprej govor o naravi analiziranih besedil, nato pa so prikazani rezultati empiričnega dela raziskave. Sklepnim ugotovitvam je namenjeno zadnje, VI. poglavje.

---

<sup>5</sup> »Kulturo« je mogoče opredeliti kot skupino ali skupnost ljudi s prepoznavnimi, družbeno pogojenimi vedenjskimi oblikami. Kultura ne sovпада nujno z geografskimi, jezikovnimi in/ali političnimi entitetami; tako kot so zgolj prototipične kulturnospecifične vedenjske oblike, so zabrisane tudi meje med kulturami, ki se pogosto deloma prekrivajo (Snell-Hornby 1988b: 39 in sl., Vermeer 1990b: 229–230, Nord 1993: 20–23, Nord 1995: 283 op. 5).

teh nemirnih živali  
ni mogoče spraviti v razvidne obrazce

Edvard Kocbek: *Lipicanci*

## ***II. Teoretski okvir***

### ***II.1. Terminološke opombe***

Ne glede na to, da je književnopravna produkcija v slovenščini že stoletja pomembna in desetletja tudi obsežna, slovenska prevodoslovna terminologija ni niti dodobra izdelana niti enotna, kar ne preseneča glede to, da so v slovenskem prostoru prevajanje, prevodi in z njima povezani fenomeni kot raziskovalni predmet močnejše stopili v ospredje šele v zadnjih dveh desetletjih,<sup>6</sup> ko je prevodoslovje začelo doživljati razmah tudi sicer v Evropi in drugje.

---

<sup>6</sup> Kratek pregled o prevajanju na Slovenskem in nekaj opomb o slovenski prevajalski refleksiji lahko najdemo v Stanovnik-Blinc (1995). Zgodovina slovenskega književnega prevajanja je načrtana v Stanovnik 2005.

<sup>7</sup> Čeprav je izvornih znanstvenih, strokovnih in poljudnih člankov o prevajalski problematiki v slovenščini vse več, so še vedno redkost npr. učbeniki za prevajanje in obsežnejše kontrastivne in besediloslovne raziskave, ki bi lahko bile v pomoč prevajalcem in tudi študentom prevajalstva, jezikov in sorodnih smeri. Sigmund Kvam (1992: 107) na osnovi razmišljanj Christiane Nord opozarja na pomembnost kontrastivnih besediloslovnih proučevanj, ki bi želela raziskati z besedilnimi tipi pogojene razlike in podobnosti med komuniciranjem v različnih jezikih; pri tovrstnem, funkcijsko naravnem jezikoslovju ne bi šlo toliko za grajenje deskriptivnih modelov jezikovne rabe (»Deskriptionsgrammatik«), ampak predvsem takšnih, ki bi prevajalcem ponujali pomoč za oblikovanje prevodov različnih



### II.1.1. Osnovna terminologija

V pričujoči razpravi uporabljam kot sopomenska in načeloma zamenljiva izraza **izvirnik** in **izhodiščno besedilo** ter **prevod** in **ciljno besedilo**.<sup>8</sup> Opisna izraza sta v slovenščini splošno znana uporabljana, njuna prednost pred tradicionalnima terminoma pa je v tem, da je z njima mogoče jasneje nakazati funkcijsko samostojnost izvirnika in prevoda kot dveh samostojnih besedil, vpetih v dve različni kulturi, pri čemer prevod ni pojmovan kot jezikovno prelitje izvirnika v nov jezik, temveč kot besedilo, ki sporočilo prvega besedila, tistega, na osnovi

---

besedilnih tipov (»Produktionsgrammatik«). Za to bi bile seveda najprej potrebne slovenistične raziskave, na osnovi katerih bi bilo mogoče zgraditi **besedilno** slovnico slovenskega jezika.

Ob nakazanih bi bile za slovensko besediloslovno naravnano translatologijo relevantne tudi mnoge druge raziskave, npr. študije o tem, kako se slovenščina v prevodih razlikuje od slovenščine v izvirnih besedilih. O možnostih tovrstnih raziskav gl. Baker (1995: 234–235), kjer je govor o »primerljivih korpusih« (»comparable corpora«), sestavljenih iz dveh serij tipološko, situacijsko, kronološko itd. podobnih besedil v istem jeziku, pri čemer so besedila v prvi seriji izvirniki, v drugi pa prevodi.

Podobno smiselne bi bile raziskave, ki bi skušale proučiti, kako se prek prevodov posredujejo ne le literarni, ampak tudi jezikovni modeli (prim. Pedersen 1988: 44–46), in kako jezikovno skrbni oz. jezikovno nemarni prevodi vplivajo na jezikovno kulturo in besedilno kompetenco bralcev. Poleg omenjenih je na Slovenskem razmeroma omejeno tudi število sistematičnih raziskav s področja literarnega prevajanja, ki bi proučevale vlogo prevoda znotraj slovenske književnosti (pomembno izjemo predstavlja delo M. Stanovnik 2005), nato takšnih, pri katerih bi bilo preseženo ugotavljanje »odmikov« (prim. Toury 1995: 57) med izvirnikom in prevodom na mikroravni, in takšnih, ki ne bi bile komparativistične recepcijske študije tradicionalnega tipa (prim. Hermans 1985: 9), ampak bi skušale raziskati npr. predbesedilne elemente (»pre-textual elements«, Martens 1991), zunajbesedilne okoliščine prevajanja, pogojene z založniško politiko, z ideologijami, ki določajo kulturo ali segment kulture, za katero je prevod namenjen, itd. (prim. Martens 1991: 225, 226–227, 237).

<sup>8</sup> Izrazoma »izhodiščno besedilo« in »ciljno besedilo« v drugih jezikih ustrezajo naslednji termini: angl. »source text« in »target text«, ital. »testo di partenza« in »testo d'arrivo«, nem. »Ausgangstext« in »Zieltext«, franc. »texte de départ« in »texte d'arrivée«. Poleg teh izrazov, ki so v strokovni literaturi najbolj običajni, posamezni avtorji bolj ali manj dosledno uporabljajo tudi nekoliko drugačne, vendar enako transparentne izraze, kakršen je npr. »receptor text« namesto »target text« pri Guttu (1990) ali kakršna sta »quellensprachliche Texte« in »zielsprachliche Texte« namesto »Ausgangstext« in »Zieltext« pri Neubertu (1986).

katerega je nastalo, posreduje ciljnim bralcem, in to ob upoštevanju njihovih zahtev in potreb ter ciljnih recepcijskih okoliščin nasploh.<sup>9</sup>

Paralelne slovenskima terminoma izhodiščno besedilo in ciljno besedilo so naslednje besedne zveze: **izhodiščni jezik** in **ciljni jezik**,<sup>10</sup> **izhodiščna kultura** in **ciljna kultura**<sup>11</sup> ter **izhodiščni bralec** in **ciljni bralec**.<sup>12</sup>

Prevodi in prevajanje ter sorodni pojavi se proučujejo z različnih zornih kotov in s pomočjo različnih, pogosto interdisciplinarnih metodoloških pristopov, v katerih se združujejo prijemi različnih smeri jezikoslovja, literarne vede in drugih disciplin. Za vedo, ki ima za svoje primarno raziskovalno področje prevajalsko problematiko, so v slovenščini uveljavljeni izrazi **prevodoslovje**, **prevajalska véda** in **véda o prevajanju**. V istem pomenu se uporablja tudi **translatologija** (ob tem še samostalni **translatolog** in pridevnik **translatološki**), po analogiji z izrazom »Translatologie«, uveljavljenim v nemškem prostoru, kjer soobstaja ob sinonimnih »Übersetzungswissenschaft« in »Übersetzungstheorie«. Istoznačen slovenskemu terminu »translatologija« je termin **traduktologija**<sup>13</sup> (**traduktolog**, **traduktološki**), izdelan na osnovi izraza »traductologie«, uporabljanega v frankofonskih strokovnih krogih

<sup>9</sup> Pri tako razumljenem konceptu prevajanja je pomembnost vprašanja o odnosu med prevodom na eni strani in priredbo, parafrazo oz. verzijo na drugi le obrobna. Gl. Hönig/Kußmaul (1982: 132), Gutt (1990: 148–149), Nord (1991b: 25; 1994b: 59), Pedersen (1991: 38), van den Broeck (1986: 108–109).

<sup>10</sup> Angl. »source language«, »target language«; ital. »lingua di partenza«, »lingua d'arrivo«; nem. »Ausgangssprache«, »Zielsprache«, franc. »langue de départ«, »langue d'arrivée/langue cible«.

<sup>11</sup> Angl. »source culture«, »target culture«; ital. »cultura di partenza«, »cultura d'arrivo«; franc. »culture de départ«, »culture d'arrivée/culture cible«.

<sup>12</sup> Angl. »source(-text) reader, target(-text) reader«; ital. »lettore (del testo) di partenza«, »lettore (del testo) d'arrivo«; nem. »Ausgangstextleser«, »Zieltextleser«; franc. »lecteur en langue de départ«, »lecteur en langue d'arrivée/lecteur cible«.

<sup>13</sup> Termina sta omenjena tudi v geselskem članku »Prevajalstvo«, ki ga je za *Enciklopedijo Slovenije* prispevala Majda Stanovnik-Blinc (1995: 319): »Zdaj se z vprašanji p. ne ukvarjajo več le redki filologi in prevajalci, temveč strokovnjaki iz številnih humanističnih idr. véd, povezovalna nova disciplina *traduktologija* ali *translatologija* pa se ukvarja samo s p.« (podč. M. O.).

(prim. še angl. »translation studies«, <sup>14</sup> »translatology«; ital. »traduttologia«, »translatologia«).

### *II.1.2. Prevod in prevajanje*

Glede na količino pisanja o prevajalski problematiki in spričo centralnosti pojma »prevod« v translatološkem diskurzu in zapletenosti samega fenomena je razumljivo, da v znanstveno strokovni literaturi obstaja veliko poskusov definicij tega koncepta. S funkcijskega stališča bi »prevod« lahko opredelili kot ciljno besedilo, ki je nastalo kot rezultat »prevajanja«, t. j. strateške medkulturne komunikacije na besedilni ravni, katere namen naj bi bil oblikovanje sporočilno ustreznega besedila v ciljnem jeziku na osnovi dane besedilne predloge v izhodiščnem jeziku, pri čemer naj bi se kot centralno pomembna upoštevala nameravana funkcija ciljnega besedila, hkrati pa naj bi se spoštovalo sporočilo izhodiščnega besedila, pri čemer s pojmom »sporočilo« označujemo to, kar naj bi udeleženec A v procesu komunikacije (t. j. sporočanja) ponudil udeležencu B (prim. Schiffirin 1994: 388–389), in sicer tako eksplicitno kot implicitno, tako na ravni denotacije kot na ravni konotacije.

Prevod pomeni torej novo ubeseditev nekega sporočila **glede na specifične omejevalne okoliščine** (prim. Vermeer 1986: 36), za »'izpeljano' jezikovno aktivnost« (»'derived' linguistic activity«, Wilss 1994: 133) oz. za »z besedilom vzpodbujeno besedilno produkcijo« (»text-induced text production« Neubert 1985: 18, cit. po Schäffner 1991: 1), skratka za kompleksno aktivnost, katere cilj je **na osnovi besedilne predloge oblikovati dani novi situaciji sporočilno ustrezno besedilo** (prim. Malmkjær 1993: 146, prim. Halverson 1999: 21–23).

Sporočilna ustreznost prevoda je vrednostna kategorija, določljiva glede na to, ali in kako prevodi v ciljni kulturi izpolnjujejo svojo funkcijo in ciljnim bralcem posredujejo globalno sporočilo izvirnika. Sporočilno ustrezen prevod bi lahko definirali kot ciljno besedilo, ki ga prevajalec izdela na osnovi izhodiščnega besedila tako,

---

<sup>14</sup> Izraz »translation studies« je kot oznaka za celotno védo o prevajanju nekoliko varljiv, saj se v rabi nekaterih nanaša samo na določene – toda ne vedno iste – smeri znotraj nje. Gl. Snell-Hornby (1990: 84), Gentzler (1993: 74–143), Stolze (1994b: 131–151).

da upošteva skopos oz. prospektivno funkcijo (gl. II.4.1), ki jo bo novo besedilo imelo v ciljni kulturi, in omogoči vzpostavitev okoliščin, v katerih se bo takšna funkcija lahko aktivirala. To pomeni, da ciljnemu bralcu, ki ima vsaj načeloma drugačna kulturno pogojena znanja in potrebe kot izhodiščni bralec, prevajalec na ustrezen način ponudi dovolj informacij, da bo zmozel prodreti do bistva sporočila.

Da bi bil funkcijsko ustrezen prevod hkrati sporočilno ustrezen, mora prevajalec nujno upoštevati tudi princip lojalnosti (gl. II.4.1.) do avtorja oz. sporočila izhodiščnega besedila. To pomeni, da ima prevajalec dvojno odgovornost, tako do avtorja in sporočila izhodiščnega besedila kot do bralcev in sporočila ciljnega besedila,<sup>15</sup> kar je razumljivo, če pomislimo, da navadno niti avtor izhodiščnega besedila niti bralec ciljnega besedila ne moreta preveriti, ali je prevod v resnici sporočilno ustrezen (Stolze 1986: 134, Nord 1991b: 9, 1992: 39–40). Izdelek prevajalca, ki postopa neodgovorno v tem smislu, da se do avtorja oz. sporočila izhodiščnega besedila ne čuti moralno zavezanega in princip lojalnosti krši, je sporočilno neustrezen prevod, ki lahko predstavlja v odnosu do izvirnika sporočilno predrugačeno, potrvojeno, izmaličeno ali na kako drugače deformirano besedilo.

## II.2. Formiranje teorije prevajanja

Posvečanje najrazličnejšim vprašanjem v zvezi s prevajanjem je danes v humanistiki pa tudi zunaj nje (npr. na področju računalništva) nekaj razmeroma pogostega. Kot je bilo že nakazano, se s problemi prevajanja besedil z raznovrstnih perspektiv in z večjo ali manjšo intenzivnostjo ukvarjajo različne discipline, od številnih vej jezikoslovja, – kot so npr. besediloslovje z analizo diskurza, psiho- in nevrolingvistika ter kognitivno jezikoslovje – do literarne véde, filozofije, teologije itd. Gre za nadaljevanje dolge in bogate tradicije, saj je razmišljanje o prevajalskih vprašanjih zelo staro, najbrž toliko, kolikor je staro medjezikovno oz. medkulturno posredovanje ob pomoči prevajalcev in tolmačev.<sup>16</sup> Toda če si ogledamo realnost

<sup>15</sup> Prim. koncept t. i. »doppelte Gebundenheit der Translation« v Kvam (1992: 194).

<sup>16</sup> Prispevkov k zgodovini prevajanja je precej, med njimi npr. tudi naslednje delo: Jean Delisle/Judith Woodsworth (ur.), *Translators through History* (Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 1995). Sumaren zgodovinski pregled, ki zajema čas do konca petdesetih let tega stoletja, je na voljo v tejle široko uporabljani in navajani knjigi: Georges Mounin, *Teoria e storia della*

prevodov iz našega in prejšnjih časov na eni strani in se na drugi ozremo na razvoj teoretske refleksije o vprašanih prevajalstvu, t. j. prevajanju, prevajalcev in prevodov – vključno s stanjem, doseženim v zadnjem desetletju, ko so bili z odločnostjo formulirani postulati translatologije<sup>17</sup> kot, vsaj kot trdijo nekateri, samostojne discipline (gl. II.3.1.), ki naj bi se ukvarjala s prevajalsko problematiko in vsaj po mnenju nekaterih translatologov konkretno prispevala h kvalitetnejšemu prevajanju – lahko ugotovimo med drugim to, da bistvenih sprememb vsaj na prvi pogled ni zaznati. Ko pobrskamo po starejših prevodih, namreč pogosto lahko opazimo, da niso v primerjavi s sodobnimi nič slabši oz. da se v sodobnih soočamo z istimi problemi, težavami in nerodnostmi kot v prevodih iz prejšnjih obdobj. Nanašajo se npr. na nezadostno prevajalčevo kompetenco v izhodiščnem in/ali ciljnem jeziku, njegovo pomanjkljivo poznavanje besedilnega sveta, njegovo nezadostno upoštevanje ciljnega bralstva kot faktorja, ki naj bi odločilno vplival na prevajalčeve odločitve pri oblikovanju ciljnega besedila, in nenazadnje na njegovo metodološko šibkost pri prevajanju.

Podobno se tudi glede prevajalske refleksije opazovalcu lahko zazdi, da v mnogih stoletjih svojega dokumentiranega obstoja velikih korakov naprej ni naredila, pač pa da je morda celo stagnirala. Potrditev mnenja o neproduktivnosti teoretskih razglabljanj na področju prevajalstva je mogoče najti tudi v trditvah nekaterih strokovnjakov, npr. pri Georgeu Steinerju. V svojem znanem delu *After Babel*

---

*traduzione*, prev. Stefania Morganti (Torino: Einaudi, 1965); zelo kratko predstavitev starejše zgodovine prevajanja ponuja Pedersen (1991: 22–26). Obsežen prikaz zgodovine prevajanja v dveh zvezkih je napisal Hans J. Vermeer: *Skizzen zu einer Geschichte der Translation* (Frankfurt: Verlag für interkulturelle Kommunikation, 1992). Poleg tovrstnih predstavitev zgodovine prevajanja je v zadnjih letih nastalo več zbornikov komentiranih temeljnih prispevkov k prevajalski refleksiji ali njihovih odlomkov iz različnih obdobj, od antike do našega časa, med katerimi je tudi tale: Siri Nergaard (ur.), *La teoria della traduzione nella storia* (Milano: Bompiani, 1993). Drugačno od navedenih je klasično delo Georgea Steinerja *After Babel: Aspects of Language and Translation* iz l.1975 (gl. Bibliografijo). Zastavljeno je problemsko, presega okvire literarne véde in jezikoslovja in ponuja celostno, tudi historično perspektivo na ključna prevajalska vprašanja. Dragocene prispevke k refleksiji o zgodovini prevajanja nudi na več mestih tudi delo Andrewa Chestermana (1997, gl. Bibl.). V slovenščini je na voljo čitanka *Misliti prevod* (Ljubljana: Študentska založba, 2003), ki jo je sestavila Nike Kocijančič Pokorn.

<sup>17</sup> O tradicionalni prevajalski misli in o preseganju le-te s sodobnimi teorijami prevajanja, povezanimi v okviru translatologije, gl. Snell-Hornby (1988b: 8–37, passim).

(1975: 238 in sl.) opaža, da je nekajtisočletno refleksijo o prevajanju močno zaznamovalo vrtenje v krogu, ki ga predstavlja med drugim tudi spekulacija o upravičenosti prvega ali drugega elementa dihotomije »dobesedno prevajanje : svobodno prevajanje«. Poleg takšnih razmišljanj je prevajalsko refleksijo zapolnjevalo enako neproduktivno in v svoji zasnovi enako zgrešeno vprašanje o tem, ali je medjezikovno prevajanje sploh možno oz. ali o prevedljivosti<sup>18</sup> med naravnimi jeziki sploh lahko govorimo (prim. van den Broeck 1992: 115; Tobin 1992: 308, 312).

Spričo tega, da prevajalska teorija v svojem razvoju vsaj na videz ne kaže posebnega napredka, in spričo tega, da poleg slabih od nekdanj brez vsakršne odvisnosti od teorije obstajajo tudi dobri prevodi, se lahko konkreten smisel teoretskega ukvarjanja z vprašanji prevajalstva zazdi vprašljiv. Takšno stanje bi namreč kazalo na to, da je bolj kot produciranje kvalitetnih prevodov težavna postavitev smiselne teorije prevajanja, t. j. takšne, ki bi prevajalsko realnost in njene zakonitosti kar najbolje odsevala in ki bi jo bilo zato mogoče aplicirati v praksi in se je poslužiti pri konkretnem prevajanju in pri poučevanju prevajanja. Toda če si pobliže ogledamo premike, do katerih je na področju prevajalske refleksije prišlo v zadnjih desetletjih, lahko kljub skepsi o dejanski učinkovitosti in uporabnosti teorije ugotovimo, da niso zanemarljivi, o čemer nas lahko prepričajo tale dejstva:

1. Res je sicer, da sodobna prevajalska refleksija vsebuje elemente, prisotne tudi v starejših razmišljanjih o prevajalskih vprašanjih, saj je bilo dobrim teoretikom in dobrim prevajalcem vedno jasno npr. to, da za ustrezno prevajanje ne zadostuje znanje tujega oz. izhodiščnega jezika, ampak da je pomembno tudi poznavanje tuje kulture, besedilnega sveta, maternega oz. ciljnega jezika itd. (prim. Snell-Hornby 1992: 9). Vendar so tovrstna sicer še vedno veljavna razmišljanja ostajala zgolj na ravni refleksije in niso prerasla v koherentno formulacijo principov in zakonitosti prevajanja, ki bi s svojo temeljitostjo in sistematičnostjo omogočila **izoblikovanje**

<sup>18</sup> Zagovorniki neprevedljivosti med naravnimi jeziki utemeljujejo svojo domnevo v glavnem s tem, da različni jeziki različno konceptualizirajo zunajjezikovno realnost, zaradi česar prevajanje v smislu reproduciranja sporočila, izraženega v jeziku A, s pomočjo jezika B ni možno. S takšnimi stališči je povezan koncept »jezikovne relativnosti« (»linguistic relativity«), ki ga je formuliral Benjamin Lee Whorf, vendar so podobne ideje precej starejše; najdemo jih npr. v nemški kulturi s konca 18. in z začetka 19. stoletja, pri Wilhelmu von Humboldt, Friedrichu Schleiermacherju in drugih. O problematiki jezikovne relativnosti in prevajalske teorije gl. Pedersen (1988: 30–46).

**teorije v pravem pomenu besede.** Do tega je prišlo šele v zadnjih desetletjih.

2. Tradicionalna prevajalska refleksija se je, če pustimo ob strani številna razmišljanja o svetopisemskem prevajanju,<sup>19</sup> posvečala skoraj izključno literarnemu prevajanju. Drugače je s sodobno prevajalsko teorijo, ki jo vsaj načeloma zanimajo **besedila nasploh, tako literarna kot neliterarna** (praktična, pragmatična). Takšna usmerjenost teorije naj bi bila perspektivnejša, saj ob ustrezni vključenosti v programe izobraževanja prevajalcev ponuja možnosti za izboljšanje prevajalske prakse v širšem smislu.

3. Bistven napredek sodobne translatologije, povezan posebno z nastankom funkcijskih smeri, se kaže v tem, da je bilo zablodelo posvečanje vprašanju prevedljivosti med naravnimi jeziki in ukvarjanje s formalistično opozicijo med dobesednim in svobodnim prevajanjem preseženo in da se je težišče razpravljanja premaknilo k **vprašanju sporočila oz. smisla prevoda glede na specifičnost zunajjezikovne situacije**, v katero se kot besedilo ciljne kulture vključuje, in k problemu, kako naj prevajalec pri svoji dejavnosti postopa, če želi oblikovati prevod, ki bo uporabniku lahko učinkovito služil, t. j. v katerem bo bralec lahko prišel do ustreznega sporočila oz. smisla.

Ravno v postavitvi trdnjših teoretskih temeljev, v zanimanju za prevedena besedila nasploh in v namenjanju pozornosti sporočilu in zunajjezikovnim okoliščinam tvorjenja in sprejemanja prevodov lahko vidimo bistven korak naprej, ki ga je napravila sodobna translatologija funkcijske usmeritve v primerjavi s tradicionalnejšimi pristopi. Njena novost je v tem, da uspešno formulira principe, na katerih temelji delo kvalitetnih prevajalcev, ki se s teorijo praviloma sploh ne ukvarjajo in so od nje neodvisni (prim. Coseriu 1978: 18). Pot do tega na videz morda neproblematičnega formuliranja je bila težavna in je trajala dolgo. Povezana je z opustitvijo formalizma in z zagovarjanjem funkcionalizma, do česar ni prišlo niti nenadoma niti izolirano. Spremembo perspektive je omogočil razvoj jezikoslovja približno zadnjih tridesetih let, ko se je to od proučevanja besed, sintagem in

---

<sup>19</sup> Izviren slovenski prispevek k tej problematiki predstavlja delo: Drago Bajt/Aleš Berger (ur.), *Prevajanje Biblije. Prevajanje filozofije. 16. prevajalski zbornik* (Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev, 1992). Gl. tudi naslednji zbornik velikega obsega: Jože Krašovec (ur.), *Interpretation of the Bible/Interpretacija Svetega pisma* (Ljubljana/Sheffield: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Sheffield Academic Press, 1998), v katerem ima večina prispevkov neposredno prevodoslovno relevantnost.

stavkov usmerilo k raziskovanju besedil kot človeške interakcije v najširšem smislu, namreč ne le njihove zgradbe, temveč tudi njihovega funkcioniranja, tvorjenja, razumevanja pa tudi prevajanja.

### ***II.3. Jezikoslovje, besediloslovje in raziskovanje prevodnih fenomenov***

Znano je, da se tradicionalno jezikoslovje do nastopa analize diskurza in besediloslovja v začetku petdesetih let tega stoletja oz. do njune uveljavitve kakšni dve desetletji pozneje navadno ni ukvarjalo z besedili kot osnovnimi enotami proučevanja. Ker je veljalo, da funkcioniranje jezika na nadstavčni ravni s svojo deloma navidezno, deloma resnično kaotičnostjo nudi premalo možnosti za sistematično raziskovanje, je razumljivo dajanje prednosti problemom forme jezikovnega elementa ali skupine jezikovnih elementov, ne pa funkciji kot izrazito kontekstualno določljivi kategoriji. Za takšno usmerjenost je značilno tudi posvečanje pozornosti **jeziku kot sistemu** (»langue«) in zanemarjanje problematike **konkretne rabe** (»parole«) (prim. de Beaugrande 1978: 8, 95, 98; de Beaugrande 1991: 21–22 in passim; Kußmaul 1986: 224; Ivir 1996: 151–156).

Pričakovati je, da v predbesedilnem jezikoslovju vprašanja, povezana s prevajanjem kot besedilno dejavnostjo, izrazito pogojeno s konkretno zunajjezikovno situacijo, v katero je vpeta, ne morejo igrati pomembne vloge, če so seveda sploh opažena. Prevajalska problematika je bila v tradicionalnem jezikoslovju, podobno kot v tradicionalni literarni védi, v glavnem potisnjena ob rob ali celo popolnoma prezrta,<sup>20</sup> medtem ko je bilo prevajanje sólo prisotno npr. v poučevanju tujih jezikov,<sup>21</sup> toda zgolj kot aktivnost, pri kateri je bil jezik sam sebi

<sup>20</sup> V zvezi z mestom, ki ga vprašanjem prevajanja navadno odmerja nebesedilno oz. nenadstavčno jezikoslovje – tako tisto tradicionalnega kova kot tudi modernejše smeri, kakršni sta npr. strukturalizem in tvorbeno-pretvorbena slovnica Noama Chomskega – in v zvezi z neustreznim razumevanjem bistva prevajanja v tovrstnih jezikoslovnih smereh gl. de Beaugrande (1978: 7–14) in de Beaugrande (1991: 18–32).

<sup>21</sup> Kljub močnemu prodiranju sodobne translatologije so ponekod tradicionalni, filološki pristopi še vedno trdno zasidrani (gl. npr. Lindquist 1995, Ingo 1992), kar je prevajalstvu prej v škodo kot v korist. To velja tudi za ustanove, nespecializirane za poučevanje prevajanja in tolmačenja, v katerih se prevajanje uporablja kot eden izmed pripomočkov za učenje tujih jezikov. Sama na sebi je ta metoda vsekakor legitimna, pri njej je običajno



namen in kjer funkcija besedila v konkretni komunikacijski situaciji ni bila prepoznana kot relevantna (prim. Kvam 1992: 196, Snell-Hornby 1986b: 25–26).

Pojavitev nadstavčnega jezikoslovja je takšno situacijo močno spremenila in odprla nove horizonte raziskovanju besedil. Razloge za to je iskati v usmerjenosti besediloslovja in analize diskurza prvenstveno k besedilu oz. k njegovi funkciji v komunikacijskih situacijah in šele sekundarno k jezikovnemu znaku, in sicer tudi k slednjemu kot elementu besedila. Z novimi pogledi na jezik in jezikoslovje so postala ob literarnih za raziskovanje zanimiva tudi neliterarna besedila (prim. Snell-Hornby 1992: 9). »Pragmatični zasuk« (die »pragmatische Wende«, cit. v Kvam 1992: 193; prim. tudi Hönig/Kußmaul 1982: 34) je odločilno prispeval k temu, da je bilo proučevanje prevodov uvideno kot pomembno in da se je nova, funkcijska raziskovalna perspektiva začela uveljavljati (prim. de Beaugrande 1991: 28–29). Med pristopi, ki takšno usmeritev najodločneje in najbolj koherentno predstavljajo, je funkcionalizem, ki predstavlja teoretsko temelje, na osnovi katerih je potekala raziskava, predstavljena v pričujočem delu.<sup>22</sup>

### ***II.3.1. Prevajalska véda kot samostojna disciplina***

S spremembo raziskovalne perspektive in z vse večjim prodorom besediloslovnega raziskovanja se je močno razmahnilo tudi

---

problematično to, da njene uporabe ne spremlja zavest, da je takšno »prevajanje« atipično in od prevajanja v pravem pomenu besede zelo oddaljeno, saj sta njuni funkciji neprimerljivi (prim. Jakobsen 1994: 144, Snell-Hornby 1992: 18).

<sup>22</sup> Poleg funkcionalizma obstajajo v translatologiji, ki vključuje tako raziskovanje prevajanja kot tolmačenja, mnoge druge netradicionalistične šole in smeri. Za splošen pregled le-teh gl. Stolze (1994b), Gentzler (1993), ki pa ju je treba jemati s precejšnjo mero previdnosti; to, da skušata podati splošen pregled dogajanja v sodobni prevajalski védi, ju pogosto privede do poenostavitve, ki seveda realnost izkrivljajo. Francosko beročim lahko izberejo naslednjo predstavitev: Robert Larose, *Théories contemporaines de la traduction* (Sillery (Québec): Presses de l'Université du Québec, <sup>2</sup>1989), v italijanščini pa je na voljo delo Ulrych (ur.) (1997, gl. Bibl.); poleg tega izbor v italijanščino prevedenih odlomkov pomembnih prispevkov moderne translatologije najdemo v: Siri Nergaard (ur.), *Teorie contemporanee della traduzione* (Milano: Bompiani, 1995). Eden pomembnejših v angleščini napisanih pregledov v obliki čitanke je *The Translation Studies Reader* (London/New York: Routledge, 2000), ki je nastal v uredništvu Lawrencea Venutija in prinaša izbor besedil o teorijah prevajanja 20. stoletja.

proučevanje raznovrstnih prevodnih fenomenov, vzporedno s tem pa so se na različnih visokošolskih ustanovah začeli pojavljati novi, specifično prevajalski študijski programi. Okrepljena raziskovalna in pedagoška dejavnost sta bili za številne strokovnjake, skeptične do tradicionalnega jezikoslovja, dovolj prepričljiv razlog, da so začeli zagovarjati samostojnost translatologije kot posebne znanosti oz. véde. Med največjimi zagovorniki samostojnosti prevajalske véde je dunajska translatologinja Mary Snell-Hornby; translatologijo (»translation studies«) ima za področje, ki naj bi se ukvarjalo z različnimi aspekti prevajalske problematike z raznovrstnih stališč. Njen pristop, ki ga sama označi kot »celostnega« oz. »integriranega« (»an integrated approach«, prim. 1988b: 31–36), naj bi prevajalski védi kot samostojni disciplini omogočal, da premosti razcepljenost prevajalskega raziskovanja med uporabno jezikoslovje in literarno védo (Snell-Hornby 1990: 84–85).

Ali je raziskovanje prevodnih fenomenov v epistemološkem pogledu smiselno imeti za predmet nove, samostojne discipline, je najbrž vsaj malo vprašljivo. Glede na to, da je prevajanje posebna oblika govorjenja (Coseriu 1978: 17), in glede na to, da gre pri njem za oblikovanje besedil oz. za poseben tip takšnega oblikovanja (Jakobsen 1994: 145) – namreč v natančno določenih okoliščinah (Chesterman 1993: 16) – najbrž ni pravega vsebinskega argumenta za to, da bi se z vprašanji prevajanja ukvarjali v okviru posebne véde, ki bi sicer bila z jezikoslovjem oz. z besediloslovjem povezana, vendar v odnosu do njiju samostojna. Prav zato, ker je prevajanje besedilovna dejavnost, je razumljivo, da je osredotočanje na besedilno raven pomembno tako pri samem procesu prevajanja kot pri poučevanju prevajalstva in tudi pri raziskovanju prevodoslovnih vprašanj. Upošteva ta dejstva, se zdi mnogo sprejemljivejše Coserievo (1978: 17) mnenje o teoriji prevajanja kot delu široko zasnovane véde o besedilih (prim. Klein 1992, Ožbot 1998a, Ožbot 1998b). Toda kljub temu je uveljavljanje samostojnosti translatologije lahko smiselno v praktičnem pogledu, npr. kolikor lahko prispeva k večji institucionalni neodvisnosti poučevanja prevajanja (prim. Hönig 1995: 16, Kaindl 1997). Usposabljanje prevajalcev in tolmačev je namreč dovolj zahtevno, dolgotrajno in specifično – v primerjavi z izobraževanjem, recimo, učiteljev jezikov ali splošnih jezikoslovcev –, da so zanj potrebni posebni učni programi in ustrezno razvita specialna didaktika.

Zanimivo je, da večina translatologov funkcijskega kova sicer priznava pomembnost besediloslovnega prispevka k teoriji prevajanja (npr. Hönig, Kußmaul, Snell-Hornby), vendar pa v želji, da bi

utemeljili samostojnost prevajalske véde, mnogi med njimi besediloslovje navadno obravnavajo kot del jezikoslovja *tout court*,<sup>23</sup> pri tem pa védo, ki jo želijo etablrirati, postavljajo v opozicijo s celotnim jezikoslovjem, ki ga pogosto dojemajo premalo diferencirano, namreč predvsem kot filologijo, strukturalizem ali formalizem, ki funkcijsko usmerjenim prevodoslovnim raziskavam lahko v resnici kaj malo ponudijo oz. z retrospektivnega vidika celo prejkone sodijo med dejavnike, ki so razvoj prevajalske véde zavirali (gl. de Beaugrande/Dressler 1992: 152, de Beaugrande 1991: 27 *passim*). Funkcijsko usmerjeni zagovorniki translatologije kot samostojne discipline se pri utemeljevanju njene avtonomnosti sklicujejo tudi na zanjo značilno interdisciplinarnost, pri čemer ne upoštevajo, da je enako interdisciplinarna funkcijsko besediloslovna tradicija oz. da je takšno sodobno neformalistično jezikoslovje nasploh, saj združuje različne pristope k problematiki besedil, od kontrastivne analize do leksikologije, kontrastivne retorike, stilistike, semantike, kognitivnega jezikoslovja, antropologije itd. Tudi omenjeni »celostni pristop« Mary Snell-Hornby, ki izpostavlja zahtevo po interdisciplinarnosti in holističnosti pri raziskovanju prevajanja in prevodov, predstavlja zgolj ekspliciranje potrebe, da se dokončno opusti formalistična naravnost in se k problematiki pristopi s funkcijske perspektive. Oglejmo si, katere so njene bistvene značilnosti.

---

<sup>23</sup> O takšnem odnosu translatologov do jezikoslovja nazorno priča naslednji citat M. Snell-Hornby (1988a: 445–446): »/.../ concepts from text-linguistics can indeed be used and developed with profit in translation and should have a place within translation theory. /.../ Linguistic notions and insights can and must be used in translation theory (including literary translation), but as translation studies is not simply a branch of linguistics, its methods cannot be taken over wholesale, nor is the theoretical discussion within the discipline of linguistics necessarily relevant for translation. Linguistics is concerned with the theory and description of language for its own sake, translation studies with the theory and description of recreating concrete texts, whether literary or otherwise.« Reduciranje jezikoslovja na teoretsko-deskriptivni larpurlartizem se z realnostjo ne sklada; razne veje jezikoslovja, med njimi tudi besediloslovje z analizo diskura in uporabno jezikoslovje, imajo drugačne cilje.

## ***II.4. Funkcijska paradigma v prevodoslovnem raziskovanju***

Predstavniki funkcijske smeri v prevodoslovnem raziskovanju izhajajo iz nadstavčnega jezikoslovja in se posvečajo besedilnim vprašanjem prevajanja kot posebne vrste oblikovanja besedil, poleg teoretičnih pa imajo od vsega začetka tudi močne aplikativne ambicije, predvsem v smislu razvijanja nastavkov, na katerih naj bi slonele metode za poučevanje prevajanja (gl. npr. Hönl/Kußmaul 1982, Nord 1991b). Spričo takšnih ciljev se funkcijska translatologija precej razlikuje od ostalih vej prevodoslovja, ki nimajo aplikativno-didaktičnih oz. preskriptivnih namenov in ki se posvečajo teoretičnim in deskriptivnim problemom prevajanja<sup>24</sup> kot medkulturnega posredovanja, pri čemer se osredotočajo predvsem na probleme prevajanja literarnih in drugih kulturno občutljivih<sup>25</sup> besedil in v glavnem ne obravnavajo vprašanj besedilnosti teh besedil, t. j. vprašanj o tem, kako se prevodi kot besedila konstituirajo in kako kot besedila funkcionirajo. Prav to pa je eno izmed najpomembnejših vprašanj funkcijskega prevodoslovja.

### ***II.4.1. Temeljne značilnosti***

Skupni temelj vseh različic funkcijsko naravnane prevodoslovja je **teorija skoposa** (»Skopostheorie«, iz grške besede σκοπός, »cilj«, »namen«),<sup>26</sup> ki jo je zasnoval Hans J. Vermeer in katere bistvo predstavlja trditev, da je pri prevajanju poglobiten **namen** prevoda oz.

<sup>24</sup> Glede delitve prevajalske véde na »čisto« (»pure«), ki jo predstavljata teoretska in deskriptivna veja, na eni in na aplikativno (»applied«) na drugi strani, gl. Holmes (1988: 67–80). Prim. tudi Snell-Hornby (1991).

<sup>25</sup> Npr. za Lefevra je raziskovanje kulturnih vidikov prevajanja tako pomembno, da ima prevajalsko védo za del véde o kulturi /«cultural studies«/ (Lefevre 1993: 241).

<sup>26</sup> Glede teorije skoposa in iz nje izhajajočih implikacij gl. Reiß/Vermeer (1991, posebno 95–104), Vermeer (1990a: 69–152); za kratke prikaze te teorije gl. Nord (1991a: 93, 1991b: 24–26, 1992: 39–40), Kußmaul (1995: 71–72), Snell-Hornby (1988b: 46–47, 1990: 82–83), Gentzler (1993: 70–71), Stolze (1994b: 163–167); glede kritike zaradi domnevne premajhne empirične osnovanosti teorije pa Koller (1995: 215–216 op. 21, 217–218 op. 29).

**funkcija**,<sup>27</sup> ki naj bi jo prevod za predvidene bralce opravljal v ciljni kulturi, kot je jedrnato izraženo v znani trditvi: »Die Dominante aller Translation ist deren Zweck.« (Reiß/Vermeer, 1991: 96). To pomeni, da gre pri prevajanju kot strateški medkulturni komunikaciji<sup>28</sup> za oblikovanje sporočilno ustreznih, t. j. funkcionalnih besedil v ciljnem jeziku na osnovi danih besedil v izhodiščnem jeziku.<sup>29</sup> Pomembno modifikacijo teorije skoposa predlaga Christiane Nord (gl. Nord 1991b: 28–30), ki poleg kategorije **funkcionalnosti** postulira še kategorijo **lojalnosti** (prim. Nord 1991b: 28–29, 1992: 39–40, 1994b: 63, 1995: 269–270; prim. tudi Hönig/Kußmaul 1982: 29; Snell-Hornby 1986b: 25–26; Stolze 1986: 137; Vannerem/Snell-Hornby 1986b: 191–192; Gile 1992: 187–188). Raziskovalka namreč meni, da je sicer res važno, da prevajalec oblikuje ciljno besedilo v skladu z zahtevami predvidenega ciljnega bralstva oz. ob upoštevanju funkcije, ki naj bi jo besedilo opravlja v ciljni kulturi, toda pri tem naj bi bil lojalen tudi do avtorja izhodiščnega besedila, tako da globalno sporočilo ciljnega besedila ne bo v nasprotju z globalnim sporočilom izhodiščnega besedila.

Poudarjanje pomena **cilja komunikacije** pa je seveda starejše od teorije skoposa in je osnovna značilnost besediloslovja oz. funkcijsko naravnane jezikoslovja nasploh v primerjavi s formalističnim (prim. de Beaugrande/Dressler 1992: 9, 86, 91–92; Schiffrrin 1994: 20–43; Makovec-Černe 1994: 25). S tega stališča teorija skoposa predstavlja ekspliciten vnos funkcijske paradigme na področje raziskovanja prevajalske problematike, ki je v svojem bistvu problematika besedil.

---

<sup>27</sup> V teoriji skoposa je govor predvsem o funkciji, ne o intenciji, saj se prva nanaša na besedilo in je pogosto objektivno razvidna, druga pa na avtorjevo/prevajalčevo subjektivnost in je zato v najboljšem primeru stvar spekulacije (prim. Gardt 1989: 44–45). Glede odnosa med skoposom, funkcijo in intencijo gl. Chesterman (1998: 155).

<sup>28</sup> Prim. tudi Snell-Hornby (1990: 82), kjer je prevajanje označeno kot »transkulturni dogodek« (»crosscultural event«).

<sup>29</sup> Pomen funkcije prevoda poudarja tudi deskriptivno-teoretsko usmerjeni izraelski prevodoslovec Gideon Toury. V zvezi z razliko med njegovo in Vermeerjevo teorijo gl. Toury (1995: 25–27). Poleg Vermeerja in Touryja oz. iz njunih teorij izhajajočih usmeritev danes funkcionalizem zagovarjajo tudi drugi strokovnjaki, med njimi npr. nekateri britanski (gl. Bell 1991, Hatim/Mason 1990, Hatim/Mason 1997), ki pa ne ponujajo lastne teorije prevajanja, kakršna je npr. teorija skoposa, ampak razmeroma eklektično obravnavajo prevode kot besedila ciljne kulture.

## II.4.2. Prevodi in prevajanje kot primarno kulturni fenomen

Bistvo takšne besedilne in komunikacijske oz. funkcijske naravnosti<sup>30</sup> k vprašanju prevodov in prevajanja je v tem, da težišče ni več na jeziku, temveč na besedilu, ki je pojmovano kot »sestavni del sveta« (»an integral part of the world«, Snell-Hornby 1990: 82) ali »verbalizirani del sociokulture« (»der verbalisierte Teil einer Soziokultur«, Hönig/Kußmaul 1982: 58), v kateri opravlja določeno komunikacijsko funkcijo in predvidenemu bralcu vsaj načeloma omogoča, da pride do sporočila. Prevod predstavlja rezultat oblikovanja sporočila izhodiščnega besedila s sredstvi ciljnega jezika za ciljne bralce, t. j. ob upoštevanju njihovih pričakovanih kulturnih horizontov in iz le-teh izvirajočih potreb (Kupsch-Losereit 1995: 180). Umeščen je v kulturo, ki je drugačna od izhodiščne in v kateri je lahko funkcionalen samo takrat, ko se vanjo vraste, t. j. ko lahko zaživi kot besedilo, ki svojim bralcem<sup>31</sup> lahko na ustrezen način posreduje globalno sporočilo nekega drugega besedila.<sup>32</sup>

<sup>30</sup> Funkcionalizem je poznan predvsem v avstrijsko-nemškem prostoru, zunaj njega pa manj, kot bi si zaslužil. Do neke mere botruje temu prešibko komuniciranje med translatologi, kot ugotavljajo Snell-Hornby (1990: 79, 85; 1991: 21), Gentzler (1993: 2–3), Connor (1996: 117) in drugi, poleg katerega je treba upoštevati še očitno precej močno jezikovno pregrado, spričo katere ostajajo za angleško beroči svet nekatere temeljne translatološke razprave, napisane v nemščini, širši publiki v veliki meri nedostopne. Izjemo predstavljajo v angleščini objavljene knjige Nord (1991b), Nord (1997), Kußmaul (1995) in nekatere posamične razprave različnih nemških in avstrijskih translatologov.

<sup>31</sup> Pomembnost, pripisana ciljnemu občinstvu, je razvidna tudi iz besed, s katerimi Daniel Gile (1992: 187) označi prevajanje kot »people-oriented professional service«.

<sup>32</sup> Zahteva po upoštevanju ciljnega bralstva ne implicira nujno popolne podomačenosti prevoda; to bi bilo nesmiselno, saj si spričo predstavitev ciljni kulturi neznanih besedilnih svetov s pomočjo prevodov česa takega pogosto sploh ni mogoče predstavljati. Bistvo kvalitetnega prevajanja je v tem, da prevajalec oblikuje besedila tako, da bodo ciljni publiki glede na njene specifične potrebe lahko služila. Če je prevod funkcionalen, je njegova »naturaliziranost« ali »eksotičnost« sekundarnega pomena. O tej opoziciji, ki jo različni strokovnjaki različno imenujejo in obravnavajo in ki kljub temu, da je zastavljena na nove načine, spominja na staro dihotomijo med dobosednim in svobodnim prevajanjem, gl. Gutt (1990: 149 in sl. /»direct translation« vs »indirect translation«/), House (1977: 188–204), van Leuven-Zwart (1990: 75 /»exotization« vs »naturalization«/), Levý, cit. v Pym

### II.4.3. *Prevajanje kot posredovanje sporočil*

Iz tega sledi, da gre pri prevajanju kot primarno kulturnem<sup>33</sup> in ne jezikovnem fenomenu v prvi vrsti za posredovanje sporočil, t. j. za prevajanje besedil oz. globalnih besedilnih vsebin,<sup>34</sup> ne pa besed. Ker posamezni jeziki zunajjezikovno realnost strukturirajo na različne načine (prim. Kußmaul 1995: 93), se za označevanje iste reference lahko uporabljajo zelo različna jezikovna sredstva. Paleta možnih ubeseditvev danega pomena se še razširi, če pomislimo na situacijske in kontekstualne parametre – med katerimi je centralno pomembna funkcija besedila – ki soodločajo o izboru konkretnih jezikovnih sredstev pri upovedovanju.<sup>35</sup> S tega stališča se je mogoče strinjati s Coseriem, ki trdi, da je s prevodi mogoče posredovati zgolj to, kar je zunajjezikovno oz. kar je medjezikovno ali, bolje, »nadenojezikovno« (Coseriu 1978: 20 /»übereinzelsprachlich«/).<sup>36</sup>

---

(1992: 178 /«non-illusory translation» vs »illusory translation«/), Newmark, cit. v Connor (1996: 119 /«semantic translation» vs »communicative translation«/), Nord (1991a: 105–106; 1991b: 11 op. 5, 72–73 /«documentary translation» vs »instrumental translation«/), Pym (1992: 178 /«observational reception» vs »participative reception«/), Snell-Hornby, cit. v Vanne-rem/Snell-Hornby (1986b: 191 op. 6 /«opaque style» vs »transparent style«/); prim. tudi Blum-Kulka (1986: 25) in Kvam (1992: 197–198).

<sup>33</sup> Mary Snell-Hornby (1990: 82) označi prevajanje kot »transkulturni dogodek« (»crosscultural event«).

<sup>34</sup> Izraz »besedilna vsebina« je oblikovan na osnovi nemškega »Textinhalt« (gl. Coseriu 1978: 20).

<sup>35</sup> O vprašanjih vzpostavljanja pomena v besedilih s posebnim ozirom na problematiko prevajanja razpravljajo npr. Hönig/Kußmaul (1982: 23 in sl., 33 in sl., 68, 95–96), Hönig (1995: 94 in sl.), Kußmaul (1995: 85–103, 104–125), Kupsch-Losereit (1995: 189–190) in de Beaugrande (1991: 38).

<sup>36</sup> Eugenio Coseriu (1978: 21) pravi, da pri prevajanju ne prenašamo »pomena« (»Bedeutung«), ki je vezan na posamezen jezik, ampak »označitev« (»Bezeichnung«), pri kateri gre za nanašanje na zunajjezikovno, in »smisel« (»Sinn«) kot možno specifično vsebino danega besedila ali njegovega segmenta, ki presega pomen in označitev (str. 21). Čeprav je s funkcijske perspektive takšna zastavitev problema vprašljiva, saj ni jasno, kako na ohranjanje označitve in smisla vpliva prosopektivna funkcija prevoda, ima Coserieva triadna delitev jezikovne vsebine vsaj delno razlagalno vrednost pri pojasnjevanju bistva prevajanja. Poleg tega je Coserieva teorija pomembna zato, ker je ena prvih, ki, podobno kot funkcionalizem, temelji na besediloslovnih osnovah. Zdi se škoda, da Coseriev translatološki prispevek pri funkcijsko naravnanih translatologijah ni bolj upoštevan (prim. Lörscher 1989: 48–50 in Vermeer 1990a: 16). Sicer pa

#### II.4.4. Problematičnost »ekvivalence«

Glede na povedano je poskus vzpostavljanja ekvivalenc<sup>37</sup> med jezikovnimi elementi izhodiščnega in ciljnega besedila zgrešen, in to na vseh ravneh, od besede do besedila. Jasno je, da ekvivalenc med jezikovnimi znaki različnih jezikov ni (prim. Gile 1992: 188), saj se pomeni jezikovnih znakov nekega naravnega jezika lahko konstituirajo samo v medsebojni odvisnosti od pomenov drugih jezikovnih znakov istega jezika. Omrežja pomenov so vedno jezikovnospecifična, zaradi česar je iskanje medjezikovnih ekvivalenc na katerikoli jezikovni ravni nemogoče.

Izhajajoč iz tega, nekateri translatologi menijo, da je pri prevajanju upravičeno govoriti o »ekvivalencah« na besedilni ravni.<sup>38</sup> Toda s stališča funkcijsko naravnega prevodoslovja tudi to ne more držati. Če velja, da je funkcija prospektivnega besedila tisti faktor, ki ob principu lojalnosti do izhodiščnega besedila najodločilneje vpliva na to, kako bo oblikovan prevod – in ki ji je zato izbor jezikovnih sredstev podrejen (prim. Hönig/Kußmaul 1982: 117, Nord 1992: 42, Kußmaul 1995: 103) – in če se strinjamo, da se funkcija prevoda ne sklada nujno s funkcijo izvirnika,<sup>39</sup> potem je jasno, da je nesmiseln

---

je podobno delitev v zgodnjih sedemdesetih letih postavil tudi Vermeer, ki ločuje med »inhalt« (prim. Coseriu termin »Bedeutung«), »bedeutung« (prim. Coseriu termin »Bezeichnung«) in »sinn« (prim. Coseriu termin »Sinn«), ki je sinonimen s skoposom, s funkcijo in z zamišljenim (»gemeintes«) (gl. Vermeer 1996: 53–54, prim. Gardt 1989: 38–40). Coseriuva razprava je na voljo tudi v slovenskem prevodu Martine Ožbot: »Napačna in pravilna izhodišča v teoriji prevajanja.« (V: Martina Ožbot (ur.), *Prevajanje srednjeveških in renesančnih besedil: 27. prevajalski zbornik*. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev, 2002, 380–397.)

<sup>37</sup> »Ekvivalenca«, eden centralnih konceptov v translatologiji, je tudi v zadnjih letih doživel nepregledno vrsto obravnav. Prispevke k diskusiji s funkcijske perspektive najdemo npr. v: Snell-Hornby (1986b: 13–16, 1988b: 13–22, 1990: 80–81, 1992: 21), Kußmaul (1986: 225), Nord (1991b: 22 in sl.). Z drugačnimi izhodišči pogojene pripombe ponujajo Neubert (1986: passim), Lörscher (1989: 65 op. 2), Komissarov (1993: 70), Shveitser (1993: 50–51), Malmkjær (1993: 141), Toury (1995: 61) idr. Razmeroma izčrpen pregled problematike je na voljo v Koller (1995).

<sup>38</sup> Prim. npr. Neubert (1986), ki govori o »ekvivalenci na besedilni ravni« (»text-bound equivalence«, str. 87 op. 2) in o »globalni ekvivalenci« (»globale Äquivalenz«, str. 95).

<sup>39</sup> Glede »ohranitve funkcije« (»Funktionskonstanz«) in »spremembe funkcije« (»Funktionsveränderung«) gl. Hönig/Kußmaul (1982: 40 op. 10).



tudi koncept »ekvivalenc« na besedilni ravni (prim. Kußmaul 1986: 225, Nord 1991b: 22 in sl.).

Podobno je zagovarjanje »ekvivalence« nesmiselno tudi s stališča prevajanja literarnih besedil kot elementov posameznih literarnih polisistemov.<sup>40</sup> Kot poudarja Susan Bassnett (1993: 147–148), bi možnost vzpostavljanja »ekvivalence« kazala na to, da med izhodiščnimi in ciljnim besedili oz. kulturami ni hierarhičnih odnosov. To pa ne drži, saj so določeni literarni polisistemi – v zadnjem stoletju npr. predvsem ameriški in angleški in deloma francoski, v srednjem veku denimo italijanski in francoski – centralni oz. nadrejeni drugim, perifernim literarnim sistemom, kar je v veliki meri povezano z vplivnostjo kultur oz. jezikov, ki jim posamezne literature pripadajo.

Razslojenost literarnih polisistemov ima pomembne konsekvence za prevajanje, kar se kaže npr. v tem, da so centralni literarni polisistemi zaradi večje samozadostnosti bolj zaprti in bolj homogeni v tem smislu, da vanje redkeje vstopajo prevedena literarna besedila, medtem ko je v perifernih literarnih polisistemih intenzivnost prevajanja literarnih besedil bistveno večja (prim. Bassnett 1993: 142–143). Poleg tega so tudi strategije prevajanja literarnih besedil v centralnih in perifernih polisistemih pogosto različne; v prvih je namreč – če naj si dovolimo nekaj poenostavljenja – prevajanje v veliki meri podomačitveno, saj gre predvsem za prilagajanje tujega diskurza običajno močni in samozavestni ciljni kulturi, v drugih pogosto bolj potujitveno v smislu večjega poudarjanja razvidnosti izhodiščne kulture in njenih značilnosti,<sup>41</sup> kar zlahka opazimo, če primerjamo, recimo, prevode iz italijanščine v slovenščino s prevodi iz slovenščine v italijanščino (prim. Ožbot 2000). O »ekvivalencah« v prevodih je torej tudi z literarnosistemskega stališča neustrezno govoriti.

<sup>40</sup> Pojem »literarni polisistem«, ki ga je v sedemdesetih letih predlagal izraelski raziskovalec Itamar Even-Zohar, nato pa so ga nadalje razvili številni predstavniki t. i. polisistemske teorije, se nanaša na odprt, spremenljiv sestav vseh besedil – tako izvornih kot prevedenih – določene književnosti, ki nenehno stopajo v dinamična medsebojna razmerja. V slovenščini pristop natančneje predstavlja Dovič 2004 (139–162).

<sup>41</sup> S tovrstnimi vprašanji se intenzivno ukvarjajo številni prevodoslovci. Reprezentativno osvetlitev problematike nudita npr. Gideon Toury (1995) – ki postulira razliko med »ustreznim« in »sprejemljivim« prevodom (»adequate translation« in »acceptable translation«), pri čemer prvi v večji meri upošteva norme izhodiščnega jezika in besedila, drugi pa norme ciljnega jezika in besedila – in Lawrence Venuti (1998).

### ***II.4.5. Prevajalska napaka***

Upoštevanje sporočilne ustreznosti prevoda, povezane z njegovim opravljanjem določene funkcije v ciljni kulturi, kot najpomembnejšega merila za ugotavljanje kvalitete prevoda, implicira tudi specifično gledanje na prevajalsko napako (prim. Nord 1991b: 169–172). Prevajalsko napako prevajalec zagreši takrat, ko je zaradi njegovega neustreznega ravnanja oškodovana sporočilna ustreznost prevoda. Razumljivo je, da koncept prevajalske napake ne sovпада s konceptom jezikovne napake, ampak je od njega širši: prevajalske napake so sicer lahko jezikovne napake, t. j. takšne, ki nastanejo kot posledica prevajalčeve neustrezne kompetence v ciljnem in/ali izhodiščnem jeziku, vendar predvsem napake mnogih drugih vrst, glede na to, da je prevajalčevo obvladanje jezika predpogoj prevajanja (prim. Nord 1994a: 367). Do njih pride – če pustimo ob strani problem površnosti in neodgovornosti – zaradi prevajalčevih pomanjkljivih profesionalnih kompetenc<sup>42</sup> na naslednjih področjih: kognitivna in etična profesionalna usposobljenost, izhodiščni jezik, ciljni jezik, izhodiščna kultura, ciljna kultura, izhodiščne besedilne konvencije, ciljne besedilne konvencije, poznavanje besedilnega sveta (gl. III.3.). Pri tako pojmovani prevajalski napaki gre za prekršek z besedilnopragmatičnimi razsežnostmi (prim. Kußmaul 1986: 220; Nord 1994a: 371), ki ovira vzpostavitev z nameravano funkcijo skladne sporočilne ustreznosti prevoda (prim. Hönig/Kußmaul 1982: 131–132). Teža prevajalske napake je odvisna od tega, kako močno je zaradi nje prizadeta sporočilna vrednost prevoda.

### ***II.4.6. Ciljna usmerjenost***

Prepričanje o odločilnosti vloge prospektivnega besedila, ki je značilno za funkcijsko usmerjeno prevodoslovje, kaže na izrazito

---

<sup>42</sup> Kot opozarja Kußmaul (1986: 207), in pred njim Toury, pojma »prevajalčeve kompetence oz. kompetenc«, kot se uporablja v funkcijski translatologiji, ne gre vzporejati z znanim konceptom »kompetence« (v nasprotju s »performanco«) tvorbeno-pretvorbene slovnice; pojem »prevajalčeve kompetence« je prej soroden generativskemu konceptu »performance«, saj gre pri »prevajalčevi kompetenci« predvsem za dejansko sposobnost prevajanja, ne pa za neko abstraktno zmožnost, kakršno s pojmom »kompetenca« razumejo generativni slovničarji.

»ciljno usmerjenost« (»target/goal orientation«)<sup>43</sup> funkcionalizma. To pomeni, da naj bi bil prevod kot besedilo, ki pripada ciljni kulturi, oblikovan na takšen način, da bo v njej lahko opravljal svojo funkcijo. Ta osnovna funkcionalistična zahteva je smiselna, saj so prevodi v ciljni kulturi po svoji primarni vlogi samostojna besedila (prim. Ammann 1990: 215, Ammann 1993: 64). Prav njihova funkcijska neodvisnost<sup>44</sup> od izvirnika je tista značilnost, zaradi katere se najbolj očitno razlikujejo od drugih metabesedil, kot so parodija, pastiš, hermenevitiški esej itd. V nasprotju s slednjimi se pri prevodih navadno ne predpostavlja, da bi bralec besedila, na osnovi katerih so prevodi tvorjeni, že poznal oz. da bi to poznavanje potreboval pri razumevanju prevodov. Nasprotno, prevodi naj bi izhodiščna besedila nadomestili na funkcionalen način, in sicer s tem, da zapolnijo vrzel, ki obstaja v ciljni kulturi zaradi jezikovne in kulturne nedostopnosti izhodiščnega besedila (prim. Correia 1989: 240–241).

Glede na povedano je mogoče domnevati, da se funkcioniranje prevodov v ciljni kulturi ne razlikuje od funkcioniranja neprevedenih besedil v isti kulturi, kar izhaja iz dejstva, da je bistvo prevodov besedilno. Kaj to pravzaprav pomeni, si bomo ogledali v naslednjem poglavju.

<sup>43</sup> V zvezi s »ciljno usmerjenostjo«, ki ni značilna zgolj za funkcijsko paradigmo nemških in avstrijskih translatologov, gl. van den Broeck (1986: 107–108), The Editors (1989: 2–3), Snell-Hornby (1990: 84), Toury (1995: 25, 29, 60), Connor (1996: 121–122); prim. tudi Gutt (1990: 142–143 in passim). Na izhajanje iz ciljne usmerjenosti kaže tudi naslov revije za prevodoslovje *Target*. V nasprotju s funkcijskimi pristopi pa naj bi »ekvivalenčne« prevajalske teorije zagovarjale »izhodiščno usmerjenost« (»source orientation«); prim. Koller (1995: 198).

Z opozicijo med izhodiščno in ciljno usmerjenostjo je povezano razlikovanje med »ustreznimi« in »sprejemljivimi« prevodi (gl. op. 41; prim. Kußmaul 1986: 208, Toury 1995: 56–57). Adekvatni prevodi so orientirani k izhodiščnemu besedilu, ki ga v novem jeziku reproducirajo ne glede na specifično ciljni naslovnik, sprejemljivi prevodi pa so naravnani k ciljni situaciji, v katero so umeščeni, in upoštevajo potrebe in zahteve ciljnega bralca.

<sup>44</sup> O vprašanju funkcijske (ne)odvisnosti ciljnega besedila v odnosu do izhodiščnega gl. Pym (1992: 187). Prim. tudi misel o izhodiščnem besedilu kot predlogi, informacijski osnovi, ki služi zgolj kot pripomoček za oblikovanje s prospektivno funkcijo skladnega ciljnega besedila; najodločnejša zastopnica te ideje je Justa Holz-Mänttari (gl. Snell-Hornby 1986b: 20, Nord 1991b: 27–28).

Tam, kjer stoji pri tebi zadnja pika,  
se moj spopad z oblikami začne.  
Nesem te v zibel drugega jezika,  
kjer nisi, dokler jaz ne rečem: je.

Kajetan Kovič: *Dvogovor: I*  
(prevajalec pesniku)

### ***III. Besedilnost prevodov***

#### ***III.1. Prevajanje kot tvorjenje besedil***

Kljub mnogim razlikam glede predmeta, ciljev in metod raziskovanja, ki jih je mogoče opaziti med posameznimi smermi sodobnega prevodoslovja, vendarle obstaja soglasje o tem, da je prevajanje po svojem bistvu oblikovanje besedil. Na centralnost besediloslovne problematike v translatologiji kažejo že nekateri naslovi del znanih translatologov, npr. *Text and Translation* A. Neuberta (1985), *Translation as Text* A. Neuberta in G. M. Shreva (1992), *Translation und Text* M. Snell-Hornby (1996) in l. 1999 izdani zbornik prispevkov povečini graških prevodoslovcev *Text – Kultur – Kommunikation* (ur. N. Grbić in M. Wolf). Prav tako kaže na osrednjost besedilne problematike tudi dejstvo, da v programih za izobraževanje prevajalcev in tolmačev zavzema posebno pomembno mesto razumevanje in tvorjenje besedil, tako v izhodiščnem kot v ciljnim in tako v maternem kot v nematernem jeziku (prim. Hönig 1995: 164–169, Snell-Hornby 1992, Snell-Hornby 1996: 25–36), in da so prevajalci

pravzaprav eksperti za oblikovanje besedil.<sup>45</sup> Pomembnost besedilnega nivoja pri poučevanju prevajanja je razvidna tudi iz zahteve Mary Snell-Hornby, da je treba bodoče prevajalce odvajati od iskanja leksikalnih »ekvivalentov« in jih usmerjati k celostnemu razmišljanju, ki jim bo omogočilo, da bodo lahko tvorili koherentna besedila.<sup>46</sup> Spričo tega je razumljiv tudi pomen, ki se pri izobraževanju prevajalcev pripisuje njihovem produktivnemu delu z besedili; učni načrti predvidevajo med drugim usposabljanje študentov za kompetentno tvorjenje raznovrstnih besedil tako v maternem kot v tujih jezikih in študij paralelnih besedil kot izjemno uporabnih pripomočkov, ki so nepogrešljivi tudi za izkušene prevajalce (prim. Snell-Hornby 1996: 34–35, Risku 1998: 83).

Pri prevajanju gre seveda za poseben tip oblikovanja besedil,<sup>47</sup> za katerega je specifično to, da se ciljna besedila tvorijo na osnovi jezikovno drugačnih izhodiščnih besedil oz. besedilnih predlog. Tako kot ostala besedila se tudi prevodi oblikujejo tako, da njihovi tvorci upovedujejo neko prej dojeto realnost oz. ubesedujejo neko sporočilo, ki obstaja v njihovem kognitivnem svetu. Pri oblikovanju prevodov – podobno kot npr. pri povzemanju ali parafraziranju – je ta realnost določena z nekim že obstoječim izhodiščnim besedilom. Naloga prevajalca je, da ustrezno razume sporočilo danega besedila in da se, podobno kot tudi sicer pri tvorjenju besedil, ob upoštevanju ciljne komunikacijske situacije odloči, kako ga bo posredoval ciljnemu bralcu.

To, da so prevodi besedila, pomeni, da se tvorijo podobno kot ostala besedila, da so v komunikacijske situacije vpeti tako kot ostala besedila in da delujejo po istih principih kot ostala besedila.

---

<sup>45</sup> Za označevanje tako pojmovanega prevajalca se v nemščini uporabljajo izrazi, kot so »Textbauperte«, »Textbaufachmann«, »(transkultureller) Kommunikationsfachmann«; v angleščini je običajen izraz »text-designer«.

<sup>46</sup> Izvirnik (Snell-Hornby 1992: 18) se glasi: ».../ the student has to /.../ be weaned away from thinking in terms of equivalent vocabulary items towards thinking holistically in terms of creating coherent texts.«

<sup>47</sup> Trditev nekaterih strokovnjakov, da prevodi tvorijo poseben besedilni tip, ne more vzdržati prav zato, ker ne obstaja nikakršna vnaprejšnja funkcijska ekskluzivnost za prevode na eni in za ostala besedila na drugi strani (prim. Nord, 1991b: 18–19 op. 8); funkcija, ki jo neko besedilo opravlja, navadno ni pogojena s tem, ali gre za prevod ali ne.

### ***III.2. Temelj besedilnosti: koherenca***

Kot je mogoče sklepati na osnovi najrazličnejših teoretskih, aplikativnih in priročniških prispevkov, morajo besedila, zato da bi lahko lahko uspešno opravljala svojo funkcijo v predvidenih komunikacijskih situacijah, izpolnjevati en temeljni pogoj: kot enote sporočila morajo biti za predvidenega sprejemnika razumljiva, in sicer v tem smislu, da so oblikovana na njemu prepoznaven način in da upovedujejo takšno zunajjezikovno realnost, ki jo bo lahko na osnovi kognitivne obdelave besedila prepoznal. Z drugimi besedami, da bi besedila lahko ustrezno funkcionirala, morajo biti **koherentna**.

To, da je prav koherenca – s katero se bomo natančneje ukvarjali v IV. poglavju – temeljni pogoj besedilnosti, izhaja iz del različnih besediloslovcev. De Beaugrande in Dressler npr. jo prištevata med sedem kriterijev<sup>48</sup> besedilnosti (1992: 13–15, 65–83), van Dijk in Kintsch jo imata za »eno izmed temeljnih lastnosti diskurza« (»one of the fundamental properties of discourse«, 1983: 149), Werth jo označuje kot »vrhovni« oz. »najpomembnejši princip besedilnosti« (»the single most important principle of textuality«, 1984: 5). Skratka, gre za kategorijo, po kateri se besedila kot osnovne komunikacijske enote pravzaprav konstituirajo oz. na osnovi katerih se vzpostavlja njihova besedilnost in se proizvaja smisel. Če dano besedilo oz. besedilno gradivo ni koherentno, to pomeni, da z njegovo kognitivno obelavo ni mogoče producirati smisla, da nima besedilnosti in je zato v bistvu nebesedilo.<sup>49</sup>

Ob tem je jasno, da koherenca nikakor ni zgolj objektivna lastnost besedil, ampak je produkt sodelovanja med avtorjem oz. prevajalcem besedila in njegovim recipientom. Da bi se koherenca lahko vzpostavila, sta pomembna oba, tako kot je za vsako uspešno komuniciranje, naj bo verbalno ali neverbalno, nujno skupno delova-

<sup>48</sup> Ostali kriteriji so, kot je splošno znano: kohezija, namernost, sprejemljivost, informativnost, situacijskost in medbesedilnost.

<sup>49</sup> Do produciranja nekoherentnih besedil pogosto prihaja pri neizkušenih oz. nespretnih tvorcih besedil, kot so npr. učenci tujih jezikov, pogosto tudi na višjih stopnjah. Tako se pogosto dogaja, da so celo študentje, ki produktivno dobro obvladajo morfosintakso danega tujega jezika, pogosto precej neuspešni pri tvorjenju koherentnih besedil, kar kaže na to, da je omogočanje koherence kompleksen in zahteven proces (prim. Lorenz 1999: 55).

nje pošiljatelja in sprejemnika.<sup>50</sup> Pri tvorjenju sporočila avtor stopa v interakcijo z bralcem, pa naj bo ta še tako imaginaren, in prav tako je tudi slednji pri kognitivnem obdelovanju in interpretiranju besedila v dialoškem odnosu z avtorjem, ne glede na njegovo morebitno časovno, prostorsko in/ali kognitivno oddaljenost. Kooperacija med udeleženci v komunikaciji je pogosto zelo očitna v eksplicitno dialoških situacijah, npr. v pogovorih, ko se sodelujoči dejavno trudijo ali pogajajo, da bi drug drugega razumeli oz. prišli do koherence (prim. Tanskanen 2006: 90, Lenk 1998: 246). Sodelovanje v smeri koherence se – čeprav na manj razviden način – lahko udejanja tudi v implicitno dialoških situacijah, t. j. pri komunikaciji s pomočjo zapisanih besedil.

Pri zapisanih besedilih je torej koherenca vedno produkt interakcije med avtorjem oz. besedilom in sprejemnikom in se lahko vzpostavlja šele na osnovi sprejemnikove ustrezne kognitivne obdelave besedilnega gradiva.<sup>51</sup> Iz tega izhaja, da so koherentna samo tista besedila, ki jih sprejemnik lahko interpretira oz. razume. Za to pa potrebuje vrsto védenj in sposobnosti, ki so vsaj do neke mere kulturnospecifična. Prav zaradi dejstva, da je konstituiranje koherence tudi kulturno pogojeno, je upravičeno pričakovati, da ima koherenca ne le besediloslovno, marveč tudi prevodoslovno pomembnost. K temu, da bi bila prevedena besedila koherentna, lahko – seveda poleg kooperativnega sprejemnika, ki dejansko želi priti do smisla sporočila – največ prispeva ustrezno usposobljen prevajalec.

---

<sup>50</sup> Z Griceovo terminologijo: komunikacija temelji na »principu sodelovanja« (»co-operative principle«) in na »komunikacijski pogodbi« (»communication contract«) (prim. Tanskanen 2006: 28).

<sup>51</sup> Objektivno in subjektivno dvojnost koherence nazorno prikazuje ameriška raziskovalka Charlotte Linde: »Coherence is a property of texts; it derives from the relations that the parts of a text bear to one another and to the whole text, as well as from the relation that the text bears to other texts of its type. /.../ Coherence must also be understood as a cooperative achievement of the speaker and the addressee; it is not an absolute property of a disembodied, unsituated text« (1993: 12). Podobno je tudi stališče Michaela Hoeya: »/.../ cohesion is a property of the text, and /.../ coherence is a facet of the reader's evaluation of a text« (1991b: 12).

### ***III.3. Prevajalčeve kompetence***

Da bi prevajalec lahko kvalitetno tvoril ciljna besedila, t. j. takšna, ki naj bi bila funkcijsko ustrezna, mora imeti, enako kot drugi tvorci besedil, ustrezne profesionalne kompetence. Po teh kompetencah se razlikuje od npr. ljudi z dobrim znanjem tujih jezikov pa tudi od dobrih tvorcev besedil v ciljnem jeziku ipd. Spričo svojih profesionalnih kompetenc dober prevajalec ni zgolj prenašalec pomenov med jeziki, ampak posredovalec med različnimi kulturami in senzibilen konstruktor oz. oblikovalec besedil v skladu s konkretnimi jezikovnimi in zunajjezikovnimi okoliščinami dane komunikacijske situacije.

Do ustrezne profesionalne kompetence lahko prevajalec pride samo s pomočjo avtorefleksije (prim. Hönig 1993: 89), kar pomeni z ozaveščenostjo o tem, kar pri svojem delu počne.<sup>52</sup> Šele tako mu je omogočeno, da iz svoje neprofesionalne in morda prirojene sposobnosti<sup>53</sup> posredovanja med jeziki razvije profesionalno zmožnost učinkovitega, inteligentnega in odgovornega medkulturnega komuniciranja.

#### ***III.3.1. Specifično prevajalska kompetenca***

Specifično prevajalska kompetenca je temeljna kompetenca, ki naj bi jo imel profesionalen prevajalec. Z njo so pogojene tudi ostale prevajalčeve kompetence, v tem smislu, da po kognitivni in po etični plati dobro razvita specifično prevajalska kompetenca navadno implicira tudi prisotnost ostalih kompetenc, ki so od nje odvisne. To je mogoče razložiti s tem, da se specifično prevajalska kompetenca lahko

<sup>52</sup> Z vprašanjem prevajalčeve »ozaveščenosti« (nem. »Selbstbewußtsein«, angl. »self-awareness«), ki – če je stimulirana – omogoča tudi njegovo ustrezno »samozavest« (nem. »Selbstvertrauen«, angl. »self-confidence«), sta se ukvarjala predvsem Hans Hönig in Paul Kußmaul. Gl. npr. Hönig (1992: 6–7 passim; 1993: 85–86 passim) in Kußmaul (1995: 31–32, 50–51).

<sup>53</sup> Hönig takšno neprofesionalno sposobnost imenuje »asociacijska kompetenca« (»Assoziationskompetenz«) (gl. npr. 1993: 85) za razliko od profesionalne »prevajalske kompetence« (»Übersetzungskompetenz«). Prim. tudi oznako Lörcherja (1986: 277) »rudimentarna sposobnost medjezičnega posredovanja« (»rudimentary ability to mediate between languages«).



razvije zgolj ob avtorefleksiji, ob zavesti o lastni dejavnosti, kar vključuje tudi zavedanje o tem, katere specifične kompetence potrebuje profesionalni prevajalec in nenazadnje o tem, kakšna je njegova odgovornost.

### III.3.1.1. Kognitivni vidik

Kognitivni vidik specifično prevajalske kompetence predstavljajo znanja, metode in spretnosti, ki so potrebne za kvalitetno prevajanje kot poseben tip kompleksnega reševanja problemov (prim. Risku 1997, 1998: 50–51). Pri njihovem osvajanju in razvijanju je temeljnega pomena prevajalčeva avtorefleksija. Prispeva k temu, da prevajalec objektivizira realnost lastnega profesionalnega delovanja in da njegove prevajalske odločitve<sup>54</sup> niso naključne, ampak strateške – t. j. pogojene z zahtevami konkretne komunikacijske funkcije ciljnega besedila, ki jo skuša uresničiti ob spoštovanju lojalnosti do avtorjevega sporočila v izhodiščnem besedilu – omogoča mu pa tudi to, da lahko z večjo sistematičnostjo izboljšuje proces lastnega prevajanja in njegove rezultate.

Predpogoj kvalitetnega prevajanja je vsekakor **razumevanje**<sup>55</sup> sporočila izhodiščnega besedila (Stolze 1986: 134, Vannerem/Snell-Hornby 1986: 191), t. j. izoblikovanje ustrezne kognitivne predstave o izhodiščnem besedilnem svetu. Šele na tej osnovi je mogoče ustvariti dani komunikacijski situaciji ustrezno ciljno besedilo, to pa samo takrat, ko prevajalec postopa v skladu z ustrezno **makrostrategijo**, t. j. globalnim strateškim principom, ki ga vodi k oblikovanju sporočilno ustreznega ciljnega besedila. Prevajalec izdela makrostrategijo na osnovi **analize izhodiščnega besedila** in ob upoštevanju **funkcije ciljnega besedila** (gl. Nord 1991b: 42, Hönig 1995: 55) ali – kot se dogaja pri izkušenih prevajalcih – **intuitivno**,<sup>56</sup> brez predhodne zavestne analize (Hönig 1993: 81–82). S pomočjo makrostrategije prevajalec lahko prevaja optimalno glede na svoje zmožnosti, medtem ko brez makrostrategije zagotovo prevaja slabše, kot bi sicer lahko

<sup>54</sup> O prevajanju kot »procesu odločanja« (angl. »decision-making process«, nem. Entscheidungsprozeß) gl. Hönig/Kußmaul (1982: 40), Stolze (1986: 133), Kupsch-Losereit (1991: 90–97), Wilss (1994: 140 passim).

<sup>55</sup> O vprašanjih razumevanja pri prevajanju gl. predvsem Kupsch-Losereit (1995).

<sup>56</sup> V zvezi z vlogo, ki jo igra pri prevajanju intuicija, gl. Hönig (1990).

(Hönig 1995: 62). Izdelana makrostrategija je važna tudi zato, ker prevajalca ščiti pred tem, da bi absolutiziral pomen **mikrostrategij**, t. j. tistih »strategij«, ki se nanašajo zgolj na mikroraven, brez ozira na zahteve globalne besedilne funkcije.

Z makrostrateškim delovanjem je povezan tudi princip **holističnosti oz. celostnosti**, značilen za dobre prevajalce. Gre za to, da se ti osredotočajo na globalni smisel besedila in njegovih sestavnih delov, pri čemer jezikovnim elementom ali skupinam elementov ne pripisujejo apriornega pomena, ki bi bil neodvisen od njihove konkretne besedilne funkcije.<sup>57</sup> Ker je za dobrega prevajalca centralnega pomena smisel, ne forma – razen takrat, ko globalni smisel besedila zahteva osredinjenost na formo oz. je od nje odvisen, npr. pri prevajanju nekaterih literarnih besedil – je razumljivo, da so zanj podrejene globalnemu smislu tudi **prevodne enote**<sup>58</sup> (angl. »translation units«, nem. »Übersetzungseinheiten«), ki predstavljajo v sebi smiselno razmeroma sklenjene besedilne dele. Določljive so na osnovi prevajalsko relevantne segmentacije izhodiščnega besedila, vendar ne linearno (prim. Snell-Hornby 1986b: 13, Stolze 1986: 135), ampak glede na to, kako so besedilni elementi, ki so nosilci globalnega sporočila, porazdeljeni v besedilu.

Poseben element kognitivnega vidika specifično prevajalske kompetence predstavlja tudi **raziskovalna kompetenca** (angl. »research competence«, nem. »Recherchierkompetenz«; gl. Hönig 1986: 231–232, Nord 1992: 47, Nord 1994a: 373). Prevajalcu omogoča, da zna izbrati svoje delovne pripomočke in se jih inteligentno poslužiti. Mednje spadajo predvsem različni splošni in tehnični, eno- in dvojezični slovarji, enciklopedije in priročniki in paralelna besedila

<sup>57</sup> V terminologiji znane in v sodobni translatologiji zelo upoštevane »semantike prizorov in okvirjev« (»scenes-and-frames semantics«) – ki jo je utemeljil Charles J. Fillmore, na njeno relevantnost za prevajanje pa so opozorili predvsem nekateri funkcijsko usmerjeni prevodoslovci (gl. Vannerem/Snell-Hornby 1986, Snell-Hornby 1986b: 79–86), Vermeer/Witte 1990, Kußmaul 1994, Hönig 1993: 81) – to pomeni, da se dober prevajalec ne osredotoča na **okvir** kot jezikovno obliko, ampak na prototipično mentalno predstavo, na **prizor**, ki ga okvir aktivira glede na vsakokratno besedilni in situacijski kontekst.

<sup>58</sup> Vprašanju o tem, kaj je prevodna enota in kakšne so njene značilnosti, so se posvetili ali pa so se ga vsaj dotaknili mnogi translatologi. Poleg Snell-Hornby (op. cit.) in Stolze (op. cit.) prim. še Hönig (1986: 242 in sl.), Neubert (1986: 100–101), Toury (1986: 83; 1995: 95), Nord (1991b: 168–169, 1997), Jääskeläinen (1993: 102–103), Gile (1994: 108).

(angl. »parallel texts«, nem. Paralleltexten),<sup>59</sup> t. j. razna besedila, ki govorijo o podobnem besedilnem svetu kot izhodiščno oz. ciljno besedilo in ki so mu zvrstno podobna ali tudi ne.

### III.3.1.2. Etični vidik

Da bi bil prevajalec profesionalno zares kompetenten, ne zadošča zgolj njegova kognitivna usposobljenost, potrebna je tudi ustrezna etična naravnost, brez katere ne more kvalitetno prevajati.

Pri tem gre za to, da prevajalec pozna lastne meje, kar naj bi ga obvarovalo pred samoprecenjevanjem (prim. Hönig 1995: 117–118, 179–181), ki je pogost problem predvsem neprofesionalnih in polprofesionalnih prevajalcev. Če se prevajalec ne čuti **odgovornega** (prim. Hönig/Kußmaul 1982: 29, Stolze 1986: 137, Nord 1991b: 9, Nord 1992: 40) tako avtorjevemu sporočilu na izhodiščni strani kot svojim bralcem na ciljni strani, verjetno ne bo **motiviran** oz. **zainteresiran** (prim. Wilss 1994: 147) za to, da bi aktiviral svojo specifično prevajalsko in ostale kompetence, da bi na osnovi predloge v izhodiščnem jeziku lahko izdelal glede na konkretne situacijske zahteve sporočilno ustrezno ciljno besedilo. Če npr. prevajalec nima dovolj znanja o besedilnem svetu, da bi zmoget razumeti sporočilo, enkodirano v izhodiščnem besedilu, in ga zaradi pomanjkanja čuta odgovornosti razumevanje tega sporočila sploh ne zanima, najbrž ne bo uporabil svoje raziskovalne kompetence in si pomagal do dekodiranja sporočila. Pričakovati je, da bodo zaradi tega oškodovani naslovniki, ki jim bo ponujen sporočilno neustrezen prevod.

### III.3.2. Ostale prevajalčeve kompetence

Poleg omenjene specifično prevajalske kompetence potrebuje prevajalec še vrsto drugih kompetenc. Ker je za dobrega prevajalca značilno, da je dvojezičen in dvokulturen (prim. Vermeer 1986: 40, Snell-Hornby 1988b: 42), ima vsak takšen prevajalec ustrezno razvite **kompetence na področju izhodiščnega jezika in izhodiščne kulture** ter **kompetence na področju ciljnega jezika in ciljne kulture**. Jasno

---

<sup>59</sup> V zvezi s paralelnimi besedili kot enim najpogostejših in dostikrat od ostalih zanesljivejših prevajalskih pripomočkov gl. predvsem Kram 1992, pa tudi Snell-Hornby (1986b: 86–93), Nord (1991a: 98, 1991b: 155).

je seveda, da je njegovo poznavanje izhodiščnega jezika zgolj predpogoj kvalitetnega prevajanja in da je vloga tega znanja lahko ustrezna šele takrat, ko so dobro razvite tudi ostale prevajalčeve kompetence. To med drugim pomeni, da naj profesionalni prevajalec ne bi delal prevajalskih napak zaradi pomanjkljive kompetence v izhodiščnem jeziku; pred tem naj bi ga varovalo poznavanje meja lastnih sposobnosti in lastnega znanja oz. občutek za to, kdaj naj aktivira svojo raziskovalno kompetenco. Pač pa na prevajalske napake zaradi pomanjkljivega znanja *izhodiščnega jezika* naletimo v izdelkih neprofesionalnih in polprofesionalnih prevajalcev. Enako pomembna kot kompetenca na področju izhodiščnega jezika je kompetenca na področju *ciljnega jezika*, maternega ali nematernega, ki prispeva k temu, da prevajalcu uspe oblikovati idiomatična ciljna besedila.

Kompetenca na področju *izhodiščne kulture* je zmožnost aktivnega oz. zavestnega znanja in obvladanja te kulture (Witte 1987: 124), njenih različnih aspektov in distinktivnih lastnosti v sodobnosti ali v preteklih obdobjih. Poznavanje izhodiščne kulture je najtesneje povezano na eni strani s poznavanjem izhodiščnega jezika in na drugi pogosto tudi s poznavanjem besedilnega sveta, posebno ko gre za kulturnospecifična besedila, kakršni so med drugim Machiavellijevi zgodovinskopolitični spisi. Spričo takšne povezanosti jezika, kulture in tudi besedilnega sveta je vsak poskus, da bi te elemente med seboj ločevali, arbitraren.

Podobno kot kompetenco na področju izhodiščne kulture je mogoče opredeliti tudi kompetenco na področju *ciljne kulture*, katere bistvo je v prevajalčevem aktivnem obvladanju raznovrstnih aspektov te kulture: zgodovine, politike, umetnosti itd. V zvezi s poznavanjem ciljne kulture je za prevajalca izjemno pomembno to, da pozna tudi kulturne horizonte članov te kulture, predvsem potencialnih bralcev ciljnega besedila. Šele tako bo lahko pri tvorjenju prevoda prevajalec upošteval pričakovanja ciljnih bralcev.

Z omenjenimi kompetencami je najtesneje povezana tudi prevajalčeva **kompetenca na področju izhodiščnih besedilnih konvencij** in **kompetenca na področju ciljnih besedilnih konvencij**. Profesionalen prevajalec naj bi se spoznal na *tipologijo besedilnih zvrsti izhodiščne kulture*, predvsem pa naj bi dobro poznal besedilne konvencije (prim. Kupsch-Losereit 1991: 79, 1995: 193), veljavne za tisto besedilno zvrst, s katero se pri prevajanju ukvarja. Besedila iste besedilne zvrsti, zgodovinski, filozofski, politološki traktati, se lahko v različnih kulturah uresničujejo na precej različne načine, tako na mikro- kot na makroravni. Pri tem gre tako za vprašanja strukturiranja vsebine kot za značilnosti, povezane s stilom in retoriko upovedovanja. Če prevajalec nima ustreznega znanja o tovrstnih značilnostih dane besedilne zvrsti in njihovih realizacij v konkretnem besedilu ne

prepozna kot konvencionalne, se lahko zgodi, da jih začne uvajati tudi v ciljno besedilo, kar slednjemu lahko prej škodi kot koristi.

Podobno velja tudi glede *ciljnih besedilnih konvencij*, da naj bi jih prevajalec dobro poznal, in to kontrastivno, v primerjavi z izhodiščnimi besedilnimi konvencijami. Šele tako bo lahko ponudil prevod, ki bo idiomatičen oz. katerega neidiomatičnost bo v mejah sprejemljivosti. Kajti res je sicer, da se preko prevodov posredujejo tuji – tudi besedilni – vzorci, toda potujitveni učinek naj bi bil v prevedenih besedilih zmeraj uveden premišljeno oz. samo takrat, kadar ga upravičuje predvideni skopos. V skladu s slednjim pa pride potujitveni učinek v poštev skoraj izključno pri prevajanju književnih del in le izjemno redko pri prevajanju pragmatičnih besedil.

S pomočjo naštetih kompetenc prevajalec še vedno ne more tvoriti komunikacijski situaciji ustreznega ciljnega besedila, če ni **kompetenten kot poznavalec besedilnega sveta** oz. če z aktiviranjem svoje raziskovalne kompetence ne poskrbi za to, da bi ga spoznal. Poznavanje v besedilu predstavljenega sveta je za produciranje smisla temeljno in zato za vsakega prevajalca neogibno potrebno (prim. Hönig/Kußmaul 1982: 11–12).

Preden si pobliže ogledamo, s kakšnimi konkretnimi postopki lahko prevajalci pripomorejo k temu, da bo besedilni svet glede na dani skopos čim bolj razviden in da bo potemtakem besedilo čim bolj koherentno, bomo v naslednjem poglavju razmislili o besedilni koherenci. Pri tem bom skušala osvetliti dva vidika: prvič, njeno bistvo, in, drugič, iz tega bistva izhajajočo relevantnost koherence za prevajanje.

Dear Lord! It hath a fiendish look –  
S. T. Coleridge: *Rime of the  
Ancient Mariner* VII, 538

## ***IV. Koherenca kot temeljna besedilna kategorija***

### ***IV.1. Bistvo koherence***

#### ***IV.1.1. Problemi raziskovanja koherence***

Z vprašanji koherence kot temeljne besedilne kategorije se raziskovalci z različnih področij in različnih usmeritev ukvarjajo že desetletja.<sup>60</sup> Raznolikost njihovih perspektiv priča o široki relevantnosti problematike.<sup>61</sup> Kot lahko sklepamo iz objav v znanstvenih

---

<sup>60</sup> Gre za jezikoslovce in druge raziskovalce, ki se vprašanjem koherence posvečajo sicer različnih stališč, vendar jim je skupno to, da izhajajo iz rezultatov funkcijsko in proceduralno zasnovanih besedilnih raziskav zadnjih treh desetletij. Seveda pa je ukvarjanje s problemi, ki se danes obravnavajo v okviru raziskovanja koherence (npr. vprašanja v zvezi s kohezivnimi elementi, z inferencami, s skupnim znanjem, z odnosom med funkcijo oz. sporočilom na eni in strukturiranostjo besedila na drugi strani itd.), mnogo starejše. Npr. vprašanja v zvezi s trdnostjo zgradbe besedil in z elementi, ki naj bi nanjo odločilno vplivali, nato vprašanja o optimalnem razvoju vsebine glede na zamišljeni globalni smisel in glede na parametre, kot so žanr, predvideni namen in zamišljeni bralci besedila itd., so se – predvsem v okviru retorike in stilistike (prim. de Beaugrande/Dressler 1992: 20–21) – obravnavala vse od antike dalje.

<sup>61</sup> Delne prikaze raziskovanja koherence v zadnjih desetletjih nudijo npr. Viehweger 1989, van de Velde 1992, Hellman 1995. Bibliografski prikaz do konca osemdesetih let objavljenih prispevkov, neposredno relevantnih za

publikacijah, je raziskovanje najintenzivnejše na naslednjih področjih: v **besediloslovju z analizo diskurza in z analizo konverzacije** (gl. med drugim Halliday/Hasan 1976, van Dijk/Kintsch 1983, Hasan 1984, Werth 1984, Enkvist 1989b, Lundquist 1989, Lautamatti 1990, Parsons 1990, Parsons 1991, Bülow-Møller 1992, Kent 1992, različni prispevki v Bublitz idr. (ur.) 1999 itd.), vključno s diahrono in/ali filološko naravnanimi diskurznoanalitičnimi pristopi (Jaubert (ur.) 2005), v **uporabnem jezikoslovju** (gl. Connor/Johns (ur.) 1990, Trévis/Perdue/Deulofeu 1991, Johns 1997, Lorenz 1999 idr.), v **pragmatiki** (gl. predvsem Sperber/Wilson 1982, Sperber/Wilson 1986, Blakemore 1987, Blakemore 1992), v **psiholingvistik** (gl. npr. Vipond/Hunt 1984, Vipond/Hunt 1989, Garrod/Sanford 1994, Singer 1994, Kintsch 1998) in v **kognitivnem jezikoslovju** (gl. npr. Dahlgren 1992, Nuyts 1992). V zadnjih letih postaja vse intenzivnejše tudi raziskovanje koherence na področju **nevrolingvistike in umetne inteligence**, pri čemer sta med vodilnimi nemška raziskovalca Gert Rickheit in Hans Strohner s sodelavci (Strohner 1990, Rickheit (ur.) 1991, Schade idr. 1991, Rickheit idr. 1992, Rickheit/Strohner 1993; gl. tudi Kurz 1998: 129 in deloma Lagerwerf 1998). Če pustimo ob strani delo Papegaaija in Schuberta (1988), ki se nanaša na **strojno prevajanje** – a je s stališča analize besedil v konkretnih komunikacijskih situacijah simplistično in neuporabno<sup>62</sup> –, in nekaj člankov, kot sta npr. Mundersbach/Gerzymisch-Arbogast (1989) in Resch (1997), obsežnejših izrazito **prevodoslovnih** študij o koherenci še nimamo, čeprav je za Vermeerja (1990b: 236–237) problematika v raziskovalnem pogledu pomembna. »Koherenca« se kot bolj ali manj ohlapen koncept uporablja v nekaterih translatoloških monografijah in priročnikih, zasnovanih na besediloslovnih oz. funkcijskih temeljih (gl. Neubert 1985, Neubert/Shreve 1992, Baker 1992: 218–254, Hatim/Mason 1997: 12, 16, 138).

---

raziskovanje koherence, nudita deli Patricie Lohmann »Connectedness of Texts: A Bibliographical Survey. (Part I)« (V: J. S. Petöfi (ur.), *Text and Discourse Constitution: Empirical Aspects, Theoretical Approaches*. Berlin/New York: Walter de Gruyter, 1988, 478–501) in »Connectedness of Texts: A Bibliographical Survey. (Part II)« (V: W. Heydrich idr. (ur.) (1989), 383–396); novejši in najtemeljitejši bibliografski prispevek o tej problematiki predstavlja »A Bibliography of Coherence and Cohesion«, ki so ga sestavili Uta Lenk, Sarah Gietl in Wolfram Bublitz (V: W. Bublitz idr. (ur.) (1999), 267–295).

<sup>62</sup> Delo je bilo v recenziji Petra Newmarka (1993) sicer sprejeto z naklonjenostjo.

Toda količina objavljenih prispevkov in intenzivnost proučevanja te problematike nista sorazmerna z znanstveno težo in obetavnostjo ter s praktično uporabnostjo dobljenih rezultatov. Razlogov za to je več. Najpomembnejši je najbrž v zapletenosti in izmuzljivosti predmeta raziskave, t. j. realnosti besedil in njihovega funkcioniranja v komunikacijskih situacijah, in v težavnosti zastavljenega vprašanja, t. j. kako so besedila koherentna oz. kako se pri tvorjenju in interpretiranju besedil proizvaja smisel. Poleg tega zakonitosti besedilnega funkcioniranja v nadrobnostih niso znane, hkrati pa je slednje pogosto idiosinkratično, tako da na osnovi rezultatov posameznih raziskav ni zmeraj mogoče priti do smiselnih posplošitev (npr. v slovenskih ali italijanskih besedilih je uporaba kohezivnih elementov, ki predstavljajo gradnike koherence, odvisna od vrste dejavnikov, kot so npr. avtorjev slog, besedilne konvencije danega besedilnega tipa, upovedeni besedilni svet, funkcija upovedenega besedilnega sveta glede na globalni smisel besedila itd.).<sup>63</sup>

Negotovosti v zvezi s pojmovanjem koherence je stopnjevalo tudi nesorazmerje med teoretskimi in empiričnimi<sup>64</sup> raziskavami, in sicer v tem smislu, da so se v preteklosti raziskovalci pogosto ukvarjali predvsem s postavljanjem abstraktnih modelov in le obrobno tudi z analizo samih besedil, še posebej realnih. To je mogoče interpretirati tudi kot posledico samozaščitne strategije, s pomočjo katere so se skušali obraniti pred morebitno nereprezentativnostjo in arbitrarnostjo rezultatov, ki ju tisti strokovnjaki, ki poudarjajo subjektivnost konstituiranja koherence (gl. IV.1.3.1.), predvidevajo (prim. Lundquist 1989: 122). Z njihovega stališča je postavljanje abstraktnih definicij in teorij varnejše od poskusov, da bi v domnevnem kaosu besedilnega gradiva lahko prepoznali zakonitosti, zaradi katerih bi bilo vzpostavljanje koherence kaj več kot zgolj idiosinkratičen proces.

<sup>63</sup> Prav mogoče je, da natančnih pravil o tem, kako se posamezna besedila tvorijo, ni mogoče odkriti, oz. da mehanizmov, ki odločajo o tem, kako se besedilne enote nizajo druga ob drugo, ni mogoče postulirati. Če je to res, so npr. vprašanja, ki si jih jezikoslovci zastavljajo v zvezi s »pravili« o sosledici stavkov v besedilu (t. i. »sequence rules«), neperspektivna (prim. Fritz 1982: 40–41).

<sup>64</sup> Za večino empiričnih raziskav koherence je značilno to, da se – kot meni Charolles (1994: 136–137) – opravljajo *ad hoc* in *a posteriori* ter da temeljijo bolj na intuitivnih uvidih kot na objektivno dokazljivi in preverljivi osnovi.



Poleg težav, ki izvirajo iz kompleksnosti proučevanega predmeta,<sup>65</sup> ki mu doslej znane metode in analitični instrumentariji ne morejo biti povsem kos,<sup>66</sup> so se raziskovalci koherence – podobno kot še mnogih drugih jezikovnih oz. besedilnih fenomenov – prisiljeni soočiti tudi s tem, da se problematika pogosto proučuje nekoordinirano in da seznanjenost z rezultati, do katerih pridejo posamezni raziskovalci in raziskovalne skupine, večkrat ne seže preko meja njihovih disciplin ali ostane celo omejena na krog njihovih najožjih sodelavcev (prim. Charolles 1994: 125). Spričo takšne raziskovalne dejanskosti je to, da se moramo pogosto srečevati tudi s šibkimi in neenoznačnimi definicijami temeljnih pojmov (prim. Korošec 1998: 216), nepresenetljivo.<sup>67</sup>

Toda oglejmo si poglobitve probleme koherence поблиže. V nadaljevanju bodo najprej predstavljena terminološka in pojmovna vprašanja, nato pa bom skušala, izhajajoč iz izsledkov drugih raziskovalcev, prikazati, katere naj bi bile temeljne značilnosti besedilne koherence, in pojasniti osrednjo vlogo te kategorije pri tvorjenju in razumevanju besedil nasploh.

---

<sup>65</sup> Svojevrsten dokaz o tem, da je pojem koherence zapleten in vse prej kot enostavno opredeljiv, po drugi strani pa v besedilnem jezikoslovju splošno uporabljan, ponuja npr. dejstvo, da se v pred kratkim objavljeni študiji o koherenci v govorjenih besedilih avtorice Sanne-Kaise Tanskanen termin »koherenca« pojavlja v samem naslovu (*Collaborating towards coherence*), vendar mu je v besedilu namenjenih komaj nekaj vrstic, medtem ko je npr. kohezija obravnavana razmeroma obširno.

<sup>66</sup> Verjetno ni razlogov, da bi bila izjava znanega raziskovalca Rogerja G. van de Veldeja izpred desetih let, da so raziskave koherence »še vedno na predteoretski stopnji« (»still in a pretheoretical stage«, 1989: 180), danes zastarela. Prim. tudi misel Michela Charollesa, vodilnega francoskega raziskovalca besedilne koherence, s katero izpostavlja nerešenost raziskovalnih vprašanj: »Mais un grand nombre d'aspects des opérations mises en oeuvre dans l'interprétation des discours demeure mystérieux. Il reste donc beaucoup de choses à faire dans ce champ d'étude qui demeure particulièrement difficile et risqué« (1994: 146–147).

<sup>67</sup> Morda je določena ohlapnost konceptov na tej stopnji našega védenja še vedno neogibna, važno pa je, da se te približnosti zavedamo in da imamo pojmovne aparate drugih raziskovalcev in tudi lastne za bolj provizorične kot dokončne (prim. Hellman 1995: 195).

#### IV.1.2. Terminološka vprašanja

V slovenščini je izraz »koherenca«, tako kot vzporedni izrazi v drugih jezikih (ital. *coerenza*, angl. *coherence*, nem. *Kohärenz*, franc. *cohérence*), latinizem in se neposredno navezuje na samostalnik *cohaerentia*.<sup>68</sup> Uporablja se ne le v jezikoslovju in sorodnih vedah, podobno kot se pojem, ki ga označuje, ne nanaša le na besedilno kategorijo, o kateri je govor v tej razpravi. Termin oz. pojem »koherenca« je prisoten tudi v naravoslovnih, medicinskih,<sup>69</sup> filozofskih,<sup>70</sup> pravnih in drugih vedah in disciplinah, npr. v fiziki, biologiji, nevrologiji, logiki (prim. van de Velde 1992: 26–27), kjer se nanaša na funkcioniranje z besedili povečini nepovezanih danosti, hkrati pa se uporablja še v praktičnosporazumevalnem jeziku kot približno sinonimen z izrazi, kot so »logičnost«, »celovitost«, »enotnost«, »enovitost«, »konsistentnost«, »povezanost«, »sklenjenost«, »skladnost« ipd.

Tile na prvi pogled sicer podobni pomeni so si v resnici preveč narazen, da ne bi povzročali terminološke zmede pri besediloslovni rabi izraza »koherenca«, ki jih očitno zaobsega v vsej njihovi raznolikosti. Opazovanje rabe kaže na to, da ima termin »koherenca« – podobno kot v večji ali manjši meri tudi paralelni termini v italijanščini, angleščini, nemščini in francoščini – dva precej različna pomena. Kot meni Maria-Elisabeth Conte v obravnavi italijanskega termina (1988: 29), je prvi pomen privativen in se nanaša na odsotnost nasprotij (»assenza di contraddizioni«, »non-contraddittorietà«) in je približno sopomenski z izrazoma »doslednost« in »neprotislovnost« (prim. angl. »consistency« in nem. »Widerspruchslosigkeit«). Drugi pomen je pozitiven in označuje povezanost delov besedilne celote, t. j. semantično oz. pragmatično enovitost besedila, in je bliže temu, kar

<sup>68</sup> Samostalnik *cohaerentia* izhaja iz sedanjega deležnika *cohaerens* – oz. iz njegove sklonsko rabljene oblike *cohaerente(m)* v pridevniški vlogi – glagola *cohaerere*, ki sestoji iz predpone *co-* in osnove *haerere* in pomeni »držati se skupaj«, »biti povezan«, »biti v medsebojni zvezi«. Prim. angl. *to cohere* (protipomenka *to incohere*), nem. *kohärieren*.

<sup>69</sup> O tem, kako krovni pojem je koherenca med drugim v psihiatriji, priča raba izraza v zvezi z avtističnimi pacienti, ki naj bi imeli »weak central coherence«, kot poroča Thagard (2000: 108).

<sup>70</sup> Predvsem nekatere filozofske obravnave koherence so relevantne tudi za njeno raziskovanje tega fenomena v jezikoslovju. To velja npr. za epistemološko proučevanje koherence Erika Olssona (Olsson 2005) in za model koherence v skladu s t. i. kognitivnim naturalizmom, ki ga predlaga Paul Thagard (Thagard 2000).

naj bi primarno označevala angleški izraz »coherence« in nemški »Kohärenz«, čeprav se tudi v teh dveh jezikih oba pomena marsikdaj prekrivata (prim. Daneš 1989: 229).

#### IV.1.2.1. Smisel, koherenca, pomen, relevantna

Termin »koherenca« je problematičen tudi zato, ker se v strokovni literaturi pogosto prekriva z izrazi, kot so (globalni) smisel, (globalni) pomen, relevantna itd., in je z njimi vsaj navidez zamenljiv. Pri številnih avtorjih je prav tako nejasno njegovo razmerje do pojma kohezija. To, da se za razpravljanje o istem predmetu ali konceptu uporabljajo različni termini oz. da se na različne predmete ali koncepte nanaša isti termin, ustvarja zmedo, spričo katere je realnost funkcioniranja besedil še težje raziskovati kot sicer. Da bi se v pričujočem razpravljanju – vsaj v mejah možnega – izognili tovrstnim težavam, predlagam naslednja terminološka razlikovanja med temeljnimi pojmi smisel, koherenca, pomen in relevantna:

1. Pojem **smisel** označuje globalnosemantično bistvo sporočilne enote, predvsem besedila, kakršno izhaja iz konkretne komunikacijske situacije, v katero je besedilo vpeto. Smisel je kompleksen rezultat kognitivne obdelave besedilnega gradiva – bodisi tvorjenja bodisi razumevanja, bodisi produkcije bodisi interpretacije – in izhaja hkrati iz propozicijske in nepropozicijske vsebine besedila.<sup>71</sup>

2. **Koherenca** je temeljna lastnost tistih besedil, na osnovi katerih je mogoče proizvajati smisel, in je zato pogoj za produciranje smisla. Koherenca je torej osrednja besedilna kategorija, od katere je

---

<sup>71</sup> Z dejstvom, da sta pri tvorjenju smisla soudeležena oba nivoja, je povezano tudi razlikovanje med semantično, sintaktično, stilistično in pragmatično koherenco, ki ga omenjata van Dijk in Kintsch (1983: 149); sama se posvečata raziskovanju semantične koherence, pri kateri ločita med lokalno in globano koherenco (gl. IV.1.3.2.1.). Od preostalih treh vrst koherence se sintaktična vzpostavlja na propozicijskem nivoju in zadeva skladenjska sredstva, s pomočjo katerih se izraža semantična koherenca, stilistična in pragmatična pa se nanašata na različne aspekte koherence, ki izvirajo iz vpetosti besedila v konkretno komunikacijsko situacijo. Ločevanje med omenjenimi štirimi tipi koherence je sicer lahko z raziskovalnega stališča uporabno, vendar je arbitrarno in kaže na težavnost proučevanja tega fenomena. Prim. tudi predlog Lite Lundquist (1989: 135 in sl.) o razlikovanju med tremi tipi »koherenčnih struktur« (»coherence structures«) – tematsko, semantično in pragmatično – na osnovi triadne tipologije govornih dejanj.

odvisna sama besedilnost, t. j. lastnost, po kateri se besedila kot osnovne komunikacijske enote konstituirajo.

Res je, da koherenca ni značilnost besedila samega, ampak se vzpostavlja šele z bralcem, ki z besedilom uspe vzpostaviti takšen interpretacijski odnos, da lahko na osnovi besedilnega gradiva pride do smisla. To je mogoče takrat, ko avtor (oz. prevajalec) takšno vzpostavljanje omogoča, in sicer s tem, da izdela besedilo v skladu z zahtevami danega situacijskega konteksta, t. j. da ga tvori vsaj približno skladno s slovničnimi in besedilnoslovničimi standardi danega naravnega jezika, da besedilni svet ubesedi na način, ki bo omogočal ustrezno interpretacijo in da upošteva elemente situacijskega konteksta (vključno s sprejemnikom), v katerem naj bi bilo besedilo uporabljano.

Za razliko od **kohezije** (gl. IV.1.3.2.2.), ki se nanaša na tiste semantične lastnosti v besedilu, ki so strukturne narave in izhajajo neposredno iz formalnih danosti besedila, zadeva koherenca tiste semantične značilnosti besedila, ki formalno-strukturno ravnino presegajo in se nanašajo na smisel, kakršen izhaja iz konkretne komunikacijske situacije.<sup>72</sup>

3. S konceptom **pomen** se označuje semantična vrednost jezikovnih enot na različnih ravninah, od morfemske do besedilne. V nasprotju s smislom, ki ga lahko razumemo kot *aktualizirani* pomen, se pomen nanaša na to, kar dana jezikovna enota označuje na propozicijski ravni, ne glede na situacijski kontekst.

4. Pojem **relevanca** se nanaša na princip, ki na osnovi danosti sobesedilnega in situacijskega konteksta kognitivno obdelavo besedila vodi v smeri koherence, in sicer tako, da sprejemnik domnevno pride do optimalnega dobička ob minimalnem naporu.<sup>73</sup>

<sup>72</sup> Kot predlaga Tomo Korošec (1998: 216–217), naj bi bila slovenska ustreznica za izraz koherenca »sovisnost«, za izraz kohezija »veznost«, nadpomenka za oba pojma skupaj pa »soveznost« (gl. tudi Toporišič 1992: 296). Toda ker gre za razmeroma netransparentne in vsaj zaenkrat neuveljavljene izraze, jih v pričujoči razpravi ne uporabljam.

<sup>73</sup> Kot teoretski koncept, uporabljen pri razumevanju zakonitosti funkcioniranja besedil in pri njihovi analizi, se je relevanca uveljavila pretežno na področju pragmatike, predvsem po zaslugi Dana Sperberja in Deirdre Wilson z Univerze v Londonu. V prvi polovici osemdesetih let sta postavila teorijo relevance (»relevance theory«, gl. predvsem Sperber/Wilson 1982, 1986 in tudi Blakemore 1987, Blakemore 1992; za proučevanje prevedenih besedil je model uporabil Gutt 1991), ki izhaja iz Griceovega načela kooperacije in njegovih konverzacijskih maksim, predvsem iz maksime relevantnosti (»maxim of relation«; ostale Griceove

### IV.1.3. Besedilna koherenca

Kot je bilo mogoče razbrati iz gornjega prikaza, je pojem »koherenca« problematičen tudi zaradi bolj bistvenih problemov, kot so prekrivanja med pomenskimi polji, ki jih zaobsega. Gre za to, da se nam trdna definicija pojma izmika zaradi skorajda univerzalne uporabljivosti termina; slednji se lahko nanaša na domala vsako besedilo, saj je skoraj vsako potencialno koherentno, če ga le zmore oz. želi bralec kot takšnega prepoznati, tako da z interpretacijo pride do smisla (prim. Roberts idr. 1994: 189). To, da bralci oz. sprejemniki na splošno težijo k odkrivanju koherence v besedilih,<sup>74</sup> si je treba razlagati z dejstvom, da je besedilna koherenca v resnici poseben tip splošne koherence, za katero nenehno stremimo, ko skušamo – včasih tudi na osnovi nezadostnih in/ali zavajajočih indicev (prim. McCagg 1990: 124–125) – razumeti svet okrog sebe. Ne glede na to, ali v stremljenju h koherenci sledimo bolj logiki ali bolj intuiciji, je koherenca krovni princip človeškega mišljenja, in ima osrednjo vlogo pri tako različnih dejavnostih, kot so razumevanje besedil, oblikovanje družbenih in etičnih stališč, vizualna percepcija, izbiranje npr. znanstvene teorije in odločanje nasploh<sup>75</sup> (prim. Thagard 2000: 3–4).

---

maksime so »maksima kvalitete« /«maxim of quality«/, »maksima kvantitete« /«maxim of quantity«/ in »maksima načina« /«maxim of manner«/ prim. de Beaugrande/Dressler 1992: 88–89). Podobno kot mnogi drugi strokovnjaki Sperber in Wilsonova Griceovi teoriji očitata pomanjkljivost; imata jo za preveč ohlapno in premalo restriktivno, saj naj ne bi nudila univerzalnega principa, v skladu s katerim naj bi se udeleženci v komunikaciji sporazumevali, kar se domnevno posreči njuni teoriji, ki postulira princip relevance, t. j. načelo o optimalnem dobičku ob minimalnem naporu. V zvezi z odnosom med koherenco in relevanco v griceovskem smislu gl. Reinhart (1980: 164–167), Werth (1984: 57–59), v postgriceovskem pa Charolles (1994: 133–143).

<sup>74</sup> Lindejeva (1993: 16) meni, da je ustvarjanje koherence družbena obveznost (»a social obligation«), ki jo udeleženci v diskurzu morajo izpolnjevati, če želijo, da jih ostali člani njihove kulture imajo za kompetentne.

<sup>75</sup> Thagard (2000) omenja različne vrste koherence: **»epistemično koherenco«** (»epistemic coherence«), ki zadeva znanje in s katero so povezane »razlagalna koherenca« (»explanatory coherence«), »analoška koherenca« (»analogical coherence«), »zaznavna koherenca« (»perceptual coherence«) in »pojmovna koherenca« (»conceptual coherence«); **»odločitveno koherenco«** (»deliberative coherence«), ki je pomembna pri odločanju, vključno s sprejemanjem odločitev o etičnih vprašanjih; **»čustveno koherenco«** (»emotional coherence«), ki omogoča, da elemente in pogoje ostalih vrst koherence obravnavamo z dodatne perspektive. Posamezni elementi imajo epistemični status, ki jih opredeljuje kot sprejete

Skratka, za vzpostavljanje koherence si prizadevamo v najraznovrstnejših kontekstih, ne glede na to, ali razumevanje situacije, v kateri se znajdemo, vključuje tudi interpretacijo besedil ali ne<sup>76</sup> (prim. Lundquist 1989: 123, van de Velde 1992: 27, Linde 1993: 116–18, Charolles 1994: 133, Hellman 1995: 196).

Če pa sprejemnik v dani domnevni sporočilni enoti smisla ne more prepoznati oz. na osnovi besedilnega gradiva ne more zgraditi besedilnega sveta, je ta sporočilna enota zanj nekoherentna in zato nebesedilo. Prav zaradi človekovega splošnega stremljenja k ustvarjanju smisla<sup>77</sup> – in zaradi s tem stremljenjem povezanega pričakovanja o tem, da so besedila nasploh koherentna<sup>78</sup> – nebesedila niso prav pogost pojav;<sup>79</sup> še največkrat naletimo nanje v slabih prevodih<sup>80</sup> (prim. Halliday/Hasan 1976: 24) in v nekaterih izdelkih nespretnih ali neskrbnih tvorcev.

---

ali kot ovržene, mogoče pa je, da imajo tudi čustveno vrednost, in ta je lahko pozitivna ali pa negativna.

<sup>76</sup> Van de Velde (1989: 176) govori o triadnem principu harmonije, ki naj bi temeljil na treh tipih koherence; gre za »**notranjo koherenco**« (»inner coherence«), ki naj bi bila intrinzičen del notranjega sveta zavestnega jaza, za »**interaktivno koherenco**« (»interactive coherence«), ki naj bi bila immanentna kompleksnemu razmerju med zavestnim jazom in zunanjim svetom, in za »**zunanjo koherenco**« (»outer coherence«), ki naj bi se nanašala na prepoznavno množico lastnosti zunanjega sveta, katerega del so tudi verbalna besedila.

<sup>77</sup> To, da v najrazličnejših situacijah, ki jih tako ali drugače opazujemo, prepoznavamo koherenco, ne implicira avtomatično skladnosti dane interpretacije z resničnostjo, saj so tudi z resničnostjo neskladna prepričanja lahko koherentna. Za obravnavo koherence s stališča probalistične epistemologije gl. Olsson (2005).

<sup>78</sup> V članku Wolframa Bublitz in Ute Lenk (1999: 172), ki sicer obravnava pretežno govorjena besedila, je govor o koherenci kot o standardnem principu, ki mu sledijo udeleženci v verbalni interakciji (»a general default principle of coherence«).

<sup>79</sup> Oznake nebesedila najbrž ne moremo dati niti tistim literarnim besedilom, predvsem modernističnega kova, v katerih želijo avtorji s pomočjo različnih verbalnih, grafičnih in kombiniranih postopkov namenoma pokazati na odsotnost smisla, saj se prav po tej intenciji vzpostavlja neki globalni smisel besedila.

<sup>80</sup> Primerek analize izrazito nekvalitetnega in nekoherentnega prevoda je na voljo v Ožbot (1995) in (1997).

Glede na to, da je večina besedil v večji ali manjši meri<sup>81</sup> potencialno koherentnih, ne pa nujno tudi skladnih z jezikovno normo, koherence ne moremo imeti za **normativen koncept**. Koherenca namreč ni pogojena z gramatikalnostjo besedila v smislu slovnične pravilnosti ali z njegovo popolno pragmatično ustreznostjo, t. j. brezhibno oblikovanostjo glede na dani komunikacijski cilj. Tudi besedila, ki se ne skladajo z jezikovno normo – bodisi zaradi morfoloških (npr. napačno formirana dvojina), sintaktičnih (npr. napačno rabljena glagolska paradigma glede na tip odvisnika, recimo *condizionale* v italijanskih pogojnih odvisnikih) ali pragmatičnih (npr. raba glede na komunikacijsko situacijo napačnega registra) neustreznosti –, niso nujno nekoherentna (prim. Fritz 1982: 6, Enkvist 1991: 6, Hellman 1995: 194), kar priča o tesni povezanosti koherence s konkretnim situacijskim kontekstom, v katerega je besedilo vpeto. Niti ni videti verjetno, da bi moral človek pri kognitivni obdelavi vseh slovnično pomanjkljivih ali kako drugače od norme odmikajočih se besedil aktivirati posebne, zahtevnejše kognitivne strategije, če želi priti do smisla besedila, kot sicer trdi Reinhartova (1980: 161; prim. Hellman 1995: 193–198, Birch 1989: 35–38). Po drugi strani je uporaba takšnih kognitivnih strategij lahko nujna demino pri interpretiranju z normo povsem skladnih besedil, ki pa so za procesiranje problematična, če sprejemnik ne pozna ubesedene zunaj-jezikovne dejanskosti (prim. Enkvist 1989b: 371, 1991: 5–7, Kintsch 1998 :307–308), in tudi besedil, ki so tako ali drugače tvorjena nerodno in sprejemnik njihovemu razumevanju ni kos.

Čeprav je koherenca temeljna besedilna kategorija, po kateri se besedilo kot takšno konstituira in brez katere njegovo funkcioniranje ni mogoče, hkrati ni nekaj, kar bi bralec aktivno iskal oz. kar bi se pri branju trudil najti, ampak nekaj, kar se predpostavlja samo po sebi in kar dokazuje svoj obstoj prek vzpostavitve smisla kot pričakovanega rezultata interpretacije besedila (Viehweger 1989: 272, Birch 1989: 22), ne glede na to, ali je besedilo slovnično »pravilno«, in ne glede na to, ali zadošča ostalim kriterijem oblikovanosti (razporeditev in potek informacij, idiomatičnost, vključenost v dano retorično oz. upovedovalno<sup>82</sup> tradicijo itd.). Iskanje koherence – deloma racionalno,

<sup>81</sup> Kot menijo mnogi raziskovalci, je koherenca stvar gradacije; različni uporabniki lahko prepoznavajo v istem besedilu različne stopnje koherence (prim. Hasan 1984: 184, van de Velde 1992: 28, Roberts idr. 1994: 190, Bublitz/Lenk 1999: 154, Seidlhofer/Widdowson 1999: 210). Isto naj bi veljalo za relevantno (Sperber/Wilson 1982: 74) oz. za interpretacijski potencial (»interpretability«) besedil nasploh (Enkvist 1989b: 377).

<sup>82</sup> Izraz je skonstruiran na osnovi nemškega *Bedeutungstradition* (gl. Witte 2000: 69).

deloma intuitivno tipanje za njenimi gradniki, ki naj bi bili raztreseni po besedilu – se sproži šele takrat, ko je produciranje smisla ovirano. S stališča razumevanja in interpretacije besedila je koherenco zato mogoče imeti za nekakšen stranski pojav oz. epifenomen (»epiphenomenon«, Hellman 1995: 190–191; prim. tudi Givón 2005: 179), ki ga v normalnih okoliščinah aktivno iščejo samo raziskovalci besedil, udeleženci v komunikaciji pa le izjemoma, namreč v situacijah, ko običajna kognitivna obdelava ne privede do ustreznih rezultatov.

Nazorno literarno pričevanje o tovrstni situaciji, kjer je junakovo delovanje ovirano prav zaradi težav s konstruiranjem koherence v besedilu, iz katerega naj bi dobil »navodila« za ustrezno delovanje, nam nudi odlomek iz Zmot dijaka Tjaža Florjana Lipuša:

Ko si bil majhen, si nekoč nesel očetu hrano v drvarsko bajto, oče ti je z rokami in usti dopovedoval pot, kje se moraš odcepiti in kdaj zaviti v to, kdaj v ono smer. Oče nikdar ni bil mojster pripovedovanja, težko se mu je posrečilo, da ti je kaj dopovedal, in ti nikoli nisi znal pravilno dopolniti praznih mest in nadomestiti vrzeli v očetovi pripovedi. Nič čudnega, če si zašel in nisi našel ne očeta in ne bajte, sredi gozda si se zgubil, zmanjkalo je steze, nisi doslišal drvarjev pri delu, z očesom risa si iskal izhod, grmaril si, taval na slepo naokoli, jokal in preklinjal in se rotil, dokler se vrhovi gora niso zavrteli, da te je zmedlo in ti umaknilo tla pod nogami, pošle so ti kletve, uprlo se ti je rotnje, hrana v nahrbtniku, namenjena očetu, je postajala vedno težja in te je končno pritisnila k tlom.<sup>83</sup>

Iz navedenega je razvidno, da so posledice pomanjkanja koherence v besedilih lahko močne in daljnosežne, saj so lahko razlog za neprepoznavanje zunajbesedilnih značilnosti in odnosov, ki so za človekovo ustrezno ravnanje pogosto bistveni.

To, da je neko besedilo koherentno, seveda ne pomeni, da so v njem eksplicitno izraženi vsi odnosi, ki obstajajo v besedilnem svetu, niti nista številnost ali gostota eksplicitno izraženih odnosov premo sorazmerna s stopnjo koherence danega besedila.<sup>84</sup> Dejansko so v besedilih številne relacije izražene zgolj implicitno, sprejemnik pa jih lahko interpretira s pomočjo **inferiranja**,<sup>85</sup> t. j. sklepanja na osnovi

<sup>83</sup> Florjan Lipuš: *Zmote dijaka Tjaža*. Celovec: Wieser, <sup>4</sup>1992, str. 20.

<sup>84</sup> Po mnenju Viehwegerja (1989: 257) je bilo prepričanje o korelaciji med semantično eksplicitnostjo in stopnjo koherence značilno za besedilne raziskave v petdesetih in šestdesetih letih.

<sup>85</sup> Z vprašanjem inferiranja se ukvarja obširna strokovna literatura. Med drugim gl. prispevke v zborniku Rickheit/Strohner (ur.) (1985) in dela



vsebine besedila, kot jo je lahko razbral med branjem, preden je naletel na nejasnost, nato na osnovi svoje kognitivne enciklopedije in splošnega védenja o svetu, na osnovi poznavanja besedilnovrstnih konvencij, na osnovi morebitnega predhodnega znanja o konkretnem besedilnem svetu itd. Če se pri tvorjenju in razumevanju besedil ne bi mogli zanašati na inference, bi bilo jezikovno sporazumevanje tvegano že zaradi dolžine besedil, ki bi najbrž presegala vsako obvladljivo mejo. Gospodarnost izražanja je zato nujna tako v govorjenih kot v pisanih besedilih, ki potemtakem vedno vsebujejo vrzeli.<sup>86</sup> Da bi besedilo lahko razumeli, moramo te vrzeli popolnoma ali vsaj delno zapolniti, kar lahko storimo prav s pomočjo inferiranja. Ker je inferiranje nujno za razumevanje domala vsakega besedila, je razlikovanje med eksplicitno in implicitno koherenco, ki mu sledijo nekateri avtorji (gl. npr. Reinhart 1980: 163, Petőfi/Olivi 1989: 204), nesmiselno.

Vprašanje, ki je za tvorca besedila relevantno, je, kateri elementi v besedilnem svetu in kateri odnosi med njimi naj bodo v besedilu izraženi eksplicitno in kaj naj bo implicitno in zato prepuščeno sprejemnikovemu inferiranju. Deloma o tem odloča že **sam jezik, v katerem poteka sporazumevanje**, saj je izražanje nekaterih logično-semantičnih odnosov določeno sistemsko<sup>87</sup> (npr. v slovenščini dvojina, v italijanščini vrednost paradigme *trapassato del congiuntivo* v različnih sintaktičnih konstrukcijah). Do neke mere je to, kaj naj se izrazi eksplicitno, pogojeno z – vsaj do določene stopnje kulturnospecifičnimi – besedilnimi konvencijami, ki se v posameznih retoričnih tradicijah bolj ali manj razlikujejo in ki so glede posameznih besedilnih vrst različno restriktivne; npr. razmeroma točno je določeno, kaj mora biti izraženo eksplicitno v zdravniškem receptu, v navodilih za priključitev in uporabo glasbenega stolpa, v vremenski napovedi itd., manj natančno pa je mogoče določiti, kaj mora biti eksplicirano v časopisnem političnem komentarju, še dosti manj pa to, kar naj bi bilo eksplicitno izraženo v romanu. Poleg jezikovnosistemskih in besedilnovrstnih določil predstavljajo pomemben dejavnik, ki določa o razmerju med eksplicitnim in implicitnim v danem besedilu,

---

Kintsch/Miller (1984), Conte (1988), Leinfellner-Rupertsberger (1989), van de Velde (1989), Enkvist (1990), McCagg (1990).

<sup>86</sup> Zaradi izrazne gospodarnosti Umberto Eco govori o besedilu kot o »nedejavnem mehanizmu« (»meccanismo pigro«, 1993: 52), saj »živi od presežka smisla, ki ga vanj vnese uporabnik« (»vive sul plusvalore di senso introdotto dal destinatario«).

<sup>87</sup> Prim. znano trditev Romana Jakobsona, da se jeziki »bistveno razlikujejo v tem, kar *morajo* izražati, in ne v tem, kar *lahko* izrazijo« (1989: 208).

tudi **danosti konkretne komunikacijske situacije**, vključno z bralcem oz. s sprejemnikom.

Koherenca besedila je v veliki meri odvisna prav od ravnotežja med tem, kar je izraženo eksplicitno, in tem, kar je mogoče razumeti s pomočjo inferenc, seveda če je sprejemnik tega sposoben, t. j. če ima dovolj veliko kognitivno enciklopedijo, dovolj splošnega védenja o svetu, dovolj specifičnih znanj o upovedenem besedilnem svetu, skratka če imata s tvorcem besedila dovolj skupnega znanja (*»shared knowledge«*), da lahko uspešno sodelujeta v procesu produciranja smisla besedila (prim. Dressler 1994: 951). To, da imata tvorec oz. pošiljatelj in sprejemnik skupno znanje oz. da si delita kognitivni kontekst, nikakor ne implicira, da je njun kognitivni kontekst identičen ali da se njuni percepciji besedilnega sveta natančno prekrivata. Delitev kognitivnega konteksta pomeni, da v kognitivnem kontekstu tvorca oz. pošiljatelja in sprejemnika obstaja jedro, ki je obema skupno. Sicer pa je na osnovi nekaterih indecev mogoče predvideti, t. j. skonstruirati kognitivne predstave, ki naj bi jih imel drugi udeleženec v komunikaciji, kar naj bi pri ustnem komuniciranju obenem pomenilo vsaj minimalen dostop do stanja sogovorčevih trenutnih prepričanj in namer in do njihovega nenehnega spreminjanja (Givón 1995: 62–63, 193).<sup>88</sup> To, da smo sposobni predvidevanj o kognitivnih predstavah soudeležencev v komunikaciji in da do neke mere lahko vemo, kaj naj bi bilo *»v glavah«* drugih (dobesedno: *»knowing other minds«*, *ibid.*: 62), je po Givónovem mnenju posledica prilagoditvene strategije človeka kot pripadnika družbene vrste (*»social species«*). Glede tvorjenja zapisanih besedil to pomeni, da tvorec lahko vsaj deloma presodi, s kakšnim znanjem, relevantnim za recepcijo besedila v nastanjanju, naj bi bil opremljen predvideni bralec, in da besedilo skuša oblikovati tako, da bo zanj koherentno.

Na osnovi dejstva, da gre pri vzpostavljanju koherence za interakcijo med besedilnim gradivom in sprejemnikovo kognitivno aktivnostjo, katere cilj je interpretacija besedila, je mogoče izpeljati naslednjo domnevo: koherenca je hkrati besedilna in zunajbesedilna

---

<sup>88</sup> Po Givónovem mnenju brez takšne sposobnosti ni mogoče razumeti velike sistematičnosti človekovega komunikacijskega vedënja: *»While speakers and hearers are blissfully unaware of their grammar-cued communicative goals and operations, it is impossible to understand the great systematicity of their communicative behaviour without conceding that during communication they must be working to construct their constantly-shifting, highly specific mental representations of their interlocutor's constantly-shifting epistemic and deontic states«* (2005: 193).

kategorija, je semantična in kognitivna obenem.<sup>89</sup> Obe komponenti sta soodvisni in sovpleteni pri procesiranju besedila – bodisi pri tvorjenju bodisi pri razumevanju –, ki ga s skupnim delovanjem, kot po principu sinergije, omogočata.

Analogna dvojnosti same koherence je epistemološka razcepljenost med raziskovalci tega fenomena. Za nekatere je koherenca pojav, ki ga pogojujejo predvsem formalne značilnosti besedil oz. njihova površinska struktura, drugi pa jo imajo prvenstveno za rezultat kognitivne obdelave diskurza (prim. Hellman 1995: 191 in sl.). Prvi vidijo v koherenci objektivno, drugi pa subjektivno kategorijo.<sup>90</sup> Stališči, ki sta si navidez nasprotni, sta v resnici, kot priznavajo nekateri, komplementarni: predstavljata dve plati kovanca oz. dva med seboj tesno sprepletena in soodvisna vidika besedilne koherence.

#### IV.1.3.1. Koherenca kot objektivna in subjektivna kategorija

To, da različni sprejemniki v danem besedilu – posebno, če je to po svoji funkciji pragmatično – lahko prepoznavajo približno isto globalno sporočilo, kaže na obstoj besedilne koherence kot objektivne kategorije. Še več, po mnenju nekaterih strokovnjakov je objektivna koherenca celo pogoj besedilnosti, t. j. lastnosti, po kateri se besedilo v svojem bistvu kot takšno konstituira. Po terminologiji Contejeve (1988: 79–80) je »coerenza a parte obiecti« bistvena konstitutivna značilnost oz. *kajstvo* besedila (»la costitutiva quidditas d'un testo«,

---

<sup>89</sup> Nekateri strokovnjaki imajo koherenco za lastnost zunanjega produkta komunikacije, t. j. *ustnega ali zapisanega besedila*; po mnenju nekaterih pa je koherenca lastnost notranjega produkta komunikacije, t. j. *mentalnega besedila*, shranjenega v epizodnem spominu (Givón 2005: 125).

<sup>90</sup> Wolfram Bublitz (2006: 362–363) pristope k raziskovanju koherence shematično deli na štiri tipe: a. pristopi, pri katerih je koherenca zreducirana na kohezijo; b. pristopi, pri katerih se koherenca nanaša na mrežo semantičnih oz. vsebinskih odnosov v besedilu (»inhaltliche Relationsgefüge«); c. pristopi, ki izhajajo iz radikalnega hermenevitičnega stališča in pri katerih je koherenca povsem interpretacijski pojav; d. teorije, ki se osredotočajo na smisel besedila (»Textsinn«). Pri različnosti predmetov opazovanja, ki jo implicira takšna raznolikost perspektiv, je verjetno, da predmet raziskovanja pogosto ni isti, temveč, da se pod terminom »koherenca« skrivajo zelo heterogene predstave raziskovalcev, ki imajo morda v nekaterih primerih komaj kaj skupnega.

ibid.: 79). Objektivna koherenca se kaže skozi strukturalno-semantično povezanost besedila in zato označuje to, kar mnogi avtorji imenujejo kohezija.

Po drugi strani pa je koherenca nujno tudi subjektivna kategorija, saj je vsako interpretiranje danega besedila do neke mere tudi subjektivno stremljenje k razumevanju oz. k vzpostavljanju subjektivne koherence (*»coerenza a parte subiecti«*, Conte 1988: 79). V nasprotju z objektivno koherenco slednja ni konstitutivna lastnost besedil, ampak regulativno načelo, ki usmerja proces razumevanja (ibid.) in izhaja iz sprejemnikove sposobnosti, da v besedilu odkriva zaokroženost smisla.<sup>91</sup>

Subjektivnost koherence je povezana s številnimi faktorji, med katerimi so tudi naslednji: 1.) sintaktična oblikovanost in semantična strukturiranost besedila, 2.) sprejemnikovo splošno védenje o svetu, vključno z védenjem o besedilih in besedilnih konvencijah, njegovo poznavanje besedilnega sveta, njegova izkušnost z obdelavo podobnih besedil, 3.) sprejemnikova pričakovanja v zvezi z besedilom, 4.) količina mentalnega napora, ki ga je sprejemnik pripravljen vložiti v obdelavo besedila (Roberts idr. 1994: 190, Campbell 1995: 15–16, Edmondson 1999: 253).

Če je koherenca subjektivna kategorija (van de Velde 1989: 178, Eikmeyer 1989: 16), potem je razumljivo, da je hkrati stvar gradacije (gl. op. 81) in da je kulturnospecifična, kar je med drugim posebej pomembno s stališča prevajanja (prim. Vermeer 1990b: 235, Resch 1997; gl. IV.2.). Naše omejeno razumevanje besedil, ki so jih izdelali drugi – ali celo tistih, ki smo jih oblikovali mi sami, ko smo imeli drugačna védenja in predstave o besedilnem svetu in o svetu nasploh, kot jih imamo v trenutkih ponovnega procesiranja lastnih besedil –, je v veliki meri posledica naših omejenih zmožnosti, da bi skonstruirali koherenco vsaj približno tako kot avtor besedila, ki ga interpretiramo (prim. van de Velde 1989: 178).

Kljub temu, da je koherenca do neke mere subjektivna kategorija, zakonitosti njenega konstituiranja nikakor niso povsem idiosinkratične oz. naključne, temveč so predvidljive in zavezane pravilom (Campbell 1995: 22). Če naj imamo besedilo za koherentno, mora imeti prepoznavno strukturo v leksikalnem, sintaktičnem,

<sup>91</sup> Z besedno zvezo »zaokroženost smisla« sem poimenovala to, kar Contejeva (1988: 80) – navezujoč se na Hörmannov nemški izraz »Sinnkonstanz« – imenuje »costanza di senso«.

tekstualnem in intertekstualnem pogledu,<sup>92</sup> t. j. oblikovano mora biti na predvidljiv in nenaključen način (prim. Enkvist 1989b: 375), kar pomeni, da mora nuditi možnost ne le subjektivnih, ampak predvsem med seboj primerljivih (četudi lahko različnih) intersubjektivnih interpretacij. Verjetno je prav zaradi dejanske razpetosti med objektivnim in subjektivnim koherenca kot izrazito hermenevitičen fenomen tako zapletena (prim. Enkvist 1990: 26, Biere 1989: 92–95), njeno proučevanje pa tako spodrsljivo. Ne glede na to, na kaj natančno se koherenca kot besedilna kategorija nanaša, se lahko vzpostavlja le v določenih okoliščinah. Imenujmo jih »pogoji koherence«.

#### *IV.1.3.1.1. Pogoji koherence*

V skladu z dvojnostjo koherence, ki je torej hkrati objektivna in subjektivna kategorija, zadevajo tudi pogoji koherence nujno dve ravni, raven besedilne oblikovanosti in raven besedilne recepcije. Na **ravni besedilne oblikovanosti** so pogoji koherence izpolnjeni, če je besedilo tvorjeno na takšen način, da ga je kot enoto sporočila s prepoznavno funkcijo mogoče interpretirati. Do tega lahko pride samo, če so hkrati izpolnjeni tudi ustrezni pogoji na **ravni besedilne recepcije**, in sicer v tem smislu, da je sprejemnik besedilo sposoben interpretirati, kar pomeni, da je za to kognitivno ustrezno pripravljen.<sup>93</sup> Če se omejimo na pisana besedila, mora sprejemnik oz. bralec, če naj besedilo razume, imeti za to potrebna znanja in védenja.<sup>94</sup>

Katera konkretno so ta znanja in védenja, kako se med seboj povezujejo v človekovi kognitivni realnosti in kako pri obdelavi

---

<sup>92</sup> Glede naštetih kriterijev se umetnostna besedila pogosto ravna drugače, najbrž pa je nujno, da izpolnjujejo vsaj enega izmed njih; če namreč ne ustrezajo standardom predvidljivosti in prepoznavnosti niti v leksiki, morfosintaksi in oblikovanosti na ravni besedilne zgradbe in se tudi ne navezujejo na kakšno podobno besedilo, potem uporabniki nimajo osnove, na kateri bi lahko besedilo interpretirali.

<sup>93</sup> Ob strani puščam tiste elemente procesa komunikacije, ki niso neposredno odvisni od besedila in od sprejemnikovega kognitivnega aparata, kot so npr. kanal, recepcijska situacija v fizičnem smislu idr., ki tudi lahko – recimo, zaradi tehničnih težav (npr. slabe slišnosti, če gre za govorjeno besedilo) – ovirajo vzpostavljanje koherence in produciranje smisla.

<sup>94</sup> Vprašanjem o medsebojni povezanosti med znanjem in jezikom se temeljito posveča antwerpenski kognitivist Jan Nuyts (1992).

besedil interagirajo, vemo le približno. Ker jih v najraznovrstnejših situacijah lahko uporabljamo v nešteti kombinacijah, so verjetno del skupne orjaške baze informacij, katere organizacija nam je skoraj neznan. Veliko raziskovalcev, predvsem s področja kognitivnega jezikoslovja in kognitivne znanosti nasploh, je poskušalo ta védenja identificirati in ugotoviti razmerja med njimi, rezultati pa ob siceršnjem nakazovanju možnih rešitev že spet govorijo predvsem o zapletenosti jezikovne in kognitivne realnosti. Težava je namreč v tem, da so doslejšnje tipologije človekovih znanj in védenj ali zelo splošne ali razmeroma arbitrarne,<sup>95</sup> zaradi česar ni mogoče trditi, da bi postulirani modeli bili prepričljiv odraz dejanske kognitivne organizacije teh znanj in védenj. Kljub številnim nerešenim problemom pa je mogoče imeti za veljavne naslednje, za pričujoče razpravljanje relevantne trditve:

*a.)* Človekovo jezikovno delovanje omogoča vrsta soodvisnih védenj, ki jih je sicer nemogoče ostro ločevati, zagotovo pa so v teh védenjih zaobseženi tako **sistemi proceduralnega védenja**, skupaj s **sistemi za jezikovno procesiranje** (sprejemanje in tvorjenje) oz. skupaj z védenjem o sodelovanju ali interakcijskim védenjem (gl. op. 95), kot tudi **sistemi deklarativnega védenja**. Deklarativno védenje se nanaša na dejstva, stališča, prepričanja itd., proceduralno pa na obvladanje

<sup>95</sup> Tipičen primer takšne arbitrarnosti predstavlja npr. Viehwegerjeva klasifikacija (1989: 259–261), po kateri naj bi za produkcijo in recepcijo govornega diskurza rabili naslednjih pet med seboj povezanih tipov védenja: »jezikovno védenje« (»language knowledge«), »védenje o svetu« ali »enciklopedično védenje« (»knowledge of the real world or encyclopedic knowledge«), »ilokucijsko védenje« (»illocutionary knowledge«), »védenje o vzorcih ali shemah« (»pattern- or schema-knowledge«), »védenje o konverzijskih principih« (»knowledge of conversational principles«; prim. izraz »védenje o sodelovanju« ali »interakcijsko védenje« oz. »collaborative knowledge«, uporabljen v Tanskanen 2006: 66). Nekatera védenja, npr. ilokucijsko, avtor nadalje členi v podtype. Izrazito besediloslovno usmerjena Contejeva meni (1989a: 276), da omenjena klasifikacija ni izčrpna in da bi morala vsebovati še naslednja temeljna védenja: medbesedilno védenje (»intertextual knowledge«), retoriško védenje (»rhetorical knowledge«) in védenje o sistemih družbenih norm in vrednot (»knowledge about normative systems and value systems in a society«). Čeprav se s tem lahko strinjamo, ostaja tudi dopolnjena tipologija nepopolna in odprta, saj bi ji različni raziskovalci, glede na svoje specifične perspektive, lahko dodali nova védenja oz. modificirali pojmovanja že navedenih, npr. tako, da bi kot temeljno izpostavili razlikovanje med situacijskim in nesituacijskim oz. enciklopedičnim védenjem (prim. Nuyts 1992: 220–221, Malmkjær 1991: 363) ipd.

načinov delovanja<sup>96</sup> (prim. Malmkjær 1991: 363, de Beaugrande/Dressler 1992: 67, Nuyts 1992: 192, 219).

Obe védenji sta med seboj povezani v tem smislu, da lahko spremenjeno deklarativno védenje – npr. zaradi novih izkušenj, znanj, podatkov, ki se v njem uskladiščijo – povzroči tudi modifikacije v strukturi proceduralnega védenja in obratno.

**b.)** Deklarativno védenje obsega **situacijsko védenje** in **enciklopedično védenje oz. védenje o svetu**. Situacijsko védenje se na osnovi obdelanega besedilnega gradiva ustvarja sproti in udeležencem omogoča obvladovanje komunikacijske situacije. Navadno se uskladišči v kratkotrajnem spominu, delno pa se lahko prenese v posameznikovo kognitivno enciklopedijo in postane del stabilnejšega in trajnejšega enciklopedičnega védenja (Nuyts 1992: 221), ki predstavlja zbirko celotnega zavestnega in intuitivnega, neposrednega (izkušnjskega) in posredno pridobljenega védenja o svetu,<sup>97</sup> ki se nabira skozi vse življenje. Del enciklopedičnega védenja je tudi **védenje o besedilih**, o značilnostih besedilnih vrst in zvrsti, o njihovih komunikacijskih funkcijah ter o njihovem tvorjenju in sprejemanju (prim. Neubert 1989: 58, Kintsch/Miller 1984: 228, Charolles 1989: 40, Johns 1997: 22–37). Da bi bila kognitivna obdelava – recimo branje – danega besedila lahko uspešna, mora biti sprejemnikovo enciklopedično védenje kompatibilno z **védenjem, predstavljenim v besedilu**. To pomeni, da je za razumevanje besedila oz. za produciranje iz tega razumevanja izhajajočega novega védenja potrebna določena stopnja **poprejšnjega védenja** (»previous knowledge«, prim. Kintsch/Miller 1984: 227), bodisi v smislu védenja o konkretnem besedilnem svetu ali zgolj védenja o analognih besedilnih svetovih, ki služijo kot pripomočki za konstruiranje novega besedilnega sveta oz. za produciranje iz njega izhajajočega smisla. S pomočjo poprejšnjega védenja bo sprejemnik lahko prepoznal zanj novo védenje in ga lahko uskladi s svojo kognitivno enciklopedijo (prim. Reiß/Vermeer 1991: 109, Bublitz 1999: 3).

V besedilih predstavljeno védenje se mora torej navezovati na že znane kontekste (prim. Nuyts 1992: 48–49, 87). Tako kot znotraj enega samega za uporabnika koherentnega besedila linearno nanizani elementi logično izhajajo drug iz drugega (prim. Chafe 1987: 36), se

<sup>96</sup> Razlika med tema komplementarnima tipoma védenja je nazorno nakazana z izrazoma »knowledge that« in »knowledge how«, ki se včasih uporabljata v angleško pisani strokovni literaturi.

<sup>97</sup> S pomočjo pojmov »diary« in »encyclopaedia« se z vprašanjem vloge izkušnjskega védenja v človekovi kognitivni enciklopediji ukvarjata Clark in Marshall (1981: 53 in sl.).

morajo tudi besedilni svetovi posameznih besedil, zato da bi jih uporabnik lahko razumel, nanašati na njemu že poznane realnosti. Iz tega izhaja naslednje:

c.) Avtor besedila (oz. pošiljatelj) in sprejemnik morata imeti določeno **skupno védenje**,<sup>98</sup> ki omogoča prepoznavanje vsaj minimalne skupne besedilne realnosti, brez katere bi bilo komuniciranje nemogoče zaradi preveč neznank. O komunikacijski pomembnosti skupnega védenja se lahko prepričamo, če pomislimo npr. na to, da se – kot omenjata Clark in Marshall (1981: 56) – po vsebini med seboj sicer zelo različne komunikacijske interakcije pogosto začenjajo s pogovori o vremenu kot vsem prepoznavnem referentu, ki omogoča avtomatično aktiviranje skupnega védenja.

č.) Védenje v veliki meri usvajamo skozi filtre jezika, ki je del kulture. Ker vsak jezik realnost strukturira na svoj način in ker jezikovnospecifično strukturiranje informacij vpliva na našo konceptualizacijo sveta (in obratno) (Nuyts 1992: 231), je naše védenje vselej vsaj do določene stopnje jezikovnospecifično. To pomeni, da imajo govorci različnih jezikov in pripadniki različnih kultur nujno med seboj različna védenja (ibid.: 224). Prav to je razlog, da je prevajalsko delo tako zahtevno in da so prevodi pogosto tako problematični.

#### IV.1.3.2. Besedilna koherenca kot sklenjenost smisla

Iz povedanega je razvidno, da je za vzpostavljanje koherence v resnici potrebno oboje, besedilno gradivo kot objektivna osnova za sprejemnikovo kognitivno obdelavo in njegova zmožnost interpretacije, ki nujno vključuje subjektivno komponento. Bistvo koherence pa seveda ni v objektivnosti ali subjektivnosti. Kot je mogoče razbrati iz del različnih strokovnjakov,<sup>99</sup> se koherenca namreč vzpostavlja na kognitivni ravni kot prepoznavanje odnosov (referencialnih, vzroč-

<sup>98</sup> »Skupno védenje« uporabljam kot enoten termin, ki v najširšem smislu zaobsega védenje, ki ga imata tako avtor kot sprejemnik. V angloameriškem jezikoslovju se na »skupno védenje« nanaša več izrazov, kot so »shared knowledge«, »mutual knowledge« in »common knowledge«, ki se pri različnih avtorjih uporabljajo z različnimi pomenskimi odtenki (prim. Clark/Marshall 1981, Sperber/Wilson 1982, Johns 1997: 27–37).

<sup>99</sup> Gl. npr. Daneš (1989: 232), Petöfi/Olivi (1989: 203), McCagg (1990: 113), Charolles (1994: 139), Hellman (1995: 191 in sl.). Tudi pomen izraza »two-ness«, ki ga pri obravnavanju leksikalne kohezije uporablja R. Hasan (1984: 185), je relacionalnega značaja. Gl. tudi Geluykens (1999).



nostnih, časovnih itd.) v besedilnem svetu<sup>100</sup> oz. kot produciranje iz teh odnosov izhajajoče »kontinuitete smislov« (de Beaugrande/Dressler 1992: 65), ki je – kot meni Parret (1989: 287) – rezultat nenehnega razvijanja téme. »Kontinuiteto smislov« uporabniki dojemajo kot povezanost<sup>101</sup> in enovitost diskurza ali, preprosto, kot prisotnost rdeče niti (prim. Fløttum 1998, Edmondson 1999: 252). Koherenca kot *differentia specifica* vsakega besedila, ki je za uporabnike razumljivo,<sup>102</sup> je torej **sklenjenost smisla besedila**.

Tako pojmovana koherenca zadeva prvenstveno makronivo besedila. Vprašanje, ki se na tem mestu zastavlja, je, kakšna je pri sprejemnikovem prepoznavanju sklenjenosti smisla vloga besedilnega mikronivoja. Da bi si nanj lahko odgovorili, si moramo najprej približe ogledati pojma globalna in lokalna koherenca ter razmisliti o odnosu med koherenco in kohezijo.

#### *IV.1.3.2.1. Globalna in lokalna koherenca*

Razumevanje besedil, ki predstavlja posebno vrsto reševanja problemov, bi lahko primerjali z zlaganjem sestavljanke, pri katerem posamezne elemente razporedimo drugega ob drugega tako, da dobimo prepoznavno podobo (prim. Conte 1988: 91). Tako kot pri ustvarjanju podobe iz njenih vnaprej danih fragmentov gre tudi pri interpretiranju besedil za dinamičen in postopen proces (prim. Enkvist 1989a: 72; Enkvist 1991: 19; Vermeer 1996: 73). Smisel se namreč ne tvori naenkrat, ampak se med kognitivnim obdelovanjem besedila, bodisi branjem bodisi poslušanjem, konstruira polagoma, tako kot se

<sup>100</sup> Prepričanje, da je koherenca lastnost iz interpretacije izhajajočega besedilnega sveta, ne pa samega besedila kot jezikovne osnove te interpretacije, postaja vse bolj razširjeno. Prim. npr. mnenji Teda Sandersa in Wilberta Spoorena (1999: 247): »Strictly speaking, the coherence is not a property of the discourse but the representation language users make of the discourse« in Willisa J. Edmondsona (1999: 252): »A discourse cannot therefore be said to be coherent without the mediation of a human mind.«

<sup>101</sup> T. Givón (2005: 126) meni, da se koherenca lahko nanaša na »kontinuiteto« (»continuity«), »povezanost« (»connectivity«) ali na »uvezanost« (»grounding«), tj. »ujemanje (z drugimi vozlišči v besedilu)«.

<sup>102</sup> Prav zaradi tesne zveze med vzpostavljanjem koherence in produciranjem smisla mnogi avtorji koherenco opredeljujejo kar kot razumljivost, t. j. potencialnost produciranja smisla (angl. »interpretability«, nem. »Interpretierbarkeit«; gl. npr. Blum-Kulka 1986: 25, Enkvist 1989b: 378, Hatakeyama idr. 1989: 26 in sl., van de Velde 1992: 183–186).

polagoma vzpostavlja koherenca. Ne pokaže se kot svetloba na koncu temnega predora, ampak kot izhod iz labirinta, ki ga uporabnik besedila najde, potem ko je besedilo poskušal razumeti, tako da ga je na strateški način kognitivno obdelal.<sup>103</sup> Koherenca besedila se začne vzpostavljati, preden uporabnik pride s sprejemanjem besedilnega gradiva do konca oz. celo preden do konca kognitivno obdela posamezne enote besedila, npr. stavke (prim. van Dijk/Kintsch 1983: 151–152). Skupaj s tem, ko se – z besedami Marie Terese Taboada – »besedilo razgrinja kot izbira, ki jo določata predhodno besedilo do dane točke in kontekst, znotraj katerega se besedilo kot celota pojavlja«,<sup>104</sup> t. j. ko med kognitivnim procesiranjem besedilnega gradiva postopoma nastaja zaključeno sporočilo, poteka tudi proces vzpostavljanja koherence kot nenehno konstruiranje in rekonstruiranje shem oz. prizorov.<sup>105</sup> Tovrstne sheme in prozori predstavljajo urejene enote informacij o standardnih situacijah in so deloma univerzalne, deloma kulturno- in jezikovnospecifične, deloma pa celo idiosinkratične.<sup>106</sup> Z drugimi besedami, posamezne začasne sheme oz.

<sup>103</sup> Odnosu med razumevanjem in kognicijo se med drugim posveča delo Walterja Kintscha (1998).

<sup>104</sup> »/.../ a text unfolds as a choice determined by the text leading up to the current point and by the context within which the text as a whole occurs« (Taboada 2004: 54). William Mann in Sandra Thompson proces kognitivne obdelave besedila prikazujeta podobno, ko menita, da »pri prepoznavanju besedilne strukture bralec dodaja strukturo na linearen niz« (»In recognizing text structure, the reader adds structure to a linear string«, (1988: 270)); z izrazom »struktura« pri Mannu in Thompsonovi ni mišljena morfosintaktična struktura besedila v tradicionalnem smislu, temveč struktura upovedenih odnosov, kot se kaže skozi besedilo.

<sup>105</sup> V zvezi s povezavo med koherenco in konceptom v človekovi kognitivni realnosti obstoječih *mentalnih shem*, ki naj bi bile temeljnega pomena za razumevanje in ki se – pogosto z večjimi ali manjšimi pomenskimi odtenki – pri različnih avtorjih različno imenujejo (npr. »frames«, »scripts«, »scenes«, »scenarios«, »schemata«, »mental models« itd.) gl. npr. Andor (1989: 35), van de Velde (1989: 194), Lautamatti (1990: 35), Enkvist (1991: 22), Robichaux (1992: 364 in sl.). Na relevantnost koncepta mentalnih shem v prevodoslovju so opozorili številni translatologi; gl. npr. Neubert (1985: 44–48), Vannerem/Snell-Hornby (1986), Taylor (1990: 23–25), Ammann (1990: 210, 225–226), Vermeer (1990b: 219 in sl.).

<sup>106</sup> To, da je razumevanje pri vsakem posamezniku deloma specifično, implicira nemožnost popolnega medsebojnega razumevanja. Vprašanje je s filozofskega stališča problematizirano npr. v Taylor (1992), z bolj jezikoslovnega pa v Kreckel (1981), kjer je predstavljena domneva o »kognitivni relativnosti« (»cognitive relativity«), ki je tako poimenovana po analogiji s terminom »jezikovna relativnost« (»linguistic relativity«) in ki temelji na predpostavki, da je stopnja razumevanja med udeleženci v diskurzu

njihove elemente, ki se vrstijo linearno, vzporedno s kognitivnim procesiranjem besedila – ki seveda vsaj pri branju ne poteka nujno povsem linearno (prim. Kintsch/Miller 1984) –, uporabnik nenehno modificira in dopolnjuje, upošteva nove elemente sporočila (prim. Conte 1988: 85). To pomeni, da je globalni smisel besedila – ki tudi sam ni nujno dokončen, ampak odprt za reinterpretacije – končni rezultat vzpostavljanja koherence na osnovi konstruiranja delnih približnih smislov, ki so v medsebojni semantični ali asociativni zvezi. Po mnenju Paula Thagarda pomeni vzpostavljanje koherence, tako pri interpretaciji besedil kot tudi v najrazličnejših situacijah v vsakdanjem življenju, zadovoljevanje pogojev (»constraint satisfaction« 2000: 16–20; prim. Kintsch 1998: 2–3). Thagard nadalje navaja analogijo, ki jo je predlagala epistemologinja Susan Haack, in sicer, da je proces vzpostavljanja koherence podoben reševanju križank (Thagard 2000: 41 in sl.). S tem je nakazano, da je začasne predstave in prepričanja, ki si jih ustvarjamo med kognitivnim obdelovanjem besedila, mogoče sprejeti ali zavrniti glede na to, kako dobro se skladajo, kot pri križankah.<sup>107</sup> Določeno prepričanje imamo torej večkrat za upravičeno ne zato, ker o njem ni mogoče dvomiti, temveč zato, ker se sklada z drugimi prepričanji, ki se medsebojno podpirajo. Pri interpretiranju sveta na osnovi jezikovnega in nejezikovnega gradiva nenehno revidiramo svoja prepričanja in načela in inferiranja, dokler ne pridemo do koherence.<sup>108</sup> Zato naše znanje – s Thagardovo podobo – ni kot hiša, ki sloni na trdnih temeljih, temveč bolj spominja na plavajoč splav, pri katerem so vsi njegovi deli med seboj povezani in dajejo drug drugemu oporo (Thagard 2000: 5).

Kot menita van Dijk in Kintsch (1983: 88–91; prim. Kintsch/Miller 1984: 223–224), razumevanje poteka hkrati na mikro-nivoju, pri čemer gre za vzpostavljanje smiselnih povezav med posameznimi propozicijami, in na makronivoju, ki zadeva globalno razumevanje besedila. S to dvojnostjo je povezano tudi razlikovanje med lokalno in globalno koherenco.

Termina globalna in lokalna koherenca sta se v strokovni literaturi uveljavila predvsem po zaslugi van Dijka in Kintscha, ki sta ju uporabila v delu *Strategies of Discourse Comprehension* (1983).

---

neposredno odvisna od stopnje njihovega pojmovnega in izraznega ujemanja (prim. tudi Vermeer 1996: 72).

<sup>107</sup> Kot rečeno (gl. op. 77) skladnost prepričanj in predstav in iz njega izhajajoča koherenca ne implicira, da ta prepričanja in predstave ustrezajo resničnosti.

<sup>108</sup> Thagard (2000: 5, 277–278) za takšno stanje omenja izraz »mišljenjsko ravnovesje« (»reflective equilibrium«), ki izvira iz dela Johna Rawlsa.

**Globalna koherenca** se nanaša predvsem na makronivo besedila, t. j. na besedilo kot sporočilno enoto. Da bi sprejemniki do globalne koherence lahko prišli, je v resnici potrebna najprej koherenca na mikronivoju oz. **lokalna koherenca**, t. j. smiselna povezanost med posameznimi stavki v besedilu in med elementi znotraj njih (prim. van Dijk/Kintsch 1983: 149–151). Meja med lokalno in globalno koherenco je, podobno kot meja med mikro- in makroenotami v besedilu, seveda nejasna, vsak poskus, da bi jo postavili, pa arbitraren. Postuliranje dveh nivojev koherence v besedilih je nujno iz metodoloških razlogov, saj je produciranje smisla povezano z dvema različnima ravnema besedilne oblikovanosti, ki med seboj nista vedno povsem skladni (prim. Enkvist 1989b: 380, Kintsch 1998: 307–313).

Gre namreč za to, da zahteva po lokalni koherenci ne more biti absolutna, saj je pogosto mogoče priti do globalnega sporočila tudi v besedilih, ki so na nekaterih mestih nerazumljiva, bodisi zaradi pomanjkljive oblikovanosti, ki izvira iz tvorčeve nespretnosti ali malomarnosti, bodisi zaradi sprejemnikove nezmožnosti, da bi jih razumel, pogojene z njegovim neustreznim poznavanjem besedilnega sveta, nezadostnimi izkušnjami s podobnimi besedili itn. Samo če so takšne »praznine« (*lacunae*) v besedilu preštevilne, zadevajo ključne točke interpretacije ali fokusirane elemente, t. j. tiste, ki so umeščeni na s stališča kognitivne obdelave najbolj izpostavljena mesta v besedilu (npr. na poudarjeno mesto v angleških ali italijanskih razcepljenih stavkih), se besedilo izkaže tudi za globalno nekoherentno (prim. Sanford/Garrod 1989: 712). Kot smo videli, je natančno takšne težave izkusil Lipušev literarni junak v prej navedenem besedilu, v različnih kontekstih pa se z njimi bolj ali manj pogosto in s hujšimi ali z blažjimi posleducmi soočamo vsi.

Lokalne nekoherence včasih niti opazimo ne, ker smo si, recimo, do mesta v besedilu, kjer se pojavi, lahko v veliki meri že zgradili besedilni svet, ta podoba pa usmerja naša pričakovanja pri nadaljnjem procesiranju do takšne mere, da se pomanjkljivosti in napake pogosto razkrijejo samo pri zelo temeljiti kognitivni obdelavi besedila, npr. pri natančnem branju, ne pa tudi takrat, ko besedilo le slišimo. V ilustracijo naj nam služi naslednji večkrat navajani zgled, v katerem je predstavljen problem, ki mu sledi vprašanje o tem, kako bi ga bilo mogoče razrešiti:<sup>109</sup>

There was a tourist flight travelling from Vienna to Barcelona. On the last leg of the journey, it developed engine trouble. Over the Pyrenees, the pilot started to lose control. The plane eventually crashed right on the border. Wreckage was equally

<sup>109</sup> Citirano po Sanford/Garrod (1994: 713).

strewn in France and Spain. The authorities were trying to decide where to bury *the survivors*.  
What is the solution to the problem?  
(Podč. M. O.)

/Letalo s turisti je letelo z Dunaja v Barcelono. Proti koncu poti so se pojavile težave z motorjem. Nad Pireneji je pilot začel izgubljati oblast. Letalo je nato strmoglavilo prav na meji. Razbitine so ležale tako v Franciji kot v Španiji. Oblasti so se poskušale odločiti, kje naj pokopljejo *preživele*.  
Kakšna je rešitev?  
(Podč. M. O.)/

Kot poročata Sanford in Garrod (1989: 713), ob navedenem besedilu vprašani navadno reagirajo, kot da bi se v zadnjem stavku predstavitve omenjali mrtvi, ne pa preživeli, in imajo besedilo očitno za koherentno. Manj verjetno pa je, da bi problema nekoherence besedila ne opazili, če bi predzadnji stavek imel obliko razcepljenega stavka in bi se glasil takole:

It was *the survivors* that the authorities were trying to decide where to bury.  
/O pokopu *preživelih*, so se oblasti poskušale odločiti./

Predmet »the survivors« je fokusiran, zato so možnosti, da bi napaka ostala nezaznana, majhne.

Ob navedenem zgledu sem skušala pokazati na kompleksnost interakcije med leksiko, strukturno izpostavljenostjo in koherenco. Izjemno pomembno pa je tudi razmerje med koherenco kot sklenjenostjo smisla besedila in med formalnimi povezavami v besedilu, ki k njej prispevajo in so navadno zaobsežene v pojmu kohezija.

#### *IV.1.3.2.2. Koherenca in kohezija*

Kot je mogoče razbrati iz razpravljanj različnih avtorjev, je odnos med kohezijo in koherenco precej nejasen in zapleten. Mnenja o tem, na kaj se nanaša kohezija v primerjavi s koherenco, so raznolika in pogosto bolj kažejo na težavnost problema, kot pa nakazujejo rešitve. Nekateri imajo kohezijo za empirično merljivo

slovnično oz. sintaktično<sup>110</sup> kategorijo, koherenco pa za nemerljivo kognitivno kategorijo (van de Velde 1989: 190, Enkvist 1991: 22), ki sploh ne obstaja v besedilu, temveč je prej rezultat interakcije med besedilom in njegovim sprejemnikom, bodisi poslušalcem bodisi bralcem (Tanskanen 2006: 7). Drugi menijo, da se kohezija nanaša na formalne in funkcionalne odnose na besedilni površini, koherenca pa na besedilo kot vsebinsko enoto (Vermeer 1990b: 234, 236). Za tretje zadeva kohezija *kontekstualne* odnose, t. j. odnose znotraj samega jezikovnega konteksta oz. znotraj besedila, koherenca pa *kontekstualne*<sup>111</sup> odnose, t. j. odnose med besedilom in situacijo, v katero je vpeto, pri čemer je slednjo mogoče pojmovati v najširšem smislu, vključujoč družbeno pogojene značilnosti razmerij med udeleženci v komunikaciji in njihove kognitivne lastnosti, t. j. njihove različne kognitivne enciklopedije in zmožnosti procesiranja in razumevanja besedila (Halliday/Hasan 1976: 23, Kent 1992: 190, Campbell 1995: 5, Ventola 1999: 101; Tanskanen 2006: 5–6), itn. Spet tretjim, npr. van Dijk in Kintschu (1983: 149), se razlikovanje med kohezijo in koherenco ne zdi preveč smiselno in raje uporabljajo samo termin koherenca. Za številne druge raziskovalce je distinkcija nezadostna in zato uvajajo nove, lastne klasifikacije; npr. Hatakeyama idr. 1989 v svojem sistemu razlikujejo med pojmi »Konnexität«, »Kohäsion« in »Kohärenz«. Več je tudi tistih raziskovalcev, ki se odločajo za uporabo krovnih terminov – kot so angleški »connectedness«/»connectivity« (Daneš 1989: 232), »connectivity« (Werth 1984: 60) ali slovenski »soveznost« (gl. op. 72) –, s katerimi označujejo najrazličnejše odnose v besedilih oz. v iz njih izhajajočih besedilnih svetovih.

Kohezija in koherenca dejansko zadevata med seboj tako sprepletene fenomene, da ju ostro najbrž sploh ni mogoče ločevati. Obe sta semantični kategoriji, saj se obe nanašata na pomenske odnose, ki jih je mogoče razbrati v besedilu in ki besedilo kot enoto sporočila pravzaprav določajo.<sup>112</sup> V naravi jezikovnih struktur je, da se po njih izražajo semantični odnosi in zveze (Hasan 1984: 183), tako da proučevanje teh struktur s kateregakoli vidika nujno zadeva tudi semantično ravnino. Podobno kot pri odnosu med lokalno in globalno koherenco se zdi tudi tukaj razlikovanje med pojmom smiselno

<sup>110</sup> Sintaktično v tem smislu, da se nanaša na strukturne povezave na besedilni, stavčni in na besednozvezni ravni.

<sup>111</sup> Nadrobno študijo konteksta in njegovih najrazličnejših podtipov predstavlja Fetzer (2004).

<sup>112</sup> Prim. oznako kohezije Hallidaya in Hasanove (1976: 4): »The concept of cohesion is a semantic one; it refers to relations of meaning that exist within the text, and that define it as a text.«

predvsem zaradi minimalnega terminološkega udobja, ki omogoča, da o vprašanih tvorjenja in razumevanja besedil sploh lahko razpravljamo in jih raziskujemo.

Provizorično bi torej bistvo razlike med kohezijo in koherenco lahko opredelili takole: kohezija je besedilna kategorija, ki se v besedilu manifestira objektivno in ki jo je mogoče objektivno identificirati na osnovi »signalov koherence« (»coherence signals«) – kot jih imenuje T. Givón (2005: 180) –, bodisi da gre za forične elemente (anafortične in kataforične, eksoforične in endoforične), veznike, besedilne povezovalce, substitucijo, elipso, ponavljanje itd.,<sup>113</sup> izbor in vrsta elemenov pa sta deloma pogojena sistemsko, t. j. s slovnico<sup>114</sup> danega jezika, in deloma situacijsko, t. j. z značilnostmi konkretnih okoliščin komunikacijskega dejanja.<sup>115</sup> Drugače kot kohezija pa koherenca raven objektivnih formalnih povezav presega in zadeva smisel, katerega ustvarjanje soomogočajo te povezave, skupaj z leksikalnimi in drugimi, situacijsko in pragmatično pogojenimi besedilnimi lastnostmi; koherentno besedilo je besedilo, ki omogoča interpretacijo in se ujema z namišljenim ali resničnim zunajbesedilnim

<sup>113</sup> Prim. seznama signalov koherence v Scherner (1984: 145) in Heinemann/Viehweiger (1991: 28), ki zajemata vse, od veznikov, zaimkov in drugih zaoblik, člena, besednega reda do temporalnostnih in modalnostnih elementov, elipse, formul naslavljanja in pozdravljanja itd.

<sup>114</sup> Po T. Givónu (2005: 97) naj bi bila od slovnice samostalniške zveze odvisna »referencialna koherenca« (»referential coherence«), od slovnice glagolske zveze »dogodkovna koherenca« (»event coherence«) in od medstavčne slovnice »dogodkovna/verižna koherenca« (»event/chain coherence«). Za Givóna je »diskurzna koherenca« (»discourse coherence«) lastnost besedila kot produkta komunikacije.

<sup>115</sup> Eden izmed dejavnikov, ki soodločajo o izboru in tipih elementov kohezije, so tudi vrstno-zvrstne značilnosti besedila. Kot npr. poroča Sanna-Kaisa Tanskanen (2006: 111), v govorjenem dialogu močno prevladujejo odnosi ponavljanja, in sicer znotraj replik posameznega govorca, ne na ravni izmenjav med govorcema; drugače je npr. v pisnem monologu (npr. v strokovnih člankih), kjer je ponavljanje manj zastopano, več pa je kolokacij (sopojavljanj). Sicer se na splošno dozdeva, da pri izboru in tipologiji elementov kohezije ni najbolj bistvena razlika med zapisanimi in govorjenimi besedili, ki je že tako ali tako mehanska in zato zelo vprašljivo; temelji namreč na razlikovanju materialnega medija, skozi katerega se udejanja komunikacija, a v resnici se besedila med seboj koreniteje ločujejo glede na druge lastnosti, npr. glede na upovedeno vsebino, glede na okoliščine tvorjenja oz. procesiranja (simultano ali z zamikom) itd. Razlika med zapisanimi in govorjenimi besedili morda še najbolj zadeva intonacijo, ki je na voljo pri tvorjenju in razumevanju govorjenih besedil, medtem ko jo morajo v zapisanih besedilih povečini kompenzirati drugi mehanizmi, kot je npr. besedni red (gl. Thompson/Thompson 2001).

kontekstom.<sup>116</sup> Če je besedilo kohezivno, so v njem prisotne strukturne povezave, vendar te za koherenco niso niti nujen niti zadosten pogoj, kot bo razvidno iz spodnjih zgledov. Iz rezultatov raziskav različnih strokovnjakov namreč izhaja, da število kohezivnih oz. povezovalnih elementov ni premosorazmerno niti s koherenco besedila niti z enostavnostjo njegovega procesiranja oz. z njegovo razumljivostjo niti z njegovo ustreznostjo, saj sama prisotnost kohezivnih zvez ne zagotavlja, da bo neko besedilo kot sporočilna enota uspešno opravljalo svojo vlogo (Hartnett 1986: 151). Na osnovi analize angleških besedil, ki so jih napisali učenci angleščine kot tujega jezika na višjih stopnjah, je mogoče sklepati, da se tuji na splošno nagibajo k uporabi več konektorjev kot rojstni govorniki, njihova besedila pa so, razumljivo, v povprečju precej manj idiomatična – in zato za procesiranje pogosto težavnejša – od besedil, ki jih za iste komunikacijske namene in v istih situacijah tvorijo rojstni govorniki (Lorenz 1999: 56). Tudi Enkvist (1990: 22) omenja analizo angleških esejev, ki so jih napisali tuji učenci tega jezika na višjih stopnjah; rezultati kažejo na to, da razlika med esejji, ki so bili ocenjeni kot »dobri«, in tistimi, ki so bili ocenjeni kot »slabi«, ni v gostoti uporabljenih kohezivnih vezi med stavki, ampak bolj v načinu, kako so postavljene trditve argumentirane.

Prav zato, ker prisotnost eksplicitnih kohezivnih vezi v besedilu še ne zagotavlja koherence, sta se ameriška raziskovalca William Mann in Sandra Thompson odločila, da bosta koherenco raziskovala na osnovi t. i. retoričnih odnosov (kot so npr. nasprotje, zaporedje, pogoj, namen, povzemanje itd.), t. j. odnosov med propozicijami v besedilu, upošteva je dejstvo, da imajo tovrstni odnosi svoje ustreznice prej v shemah kot v strukturah, kakršne so npr. vezniške (gl. Mann/Thompson 1988). Svoj pristop sta poimenovala »teorija retorične strukture« (»Rhetorical structure theory«), retorične namreč zato, ker se v njej ukvarjata z odnosi, ki ustvarjajo relacionalno strukturo<sup>117</sup>

<sup>116</sup> Prim. Taboada (2004: 158): »The hanging together of a text with relation to its context of situation or culture is called coherence. /.../ In general, coherence is reserved for the hanging together of the text with something else outside it, whereas cohesion is the internal hanging together of the text.«

<sup>117</sup> Relacionalna struktura besedila, skozi katero se odraža organizacija koherentnega diskurza, je ena izmed treh struktur, ki jih Mann in Thompsonova prepoznavata v besedilih. Ostali dve strukturi sta holistična struktura, ki zadeva značilnosti besedila kot primerka dane besedilne vrste oz. zvrsti, in sintaktična struktura. Z besedilno koherenco povezane odnose raziskujeta prvenstveno na osnovi relacionalne strukture (gl. Taboada 2004: 119). V relacionalni strukturi so povezane relacionalne propozicije, ki so za koherenco besedil bistvene; če v besedilo posežemo tako, da kakšna izmed teh propozicij ni več izražena, povzročimo, da postane nekoherentno.



besedila in ki odražajo tvorčeve možnosti in izbire pri razporejanju in predstavljanju snovi (gl. Taboada 2004: 115).<sup>118</sup> Raziskovalca sta teorijo uporabila ob monoloških besedilih, pozneje pa je bila aplicirana tudi na dialoška besedila (npr. v Taboada 2004) in se je nasploh izkazala za enega vplivnejših analitičnih modelov v raziskovanju besedilne koherence (gl. Knott/Sanders 1998). Teorija retorične strukture ima pred nekaterimi drugimi verjetno res nekaj prednosti, saj je osnovana funkcijsko in izhaja iz predpostavke o komunikacijski vlogi besedilne strukture, t. j. o tem, da je besedilna struktura v pomembni meri pogojena s predvidenim komunikacijskim ciljem in z avtorjevimi predstavami o potencialnih bralcih, poleg tega, da je odvisna tudi od določenih propozicijskih vzorcev glede na upovedovano vsebino (prim. Taboada 2004: 115). Ker ne upošteva zgolj odnosov, ki so v besedilu nakazani z eksplicitnimi kohezivnimi vezmi, temveč tudi tiste, na katere lahko sklepamo le s pomočjo inferiranja, ponuja širši okvir za analiziranje teh odnosov kot nekatere druge teorije, ki se pri obravnavanju besedilne koherence pretežno ali celo izključno osredotočajo na eksplicitne kohezivne vezi, kot je npr. značilno za pristop Alistairja Knotta in Teda Sandersa (1998).

Toda v resnici se avtorja teorije retorične strukture ne odmakneta korenito od predhodnih raziskav, ki se izraziteje opirajo na prepoznavne morfosintaktične in druge povezovalniške odnose v besedilu, saj pri analizi še zmeraj izhajata iz opozicije »jedro /S satelit«, ki pogosto približno sovпада z razlikovanjem med glavnim in odvisnim stavkom. Poleg tega je seznam odnosov, ki jih prepoznavata, dolg, saj obsega nekaj deset enot (Mann/Thompson 1988: 250), in je, kot trdita avtorja, odprt za nadaljnje dopolnitve, kar je sicer glede na

---

Temeljni pomen relationalnih propozicij za besedilno strukturo je nakazan v naslednjem navedku: »Relational propositions represent a new class of assertional effects. They are not invited inferences, Gricean implicatures or mere opportunistic inferences from available knowledge, all of which are quite avoidable. Relational propositions are as inevitable as text structure itself.« (Mann/Thompson 1988: 260)

<sup>118</sup> O retoričnih odnosih (»rhetorical relations«) ali z drugo besedo koherenčnih odnosih (»coherence relations«) se Maria Teresa Taboada (2004: 106) sprašuje, ali so analitični pripomočki ali pa psihični koncepti. Zdi se, da gre pri njih za analitične pripomočke, ki jih uporabljajo raziskovalci besedil, občasno, ko je proces tvorjenja ali razumevanja besedil otežen, pa tudi tvorci in sprejemniki. Ti analitični pripomočki so obenem najbrž pogojeni z značilnostmi in danostmi človekovega kognitivnega aparata, ki besedilno analizo sploh omogočajo, kar velja navsezadnje v večji ali manjši meri za ves jezikovnoanalitični instrumentarij tradicionalnega tipa (npr. besedne vrste in stavčni členi) ali modernega (npr. retorični odnosi po teoriji retorične strukture).

raznolikost in nepredvidljivost analizirane realnosti besedilnega funkcioniranja smiselno; ravno v tem se namreč teorija retorične strukture v pozitivnem smislu ločuje npr. od klasifikacije koherentnih odnosov, ki sta jo postavila Knott in Sanders in ki predpostavlja končno število teh odnosov. Toda kljub omenjenim prednostim ostaja teorija Manna in Thompsonove zapletena in uporabna predvsem za analizo na besedilnem mikronivoju ter neprimerna za proučevanje daljših besedil, čeprav avtorja trdita, da dolžina besedila pri apliciranju njunega modela nima nobene vloge (1988: 271).

Da kohezija ne zagotavlja koherence – kot je razvidno tudi iz prispevka Manna in Thompsonove – in da se slednja lahko vzpostavlja tudi v besedilih, ki komajda vsebujejo kakšno kohezivno povezavo ali pa celo nobene, ni težko najti. Spomnimo se npr. na nakupovalne seznane, ki si jih pripravljamo pred vsakodnevnim obiskom trgovine in na katerih so imena potrebovanih stvari zgolj nanizana drugo za drugo, brez vsakršnih veznih elementov. Tudi npr. v pravnih aktih, kjer so drug za drugim nanizani posamezni členi, med slednjimi ni nobenih kohezivnih sredstev. Pomislimo tudi na konkretno poezijo in na številna druga modernistična in pomodernistična pesniška besedila, kakršno je denimo Kosovelov *Kons*: Z.<sup>119</sup>

Melanholična harmonika.  
Kopalna sezija.  
Modri bliski.  
Čevlji št. 40.  
Istra umira.  
Morje.  
Evropa umira.  
Šport, gospodarstvo, politika.  
Japonska proti Rusiji.  
NOVA KULTURA.  
Nova kultura: človečanstvo.  
Nova politika: človečanstvo.  
Nova umetnost: za človeka.  
Evropi prihaja ura smrti.  
Mazilite jo s H<sub>2</sub>SO<sub>4</sub>.  
Ura žalosti.  
Zagrinjalo je odstrlo nov svet.

<sup>119</sup> Citirano po: Srečko Kosovel, *Integrali*. Ur. Anton Ocvirk. Ljubljana, Cankarjeva založba: <sup>2</sup>1984, str. 150.

Tako formalno nepovezan nakupovalni seznam kot zakonski oz. določbeni člen in kot Kosovelova pesem – v kateri je s pomočjo strukturnega navezovanja ubeseden le en odnos, in sicer zaimkovna anafora v predpredzadnji vrstici, ki se navezuje na dajalnik predhodnega stavka – imajo vsak svojo prepoznavno komunikacijsko funkcijo in so zato kot besedila povsem koherentna, če jih uporabniki oz. sprejemniki le znajo ali želijo kot takšna prepoznati.

Podobno velja tudi za mnoga predvsem govorjena dialoška besedila, ki so kljub odsotnosti formalnih sintaktičnih povezav s pragmatičnega stališča koherentna,<sup>120</sup> ker sestojijo iz smiselnih nizov govornih dejanj s prepoznavno komunikacijsko funkcijo. To je razvidno iz naslednje ponazoritve, prirejene na osnovi angleškega zgleda iz članka Liise Lautamatti (1990: 31),<sup>121</sup> v kateri gre za kratek pogovor med, recimo, Ivanom in Ano:

I: Telefon!

A: Sem v kopalnici.

I: V redu.

Koherenco besedil, kakršno je gornje, Lautamattijeva imenuje »interakcijska koherenca« (»interactional coherence«). Za njeno vzpostavljanje je potrebno prepoznavanje smisla sosledice govornih dejanj, ne pa zgolj razumevanje propozicijske vsebine besedila, kar velja za »propozicijsko koherenco« (»propositional coherence«). Konstruiranje slednje ni vezano na identificiranje vrednosti serije govornih dejanj v danem situacijskem kontekstu, ampak le na prepoznavanje poteka propozicijske vsebine.<sup>122</sup> Tega, kako pomembno je upoštevanje ustreznega propozicijskega zaporedja v besedilih oz. ustreznega tematskega razvoja, se lahko zavemo tudi, če si predstavljamo, da v nekem besedilu, v katerem so sicer prisotni eksplicitni kohezivni elementi, vrstni red stavkov premešamo. Novega skupa stavkov zelo verjetno ne bo več mogoče imenovati besedilo, saj bo

<sup>120</sup> Takšno izrazito situacijsko pogojeno koherenco van Dijk in Kintsch označujeta z izrazom »pragmatic coherence« (1983: 149).

<sup>121</sup> Zgled dejansko izvira iz dela Henryja Widdowsona *Teaching Language as Communication* (Oxford: Oxford University Press, 1978).

<sup>122</sup> Kot meni Lautamattijeva (1990: 38–39), je interakcijska koherenca značilna tudi za nekatere vrste pisanih besedil – kakršna so, recimo, znanstvena besedila določene véde, objavljena v določeni publikaciji –, katerih razumevanje je izrazito vezano na prepoznavanje njihovega razmeroma trdno določenega strukturiranja informacij.

prepoznavanje koherence v njem onemogočeno (gl. Brown/Yule 1983: 197–198; (prim. tudi Carter-Thomas 2000: 100)).<sup>123</sup>

V nasprotju z zgoraj navedenimi besedili so torej tudi besedila, ki imajo eksplicitne formalne povezave, lahko nekoherentna. Oglejmo si dva zgleda.

V naslednjem besedilu, ki ga navaja Enkvist (1990: 12), so odnosi v besedilnem svetu nakazani s pomočjo razmeroma številnih in gostih formalnih povezav (vezniki, zaimki, členi), ki jim s stališča slovnice ni mogoče nič oporekati, vendar si kljub temu težko predstavljamo, da bi besedilo lahko imeli za koherentno:

Susie left the howling ice cube in a bitter bicycle and it melted. It soon tinkled merrily in her martini. Into her drink she then also poured the grand piano she had boiled in a textbook of mathematics the night before. She chewed the martini, read the olive and went to bed. But first she took her clothes off. She then took her clothes off.

/Susie je pustila krulečo kocko ledu v grenkem biciklu in ta se je stopila. Kmalu je pozvončkljala v njenem martiniju. V svojo pijačo je nato zlila še veliki klavir, ki ga je prejšnji večer zavrela v matematičnem učbeniku. Požvečila je martini, prebrala olivo in šla v posteljo. Toda najprej se je slekla. Nato se je slekla./

Navedeno besedilo je skonstruirano, naslednji zgled pa predstavlja odlomek iz realnega besedila; gre za slovenski prevod Momiglianove *Zgodovine italijanske književnosti*. Kljub eksplicitnim formalnim povezavam (npr. vezniškim, zaimkovnim itd.), so deli besedila nekoherentni, čeprav so nastali na osnovi povsem koherentnega izhodiščnega besedila. V odlomku je govor o Manzonijevi tragediji *Carmagnolski grof* (*Conte di Carmagnola*):

<sup>123</sup> Težave pri vzpostavljanju koherence se lahko pojavijo tudi takrat, kadar z besedilom manipuliramo na druge načine, npr. če namesto ustreznega naslova navedemo napačnega ali če naslov odstranimo. Tovrstni eksperimenti, o katerih poroča več raziskovalcev (gl. npr. Garrod/Sanford 1983: 279), kažejo na to, da je besedilna koherenca zares krovna kategorija besedilnosti, vendar je odvisna od številnih raznolikih dejavnikov, ki jim je komaj mogoče določiti kakšen skupni imenovalac – razen tega, da vsi sodelujejo pri omogočanju vzpostavljanja koherence.

Edina resnično živa oseba tragedije je Marco: slaven je ostal monolog, ki izpoveduje kontrast med njegovim prijateljstvom do Carmagnola in strahovito disciplino republike, na katero je vezan z dolžnostjo in obvezo in kateri se potem tudi vda ter tako **počasi izdaja svojega vendar resnično ljubljene prijatelja**. (Str. 450)<sup>124</sup>

Formulacija problematičnega dela odlomka se v izvorniku<sup>125</sup> glasi:

/.../ e la tremenda disciplina della repubblica, a cui egli è legato dal dovere e a cui finisce per cedere **tradendo suo malgrado l'amatissimo amico**. (Str. 453)

V resnici gre za to, da Marko v dobro republike in svoji volji navkljub izda dragega prijatelja. Slovensko besedilo zaradi napačno uporabljenega veznika, ki najbrž izhaja iz prevajalčevega nerazumevanja celotnega odlomka, vsaj na lokalni ravni ni koherentno.

Navedeni zgledi kažejo, da neposredne korelacije med uporabo povezovalnih sredstev in vzpostavljanjem koherence ni. Po drugi strani pa vemo, da sta kohezija in koherenca kot besedilni kategoriji med seboj vendarle tesno povezani; pogosto namreč prav formalne povezave v besedilu omogočajo vzpostavljanje koherence in produkciranje smisla, hkrati pa različnim kohezivnim elementom, npr. veznikom, lahko pripišemo ustrezen pomen šele na osnovi naših pričakovanj v zvezi s koherenco besedila oz. dela besedila (prim. van de Velde 1989: 190). Isti besedilni povezovalci, vključno z vezniki, se namreč lahko uporabljajo za označevanje različnih logično-semantičnih odnosov – pomislimo npr. na slovenske dopustne veznike »čeprav«, »kljub temu, da« in »dasi« –, tako kot lahko po drugi strani različni besedilni povezovalci služijo za izražanje istega logično-semantičnega odnosa (npr. »in« je včasih vezalen, včasih pa označuje še druga razmerja, npr. vzročno-posledično, vzročno-sklepalno, dopustno itd.). Odnosi med obliko in raznolikostjo rabe so kompleksni in enostavnega prekrivanja je malo (prim. Knott/Sanders 1998: 143).

<sup>124</sup> Citirano po: Attilio Momigliano, *Zgodovina italijanske književnosti*. Prev. Bogomil Fatur. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1967.

<sup>125</sup> Attilio Momigliano, *Storia della letteratura italiana*. Milano/Messina: Giuseppe Principato, 1959.

Ob naslednjih dveh stavkih lahko sklepamo, da v prvem primeru veznik povezuje dva povedka, ki označujeta zaporedni dejanji, v drugem pa povedka, ki označujeta sočasni dejanji, predvsem na osnovi dejstva, da gre v prvem za zvezo dveh dovršnikov, v drugem pa dveh nedovršnikov; poleg tega nam kot v večini primerov tudi tukaj do ustreznega razumevanja pomagajo še izkušnje in védenje o svetu:

Spil je kavo *in* odšel v službo.

Pripravljali so kosilo *in* poslušali glasbo.

Toda razen tega, da odnos med kohezijo in koherenco obstaja in da nikakor ni enoumen, o medsebojni povezanosti obeh kategorij ne vemo veliko. Znano je, da sta obe kategoriji semantični, da se kohezija nujno manifestira tudi na objektivni oblikovni ravni<sup>126</sup> in da zadeva predvsem mikronivo besedila – kar je razumljivo spričo omejenosti razpona, znotraj katerega posamezni elementi lahko vstopajo v medsebojna kohezivna razmerja (npr. relativna oblika in odnosnica, anaforično ali kataforično<sup>127</sup> rabljeni zaimki in členi ter njihovi referenti itd.)<sup>128</sup> – in da je koherenca izrazito kontekstualno in situacijsko pogojena in do neke mere tudi subjektivna, saj je dano

<sup>126</sup> Seveda je lahko tudi vzpostavljanje koherence in produciranje smisla neposredno odvisno od prepoznavanja in upoštevanja formalnih značilnosti besedil, npr. v književnih besedilih, kakršna predstavlja, recimo, konkretna poezija, kjer lahko že sama forma igra odločilno vlogo pri interpretaciji. Toda v resnici je tudi v takšnih primerih prispevek oblike zgolj neposreden, saj je mogoč šele takrat, ko se skozi obliko izraža določen pomen, ki navadno skupaj z drugimi elementi prispeva k razumevanju besedila oz. k produciranju smisla.

<sup>127</sup> T. Givón (2005: 134–135), ki med kohezijo in koherenco ne razlikuje in uporablja samo termin koherenca, omenja koncepta »anaforične koherence« (»anaphoric coherence«) in »kataforične koherence« (»cataphoric coherence«), pri katerih imajo med drugimi elementi pomembno vlogo tudi zaimki in členi. S kataforično koherenco so povezane operacije aktiviranja pozornosti, medtem ko anaforična koherenca zadeva operacije iskanja predhodnega koreferenta (ibid.: 143).

<sup>128</sup> Glede rabe zaimkov ali polnopomenskih samostalnikov pri anaforičnem navezovanju v govorjenem diskurzu gl. Tomlin (1987b); na osnovi izsledkov opravljenih analiz avtor sklepa, da odločilen kriterij ni toliko oddaljenost med referentom in anaforo, ampak prej njuna pojavitve znotraj iste epizode kot enote kognitivne obdelave besedila (ibid.: 458, 475). V zvezi z vprašanjem t. i. »retrievability span«, t. j. razdalje med koreferenčnimi elementi v besedilu, znotraj katere je razumevanje mogoče, prim. Firbas (1992: 170).

besedilo – ne glede na to, kakšne so v njem kohezivne vezi – za nekatere sprejemnike lahko koherentno, za druge pa ne, odvisno od njihovih horizontov pričakovanj, poznavanja besedilnega sveta, kognitivne enciklopedije in nasploh od njihove zmožnosti kognitivne obdelave besedila in pripravljenosti, da ga razumejo in v njem prepoznajo smisel. Najbrž so razmerje med kohezijo in koherenco še najboljše razložili tisti strokovnjaki, ki vidijo vlogo kohezije pri omogočanju produciranja smisla besedila ne toliko v vsoti prispevkov posameznih elementov (veznikov, členkov, foričnih prvin itd.) oz. njihovih v danem kontekstu aktualiziranih pomenov kot v sinergični vrednosti interakcije med različnimi kohezivnimi elementi, ki skupaj delujejo v smeri komunikacijskega cilja oz. omogočanja globalnega smisla besedila.

Tovrstno stališče do razmerja med kohezijo in koherenco zastopa npr. Hasanova v znanem članku »Coherence and Cohesive Harmony« (1984), v katerem skuša dokazati, da koherenca ni neposredno odvisna niti od števila niti od tipa kohezivnih zvez (»cohesive ties«), pač pa od interakcije med posameznimi kohezivnimi verigami (»cohesive chains«) in iz nje izhajajoče kohezivne harmonije (»cohesive harmony«). Kohezivne verige so semantično utemeljeni in med seboj funkcijsko povezani nizi – leksikalnih pa tudi gramatikalnih – elementov v danem besedilu, izhajajo pa iz danosti konkretnega besedila, ki so določene hkrati sistemsko in situacijsko.<sup>129</sup> Kohezivne verige Hasanova ločuje na »istostne verige« in »podobnostne verige« (»identity chains« in »similarity chains«), pri čemer je razlika v tem, da so elementi istostnih verig med seboj koreferenčni, med elementi podobnostnih verig pa obstajajo drugačne semantične zveze, tako da včasih spominjajo na izseke semantičnih polj, kot opozarja avtorica sama (ibid.: 187). Ob kohezivnih verigah, kot jih je konceptualizirala Hasanova,<sup>130</sup> zlahka opazimo tudi podobnosti z izotopijami, ki jih je

<sup>129</sup> Na podoben način – le da namesto podobe verige uporabi podobo niti, ki naj odraža osnovno tkivo besedila –, pristopa h koheziji María Teresa Taboada, ki se v pomembni meri opira na raziskave Hasanove: »The general role of cohesion is to provide the thread against the warp of the text. Part of that thread consists of relations between elements that are related through the lexical part of the language, rather than the grammatical part« (2004: 165). Podobno analogijo ponuja tudi T. Givón (2005: 179), ki tematsko koherenco (»thematic coherence«) primerja s stensko preprogo in s tradicionalno glasbo, kjer se ponavljajoče se teme ali leitmotivi pojavljajo kot niti (»strands«).

<sup>130</sup> Model Hasanove je bil večkrat sprejet kot izhodišče za samostojne raziskave; gl. npr. Parsons 1990, Parsons 1991, Hoey 1991a.

konec šestdesetih letih v jezikoslovje uvedel A. J. Greimas (gl. Greimas 1970: 188 *passim*; prim. Eco 1980, 1993: 92–101). Izotopije sestojijo iz serij elementov, prisotnih v besedilu, ki so nosilci sorodnih pomenov in so v medsebojni semantični zvezi. Semantična kontinuiteta, ki jo izotopije spričo svojega iterativnega<sup>131</sup> značaja ustvarjajo, omogoča vzpostavljanje koherence in produciranje smisla. Kohezivne verige Hasanove so dejansko precej sorodne Greimasovim izotopijam, le da slednje niso skonstruirane izrazito kot instrumenti jezikoslovne analize – katere cilj bi bila (tudi kvantitativna) določitev razmerja med kohezijo in koherenco, za kar gre v modelu Hasanove –, ampak bolj kot sredstva, s pomočjo katerih naj bi bilo mogoče razumeti strukturno-semantično bistvo predvsem narativnega diskurza. Vsekakor sta tako pojem kohezivnih enot kot pojem izotopij relevantna tudi za raziskovanje prevodov in za samo prevajanje (gl. Mundersbach/Gerzymisch-Arbogast 1989), čeprav se je v funkcijskem prevodoslovju v zadnjem desetletju razvil samostojen vzporeden pojem »prevodna enota« (prim. Dressler 1994: 951, Kovačič 1997: 228, Nord 1997: 68–73). Ostalima dvema pojmom je podoben v tem, da naj bi omogočal identifikacijo vsebinske kontinuitete besedila, vendar se od njih razlikuje zaradi svoje specifične prevodoslovne in prevajalske relevantnosti.

Podobno kot Hasanova razmišlja tudi Charolles (1994), ki poudarja pomembnost interakcije med strukturnimi oz. sintaktičnimi<sup>132</sup> in nestrukturnimi oz. semantično-pragmatičnimi povezavami v besedilu. Te povezave se vzpostavljajo s pomočjo »podpornih sistemov« (»systèmes de solidarité«; npr. sistem povezovalcev, sistem anafor, sistem grafičnih označb za členitev besedila itd.) oz. njihovih elementov, ki s skupnim delovanjem prispevajo h koheziji diskurza, na osnovi katere uporabniki lahko s pomočjo inferiranja – pri čemer gre za upoštevanje besedilnih in situacijskih danostih ter za aktiviranje njihovega znanja in védenja v najširšem smislu – pridejo do koherence besedila. Če je inferiranje kljub ustrezni sintaktični in pragmatični oblikovanosti besedila neuspešno zaradi uporabnikovih težav, pogojenih npr. s premajhnim poznavanjem besedilnega sveta ali s prešibkimi izkušnjami s podobnimi besedili, do vzpostavitve koherence ne more priti. Včasih je takšne situacije

<sup>131</sup> Tudi za nekatere druge avtorje je ponavljajnost, predvsem v semantičnem smislu, t. j. kot reproduciranje elementov smisla skozi nenehno medsebojno navezovanje bližnjih semantičnih enot v besedilu, eden izmed osnovnih principov koherence (gl. van Dijk/Kintsch 1983: 43, Parret 1989: 287, Bardovi-Harlig 1990: 45, Bülow-Møller 1992: 193–194, Charolles 1994: 131–132).

<sup>132</sup> V zvezi s kohezivno vlogo sintakse gl. tudi Dressler (1994: 958).



mogoče predvideti in jih vsaj do neke mere preprečiti, o čemer priča delo tistih prevajalcev, ki se trudijo, da bi bila njihova besedila v ciljni kulturi funkcionalna. S stališča prevajanja in prevodov je omogočanje besedilne koherence za ciljno publiko, ki ima v primerjavi z izhodiščno vsaj načeloma specifične zahteve in potrebe, pogosto osrednja skrb dobrih prevajalcev.

## ***IV.2. Prevodoslovna relevantnost koherence***

Tako kot mnogi drugi besediloslovni pojmi se tudi koherenca kot termin pogosto pojavlja v razpravah s področja prevodoslovja. Na splošno je izraz rabljen precej ohlapno in pomeni približno toliko kot enovitost, logičnost, konsistentnost, toda ne nanaša se nujno na besedila, ampak tudi na teorije, načine razmišljanja itd. Kot pojem, ki neposredno zadeva besedila in njihovo prevajanje, nastopa v Vermeerjevi teoriji skoposa (gl. IV.2.1.), kjer zadobi posebno vrednost kot eden temeljnih teoretskih konceptov, razmeroma pomembno mesto pa mu dodeljujejo še nekateri drugi avtorji. Tako se npr. pojavlja v kritičnem modelu prevajanja, ki ga je postavila nemška raziskovalka Sigrid Kupsch-Losereit in v katerem med prevajalskimi napakami takoj za tistimi, ki zadevajo funkcijo prevoda, navaja napake v zvezi s koherenco besedila (gl. Ranke 1989: 85–89), pri čemer se, kot ugotavlja Rankejeva (ibid.: 85–86), zdi, da – spričo svoje blažje funkcijske usmerjenosti in za razliko od Vermeerja – strožje vrednoti kršitve zoper intertekstualno kot zoper intratekstualno koherenco. Ne da bi bila kot koncept problematizirana, je koherenca prikazana kot pomembna kategorija tudi v prevodoslovni literaturi priročniškega kova, npr. pri Bakerjevi (1992: 218–228), pri Neubertu in Shrevu (1992: 93–102) in pri Hatimu in Masonu (1997), kar je razumljivo, saj vsa ta dela izhajajo iz besediloslovja in analize diskurza.

Da se koherenca pojavlja med važnimi prevodoslovnimi pojmi, je nekaj povsem pričakovanega. Presenetljivo je pravzaprav to, da ji je zares osrednja vloga pripisana v okviru ene same, četudi tako pomembne in vplivne teorije prevajanja, kot je Vermeerjeva. Spričo pogojenosti besedilne koherence s komunikacijskim ciljem oz. z avtorjevo intencijo,<sup>133</sup> z danostmi besedilnega in situacijskega konteksta (prim. Östman 1999: 77) ter s kulturnospecifičnimi pričako-

<sup>133</sup> Glede odnosa med koherenco in komunikacijskimi cilji oz. intencijami gl. Hellman (1995: 196–197) in Sanders/Spooren (1999).

vanji in konvencijami je njena prevodoslovna relevantnost samoumevna (prim. Ožbot 1999a, 2001).

#### ***IV.2.1. Teorija skoposa in koherenca***

V okviru teorije skoposa Vermeer in Reißova (gl. Reiß/Vermeer 1991: 109–118, prim. Nord 1997: 32–33) postulirata kategoriji »intratekstualne« (»znotrajbesedilne«) in »intertekstualne« (»medbesedilne«) koherence (»intratextuelle Kohärenz« in »intertextuelle Kohärenz«). Z izrazom **intratekstualna koherenca** označujeta koherenco ciljnega in izhodiščnega besedila kot samostojnih komunikacijskih enot, izraz **intertekstualna koherenca**, ki je sinonimen z izrazom »zvestost« (»Fidelität«), pa se nanaša na odnos med izhodiščnim in ciljnim besedilom.

Če je dano besedilo – bodisi prevod bodisi izvirno besedilo – koherentno, to v omenjeni teoriji pomeni dvoje:

1. Besedilo mora biti **koherentno »v sebi«** (»kohärent ‘in sich’«, Reiß/Vermeer 1991: 109). Avtorja te zahteve ne pojasnita nadrobneje, lahko pa sklepamo, da z njo mislita na takšno »objektivno« oblikovanost besedila, da bo to za potencialnega sprejemnika vsaj v načelu sprejemljivo in razumljivo.

2. Važnejše pa je, da je besedilo **koherentno s sprejemnikovo situacijo** (»kohärent mit der Rezipientensituation«, *ibid.*), kar pomeni, da je oblikovano tako, da ga sprejemnik lahko uskladi s svojo siceršnjo kognitivno enciklopedijo in ga lahko na osnovi svojih že obstoječih védenj razume oz. interpretira. Tako zamišljena koherenca ciljnega besedila pomeni kompatibilnost z sprejemnikovim interpretacijskim kontekstom oz. skladnost z njemu prepoznavnimi realnimi ali fiktivnimi svetovi (Reiß/Vermeer 1991: *ibid.*, prim. Nord 1991b: 24; Blum-Kulka 1986: 17); gre torej za situacijsko pogojeno konkretizacijo ciljnega besedila, kakršna izhaja iz zamišljene funkcije.

Glede na pomembnost, ki se v teoriji skoposa pripisuje ciljnemu besedilu, ki je – kljub temu, da je njegov nastanek po svojem bistvu vezan na predlogo oz. na izhodiščno besedilo – v ciljni kulturi funkcijsko povsem samostojno, je jasno, da teorija skoposa pripisuje mnogo pomembnejšo vlogo intratekstualni koherenci pred intertekstualno, obe pa sta podrejeni komunikacijskemu cilju oz. skoposu (prim. Resch 1997: 271). Izbira skoposa je temeljna odločitev, ki jo mora opraviti prevajalec – ali vsaj s katero mora biti seznanjen in jo mora upoštevati, ko pristopa k svoji nalogi, če skoposa ni izbral sam, temveč je to storil naročnik prevoda, urednik ali kakšen drug

udeleženec v procesu prevajanja. Od izbranega skoposa je odvisen tudi izbor prevajalskih strategij, s pomočjo katerih naj bi prevajalec tvoril takšno ciljno besedilo, da bo njegova koherenca ustrezna glede na predvideno funkcijo. Prevajalske strategije se nanašajo na celostno, globalno postopanje glede na skopos ciljnega besedila in zadevajo vse prevajalčeve rešitve in izbore, ki prispevajo k njegovemu doseganju.<sup>134</sup>

Izhajajoč iz zamišljene funkcije, ki naj bi jo prevod za predvideno ciljno bralstvo opravljal, je naloga prevajalca ta, da skuša oblikovati ciljno besedilo tako, da bo to intratekstualno kar najbolj koherentno in zato, vsaj potencialno, funkcijsko kar najbolj ustrezno. Kako bo to skušal doseči, je odvisno prav od predvidene funkcije ciljnega besedila in od z njo povezanih strateških odločitev, ki pogosto pomenijo večje ali manjše posege v ciljnem besedilu. Ti se kažejo skozi različne postopke, kot so npr. raba opomb, specificiranje posameznih pomenov na mikroravni, ekspliciranje logično-semantičnih odnosov, dodajanje elementov z razlagalno vlogo, prerazporeditve posameznih delov besedilnega gradiva itd. Ti elementi niso pogojeni sistemsko, t. j. s slovničnimi zahtevami ciljnega jezika, in niso v službi jezikovne normativnosti, ampak izvirajo iz konkretnosti ciljne situacije in so zato izrazito funkcijskega značaja. Ne glede na to, za kakšne elemente ali strukture v posameznih primerih gre, je njihova vloga v tem, da pripomorejo k približevanju besedilnega sveta ciljnemu bralcem, in sicer tako, da s povečevanjem razvidnosti odnosov<sup>135</sup> v besedilnem svetu, prispevajo h krepitvi koherence prevoda ter s tem k

---

<sup>134</sup> Prek kritiškega modela prevajanja, ki ga je postavila Margret Ammann (gl. Ammann 1990, Ammann/Vermeer 1991, Ammann 1993; prim. Kaindl 1998: 375–376), je Vermeerjevo pojmovanje hierarhije različnih koherenc postalo del instrumentarija, uporabljivega pri vrednotenju prevodov, ki naj bi potekalo v takšnem zaporedju:

- 1) določitev funkcije prevoda oz. skoposa,
- 2) določitev intratekstualne koherence ciljnega besedila,
- 3) določitev funkcije izhodiščnega besedila,
- 4) določitev intratekstualne koherence izhodiščnega besedila,
- 5) določitev intertekstualne koherence med ciljnim in izhodiščnim besedilom.

<sup>135</sup> Težnje h krepitvi transparentnosti odnosov v besedilnem svetu seveda ne moremo imeti za splošno stremenje prevajalcev. Kot ostale strateške odločitve je tudi ta podrejena funkciji, ki naj bi jo prevod v ciljni kulturi opravljal, in le če je razvidnost odnosov kompatibilna s prospektivno funkcijo, je prevajalčev tovrstni trud upravičen. Včasih, npr. pri prevajanju nekaterih hermetičnih literarnih besedil, bi bilo takšno ravnanje neustrezno.

sklenjenosti smisla.<sup>136</sup> Ti elementi, imenujmo jih **prevodni gradniki koherence**, so – ne da bi z njimi prevajalec nujno *a priori* stremel k maksimalni eksplicitnosti – usmerjeni bodisi k omogočanju hitrejše in enostavnejše kognitivne obdelave besedila bodisi k povečevanju skupnega znanja med avtorjem in predvidenimi bralci. Prevodni gradniki koherence so torej vzvodi smisla, ki ga prevajalec želi posredovati ciljnemu bralstvu.

Samoumevno je, da vzvodi koherence niso prisotni samo v prevodih, ampak v besedilih nasploh, čeprav na vprašanje, kaj konkretno ti vzvodi so, ni mogoče dati zanesljivega odgovora. Pri omogočanju koherence namreč sinergično deluje vrsta elementov in dejavnikov, kot so npr. izotopične verige, forične prvine, vezniki, členki, besedilni povezovalci pa tudi členitve po aktualnosti, stilistično in retorično pogojeni leksikalni izbori (vključno s tistimi na konotativni ravni), z besedilnovrstnimi konvencijami utemeljeni leksikalni in formalno-strukturni izbori in mnogi drugi elementi in faktorji, ki jih morda še niti ne poznamo oz. se njihovega prispevka k omogočanju koherence niti ne zavedamo.<sup>137</sup> To, da je vzpostavljjanje koherence zapleteno in da pri njenem omogočanju sodelujejo številni med seboj sprepleteni elementi in dejavniki, je pravzaprav pričakovano glede na

<sup>136</sup> Kot poudarjajo nekateri strokovnjaki, prisotnost logično-semantičnih odnosov v besedilu odločilno prispeva k vzpostavljanju koherence in produciranju smisla. Prepoznavanje relacionalnosti besedilnega sveta naj bi namreč imelo pomembno vlogo pri kognitivni obdelavi besedil oz. pri tem, kakšen je zapis teh besedil v spominu (prim. Charolles 1994: 145, Dahl 1995, Hellman 1995, Lorenz 1999). Izsledki nekaterih psiholingvističnih študij npr. kažejo, da je pomembnost, pripisana neki trditvi oz. seriji povezanih trditev v našem spominu, tesno povezana s številom zvez, predvsem vzročnostnih, ki so prisotne v tej trditvi oz. seriji trditev (van den Broek 1994: 546). Tudi Knott in Sanders (1998: 138) poročata o študijah, ki so ugotovile, da stavek preberemo hitreje, če ga uvaja jezikovni označevalec (»marker«), ki na odnos s predhodnim besedilom kaže na ekspliciten način, in da je v pripovednem delu, v katerem so prisotni povezovalci, lažje kategorizirati v njem izražene odnose.

<sup>137</sup> Svojevrstno raziskovalno zadrego, ki izhaja iz dejstva, da na besedilno koherenco vpliva zares velika in najbrž neobvladljiva množica mehanizmov, odraža npr. pristop, za katerega se je v svoji poglobljeni študiji (2004) o koherenci v angleških in španskih dialoških besedilih odločila María Teresa Taboada: avtorica raziše različne mehanizme koherence, in sicer razvoj teme po Daneševi teoriji, retorične odnose v besedilu v skladu s teorijo retorične strukture Manna in Thompsonove ter kohezijo po Hallidayu in Hasanovi. Vsak izmed treh mehanizmov je obdelan posebej, brez ozira na ostala dva, in to na vsakič drugih besedilnih odlomkih. Zato kljub natančni analizi in uvidom, s katerimi se je mogoče samo strinjati, o dejanskem funkcioniranju besedilne koherence izvemo razmeroma malo.

to, da je koherenca temeljna kategorija besedilnosti, se pravi tista, po kateri se besedila na najbolj temeljen in bistven način kot takšna konstituirajo. Zato koherenca zadeva dejansko vse elemente besedila, ki so kakorkoli utemeljeni z besedilno funkcijo – in sicer predvideno, t. j. tisto, ki jo je besedilu namenil tvorec,<sup>138</sup> ali potencialno, t. j. vsakršno drugo morebitno funkcijo, ki jo besedilu lahko določijo sprejemniki – in ki soomogočajo, da ga sprejemnik prepozna kot komunikacijsko enoto s smislom, ne pa zgolj kot skup stavkov, besednih zvez ali besed. Te lastnosti koherence veljajo za besedila nasploh, tako neprevedena kot prevedena. Posebnost prevodov pa je v tem, da je v njih – v primerjavi z izvirniki – pogosto mogoče prepoznati določene elemente, ki, kot rečeno, niso pogojeni sistemsko, temveč funkcijsko, in ki so odraz prevajalčevega eksplicitnega stremjenja h krepitvi koherence in k povečevanju razvidnosti smisla. To kaže na dejstvo, da je vpostavljanje koherence vselej pogojeno izrazito situacijsko, in sicer v prevodih s konkretnimi ciljnim komunikacijskimi okoliščinami, o čemer priča tudi delo k funkciji ciljnega besedila usmerjenih prevajalcev, ki jim je poglobljena skrb to, da bodo ciljno besedilo tvorili tako, da ga bodo predvideni sprejemniki lahko imeli za koherentno in skladno z njegovo funkcijo.<sup>139</sup>

Prevodni gradniki koherence so nazoren dokaz za to, da ima tudi prevajalec, podobno kot ostali tvorci besedil, možnosti, da omogoča s predvideno recepcijsko situacijo skladno vzpostavljanje koherence in tako vsaj do neke mere nadzoruje proces razumevanja (prim. Eikmeyer 1989: 16). Jasno pa je, da dejanskega funkcioniranja besedila v realnih situacijah ne more zagotoviti nihče, in sicer zaradi potencialno nepredvidljivih okoliščin konkretnega komunikacijskega konteksta, vključno s sprejemnikovimi individualnimi kognitivnimi lastnostmi, kot so npr. obseg, vsebina in struktura njegove kognitivne enciklopedije. To, kar prevajalec lahko naredi, je, da presodi, kako naj bi bilo ciljno besedilo oblikovano, da bi lahko v predvidenih okoliščinah v ciljni kulturi funkcioniralo (Vermeer 1996: 33), in da ga

<sup>138</sup> Ne nujno na funkcijo, ki jo je besedilu namenil tvorec, pač pa na stališče tvorca do upovedene realnosti se nanaša t. i. »vrednotenjska koherenca« (»evaluative coherence«), ki jo postulirata Geoff Thompson in Jianglin Zhou (2000: 123 in sl.).

<sup>139</sup> Pri književnem prevajanju je mogoče imeti opravka tudi z besedili ali besedilnimi odlomki, ki so namenoma nekoherentni. Toda v takšnih primerih je nekoherenca sestavni del sporočila in je zato funkcionalna, tako da naj bi jo prevajalec – razen če se utemeljeno odloči drugače – obdržal tudi v ciljnem besedilu. Tovrstne situacije so še en dokaz za primarnost funkcijskega kriterija pri prevajanju.

na osnovi te presoje tudi dejansko tvori. Vsa sklepanja prevajalca tako glede cilja izhodiščnega besedila in njegovih možnih učinkov na sprejemnike v izhodiščni kulturi v preteklosti in v sedanjosti kot glede domnevnih kognitivnih lastnosti in horizontov pričakovanj predvidenih ciljnih sprejemnikov so nujno nezanesljiva in zgolj probabilistična in to kljub vsemu prevajalčevemu znanju in zmožnostim in kljub njegovi morebitni poglobljeni analizi besedilnih in zunajbesedilnih okoliščin, relevantnih za konkretno prevajalsko nalogo. Podobna negotovost je neizogibna tudi v sklepanjih tistih, ki se prevodov lotevajo *a posteriori* kot raziskovalci in skušajo na osnovi prevajalčevega izdelka odgovoriti na najrazličnejša prevodoslovno relevantna vprašanja, vključno z vprašanjem funkcije prevoda in mehanizmov, s pomočjo katerih se ta udejanja; tudi njihove ugotovitve in mnenja so v najboljšem primeru le probabilistična, vendar za analizo in za ostale stopnje raziskave neobhodna (prim. Mann/Thompson 1988: 245–246). Upošteva to predpostavko, pristopamo k analizi izbranih Machiavellijevih besedil v slovenskih prevodih.

A translation (involving as it does the necessity of settling many points without discussion) remains perhaps the most direct form of commentary.

D. G. Rossetti: *Dante and His Circle*

## ***V. Machiavellijev Vladar v slovenskih prevodih in vprašanje koherence***

### ***V.1. Uvodne opombe***

Kot smo videli, je o koherenci konkretnega besedila mogoče govoriti le v povezavi z vlogo, ki naj bi jo to besedilo v danem situacijskem kontekstu oz. v dani kulturi opravljalo. Zato je pri razpravljanju o tem, kako se vzpostavljanje koherence oz. produciranje smisla v izbranem besedilu omogoča, potrebno izhajati iz njegove domnevne funkcije. Da bi to lahko storili, si moramo najprej ogledati, s kakšnimi besedili se v nadaljevanju želimo ukvarjati, kaj naj bi z njimi skušali sporočiti njihovi tvorci in kakšnemu bralstvu naj bi bila namenjena.

Izhodiščna besedila predstavljajo pravzaprav štiri dela Niccolòja Machiavellija (*Il Principe* /nastalo 1513/, *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio* /1513–17/, *Il tradimento del duca Valentino al Vitellozzo Vitelli, Oliverotto da Fermo et altri* /1503/, *Dell'arte della guerra* /1519–20/) oz. odlomki le-teh, ciljna pa njihovi slovenski prevodi (*Vladar, Razmišljanja ob prvih desetih knjigah Tita Livija, Opis, kako je vojvoda Valentino dal ubiti Vitellozza Vitellija, Oliverotta iz Ferma, gospoda Paola in gravinskega vojvodo Orsina, O vojaški obrti*; gl. Bibliografijo, I.), toda analiza izvornikov in prevodov je kmalu pokazala, da je za razpravljanje o zastavljenem vprašanju zaradi števila in raznolikosti obstoječih slovenskih različic

najrelevantnejši *Vladar*, iz katerega izhaja tudi velika večina v nadaljevanju obravnavanih zgledov. Vsa štiri slovenska besedila so v prevodu Nika Koširja<sup>140</sup> skupaj izšla l. 1990 v knjigi z naslovom *Politika in morala*. Tri izmed štirih besedil so v slovenščini objavljena prvič, le *Vladar*, Machiavellijevo najbolj znano delo, je že pred tem doživelo dve izdaji: prvo l. 1920, ko ga je pod pomenljivim psevdonimom Abditus (lat. »skrit«, »tajen«) prevedel Albin Prepeluh,<sup>141</sup> in drugo l. 1966, ki je tako kot najnovejši prevod Koširjevo delo in pravzaprav predstavlja njegovo starejšo različico.

Naj bo na tem mestu omenjeno, da se za razliko od nekaterih drugih evropskih narodov Slovenci z Machiavellijem nismo veliko ukvarjali, če sklepamo iz tega, da se njegovo ime do druge polovice 19. stoletja ni kaj veliko pojavljalo. Kot je znano, Machiavelus sicer nastopa kot oseba v dialogiziranem besedilu »Druga pesem o ničevosti tega sveta« Frančiška Mihaela Paglovca iz obdobja baroka,<sup>142</sup> vendar intenzivnih odzivov na njegovo delo ne zasledimo (Rakar 1990: 229, 286–287). Ne glede na to smo bili z Machiavellijevim *Vladarjem* seznanjeni že pred Prepeluhovim prevodom. L. 1878 je v *Zvonu* o avtorju in njegovem spisu *Il principe*

<sup>140</sup> Niko Košir (1919–2000) – pisatelj, romanist, literarni zgodovinar in prevajalec – velja za enega osrednjih sodobnih književnih prevajalcev iz romanskih jezikov v slovenščino. Med besedili, ki jih je poslovenil, so pretežno klasiki španske, italijanske in francoske literature (npr. *Španske romance*, *Junaška pesem o Cidu*, Cervantesov *Don Kihot*, Calderonovo *Življenje je sen*, Boccacciev *Dekameron*, Pirandellov *Rajnki Matija Pascal*, *Kneginja Klevska* Mme de la Fayette itn.), pa tudi važna filozofska besedila (npr. Miguela de Unamuna *Tragično občutje življenja*) in umetnostno-zgodovinske razprave (npr. *Za podobo* Federica Zerija). Natančnejši podatki o Koširjevem prevajalskem delu so na voljo v naslednji publikaciji: Martin Grum (ur.), *Modrov zbornik: 23. prevajalski zbornik*. (Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev, 1998, str. 82–83).

<sup>141</sup> Albin Prepeluh (1880–1938) je poznan predvsem kot politik socialnodemokratske usmeritve in pisec številnih razprav in člankov s področja socialne in agrarne politike, ki so izhajali v revijah *Naši zapiski*, *Rdeči prapor*, *Zarja*, *Naprej*, *Sodobnost* itd. Svoja socialistična besedila je pogosto objavljajal pod zgoraj omenjenim psevdonimom. Prepeluhovi spomini in politični spisi so v knjižni obliki in v uredništvu Dušana Kermaunerja izšli pod naslovom *Pripombe k naši prevratni dobi* (Ljubljana: Založba univerzitetne tiskarne J. Blasnika nasl., 1938). Za nadrobnejše podatke gl. biobibliografski zapis Franca Rozmana in Janka Prunka v 9. zvezku *Enciklopedije Slovenije* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1995, str. 298–299).

<sup>142</sup> Gl. Alfonz Gspan (ur.): *Cvetnik slovenske vezane besede*. I. Ljubljana: Slovenska matica, 1978, str. 117–120.



(poimenovanem *Knez* po interferenci z *Der Fürst*, kot se glasi nemški naslov Machiavellijevega dela) pa tudi o njegovem delu nasploh v nadaljevanjih pisal Fran Šuklje. Ta je v posameznih prispevkih očrtal avtorjevo biografijo, predstavil njegova dela, predvsem *Vladarja*, ter zarisal njegovo recepcijo pri politikih, zgodovinarjih in drugih vplivnih osebnostih v Machiavelljevi dobi in pozneje. Mestoma v prevodu navaja kratke odlomke iz knjige, vendar ponujanje Machiavellijevega dela v obliki neposredne slovenitve ni njegov osnovni namen.

Zanimanje, ki ga je za *Vladarja* gojil Albin Prepeluh, je bilo podobne vrste kot Šukljetovo, saj sta bila tako Šuklje kot Prepeluh politika, ki sta se poglobljeno ukvarjala z zgodovino, tudi z instrumentalnimi nameni. Oba kažeta do *Vladarja* in njegovega pisca izrazito naklonjenost in se s tem razlikujeta od številnih drugih intelektualcev, ki so skozi stoletja v italijanskem avtorju prepoznavali zvitega in neskrupuloznega politika, ne pa reševalca skrajno zapletenih in težkih političnih razmer v takratnem italijanskem prostoru, ki naj bi jim bil kos le neizprosni politični vodja.

Za razpravljanje o prevodoslovni problematiki koherence se je, kot rečeno, med Machiavelljevimi zgodovinskopoličnimi spisi za najzanimivejšega izkazal prav *Vladar*, in sicer predvsem zato, ker sta besedilo v slovenščino prevedla dva različna prevajalca – če odmislimo Frana Šukljeta, čigar prispevka k slovenski recepciji Machiavellija ne bomo obravnavali – v razdalji šestinštirideset oz. sedemdeset let, ki sta se, kot kaže, dela lotila iz zelo različnih nagibov, iz česar izhaja tudi domnevna funkcijska različnost njunih besedil v ciljni kulturi. Večina v nadaljevanju obravnavanih zgledov izvira iz *Vladarja*, mestoma pa so navedeni tudi zgledi iz ostalih treh besedil.

Preden se posvetimo analizi besedilnega gradiva, si oglejmo, za kakšna besedila pravzaprav gre in kaj je zanje s stališča pričujoče razprave značilno.

## ***V.2. Niccolò Machiavelli in njegova dela***

Niccolò Machiavelli (1469–1527), renesančni politični mislec in eden izmed klasičnih avtorjev italijanske književnosti, je za seboj zapustil razmeroma obsežen opus, sestavljen iz besedil, ki jih literarna zgodovina običajno deli v dva sklopa. Na eni strani so različni traktati in pisma, ki so nastali na osnovi njegovih političnih izkušenj – udeleževal se je v florentinskem političnem življenju in bil med drugim tajnik florentinske republike –, študija politične in vojaške

zgodovine ter kritičnega opazovanja sodobne realnosti s političnega stališča in v drugih<sup>143</sup> pogledih; na drugi strani pa so njegova raznovrstna literarna besedila, od pesniških do proznih in dramskih, med katerimi je tudi znana, na italijanskih in drugih odrih še vedno uprizarjana komedija *Mandragola*.<sup>144</sup>

Dela, s katerimi se ukvarjamo v tej razpravi, spadajo v prvo skupino – v pomanjkanju natančnejše oznake jih poimenujmo *zgodovinskopolitični spisi* – in niso literarna v pravem pomenu besede, vsaj kar zadeva njihovo izvirno funkcijo, ki je bila prvenstveno informativna in uporabnostna oz. pragmatična, zgolj potencialno pa morda tudi estetska in zato literarna. Kljub temu Machiavellija danes prištevamo med klasike italijanske književnosti, in to ne le kot pisca zgoraj omenjenega sklopa literarnih besedil, ampak tudi kot avtorja zgodovinskopolitičnih spisov, predvsem *Vladarja*, katerega izvirnik in prevodi se pogosto tiskajo v knjižnih zbirkah, namenjenih kanoničnim besedilom italijanske ali svetovne književnosti. Tudi v Koširjevem prevodu zadobijo Machiavellijeva dela močno literarno dimenzijo, pogojeno predvsem s specifično stilistično oblikovanostjo, ki jo je prevajalec vtisnil v ciljno besedilo (gl. Ožbot 2002). Toda preden si ogledamo rešitve slovenskih prevajalcev pobliže, se moramo pomuditi ob vprašanju, v kakšnem smislu so Machiavellijevi zgodovinskopolitični spisi literarno besedilo in kaj to pomeni za njihovo prevajanje.

### ***V.2.1. Literarnost besedil in implikacije za prevajanje***

Na osnovi opazovanja raznovrstnih besedil je mogoče sklepati, da je literarnost široka, ohlapna in arbitrarna kategorija, saj se pogosto nanaša na besedila, ki imajo, vsaj na prvi pogled, komajda kaj

<sup>143</sup> Machiavellija so posebej pritegnila tudi vprašanja jezika, o čemer priča njegov znani spis *Dialogo intorno alla nostra lingua* (nastal okoli l. 1515), v katerem kot model za skupni italijanski knjižni jezik odločno zagovarja sočasno živo, govorjeno florentinščino in tako zavzema stališče, po katerem se razlikuje od predhodnikov, predvsem Danteja, ki se kot oseba pojavlja v dialoškem delu spisa, in hkrati od sodobnikov, kot je bil dolgoročno najvplivnejši italijanski jezikovni načrtovalec Pietro Bembo.

<sup>144</sup> *Mandragola* je bila v prevodu Cirila Kosmača večkrat igrana tudi na slovenskih odrih, nazadnje l. 1989 v Primorskem dramskem gledališču v Novi Gorici.

skupnega.<sup>145</sup> Literarnost se, podobno kot smo lahko ugotovili za koherenco, ne vzpostavlja na osnovi zgolj objektivnih lastnosti danega besedila, temveč predpostavlja tudi subjektivni moment, in sicer v tem smislu, da sprejemnik dano besedilo vrednoti kot literarno oz. da je funkcija danega besedila za sprejemnika literarna (prim. Petöfi/Olivi 1989: 190). Literarnost namreč ni pogojena s posebno rabo jezika, ki naj bi bila v odnosu do običajne rabe kako drugačna, recimo »deavtomatizirana« oz. »potujitvena« v tem smislu, da bi predstavljala maksimalno izpolnitev njegovega izraznega in funkcijskega potenciala (gl. Coseriu 1994: 146–149, 201; prim. Eagleton 1983: 4–7), saj se jezikovno mnoga literarna besedila v nobenem pogledu (npr. po svojih sintaktičnih, besedotvornih, leksikalnih in drugih lastnostih) ne razlikujejo od neliterarnih besedil. Prav tako literarnost ni odvisna od značilnosti v besedilu predstavljene dejanskosti, kot sicer nakazujeta de Beaugrande in Dressler z domnevo, da gre v literarnih besedilih za prikazovanje sveta, ki je realnemu alternativen (1992: 130). To bi sicer lahko držalo, če bi se pri definiciji literarnosti sklicevali le na tista besedila, v katerih smisel izhaja iz alegoričnosti oz. simboličnosti besedilnega sveta, kot npr. v Dantejevi *Božanski komediji* ali iz fantastičnosti, kot npr. v znanstveni fantastiki različnih vrst ali v nekaterih delih Itala Calvina, kot sta npr. *Grad prekrizanih usod* (*Il castello dei destini incrociati*) in *Nevidna mesta* (*Le città invisibili*). Vendar pa takoj ko upoštevamo tudi druge starejše in sodobne tekste, vidimo, da alternativnost besedilnega sveta nikakor ni *differentia specifica* literarnih besedil. Edina prepoznavna lastnost, po kateri sploh lahko razlikujemo literarna besedila od neliterarnih, je verjetno v tem, da sprejemniki v literarnih tekstih prepoznavajo posebno sporočilno vrednost, ki presega raven neposredne uporabnosti (prim. Eagleton 1983: 9–11). To pomeni, da se literarnost vzpostavlja na osnovi posebnega, več kot zgolj pragmatičnega odnosa uporabnikov (bralcev ali poslušalcev) do besedila (ibid.: 9, prim. Enkvist 1991: 23–24), ki ga dojemajo kot umetniško.

Če je torej preseganje pragmatičnosti temeljni kriterij, po katerem je mogoče ločiti literarne tekste od neliterarnih, to pomeni, da lahko med literarna besedila sodijo tudi tista, ki so po svoji prvotni funkciji pragmatična oz. ki so kdaj v preteklosti služila najrazličnejšim

---

<sup>145</sup> Pojem literarnosti ni zapleten samo zaradi svoje približnosti, ampak tudi zato, ker se je njegov pomen skozi čas spreminjal; poleg tega, da se izvorno ni nanašal prvenstveno na besedila kot produkte iz črk oz. besed (iz lat. *littera*, »črka«), temveč bolj na »nauk o jezikovni rabi in preučevanje pesniških avtorjev« (Kos 1978: 7), so se v različnih obdobjih med literarna prištevala vrstno in funkcijsko zelo heterogena besedila, od zgodovinskih, teoloških, govorniških do znanstvenih in filozofskih (ibid.: 9).

uporabnostnim namenom. Dejansko naj bi mnoga besedila, ki jih danes imamo za literarna, izvorno služila določeni funkciji, ki ni bila nujno prvenstveno estetska, kar je razumljivo, če pomislimo, da so bila v preteklosti literarna besedila bolj polifunkcionalna kot danes, saj so nekatera imela npr. razvidnejšo spoznavno funkcijo ali so služila pretežno verskim namenom ipd. (gl. op. 145). Danes takšna besedila pogosto sprejemamo na naduporabnostni ravni in v njih odkrivamo estetske dimenzije, nekatera (npr. *Hvalnico stvarstva* Frančiška Asiškega, *Pisma Katarine Sienske*, Guicciardinijeve *Spomine*, Montaignove *Eseje* itn.) pa imamo celo za kanonična literarna dela. Prav za to gre tudi pri Machiavellijevem *Vladarju* in pri njegovih zgodovinskopolitičnih spisih nasploh. Ta in podobna besedila je danes seveda mogoče imeti za traktate, ki z določene kulturnozgodovinske perspektive analizirajo objektivno politično in vojaško realnost in so zato zanimiva kot svojevrsten dokument časa oz. kot vir za zgodovinske in/ali politološke raziskave. Toda sodobnega bralca hkrati nagovarjajo kot besedila, h katerim je zaradi njihove potencialne literarnosti mogoče pristopiti tudi z nadpragmatičnega stališča.<sup>146</sup> V slovenskih prevodih *Vladarja* se zrcalita obe možnosti interpretacije.

### V.3. *Vladar v slovenskih prevodih*

Dejstvo, da nudi Machiavellijev *Vladar* možnost dvojnega, pragmatičnega in nadpragmatičnega oz. literarnega branja (prim. Vipond/Hunt 1989: 157), se prepričljivo odraža tudi v različnosti funkcij, ki sta ju za svoja slovenska prevoda<sup>147</sup> določila Albin Prepeluh in Niko Košir in ki sta služili kot temeljna kriterija za tvorjenje dveh sicer v marsičem različnih, toda vsakokrat koherentnih besedil. Prvi je izpostavil predvsem uporabnostno plat *Vladarja*, ki ga je

<sup>146</sup> Še bolj problematičen kot pojem literarnosti je koncept »literarnega prevajanja«. Težava je namreč v tem, da ni povsem jasno, kaj izraz »literarno prevajanje« označuje oz. na kaj se pridevnik »literarno« nanaša: na značilnosti izhodiščnega besedila, na sam proces oz. na metodo prevajanja ali morda na oboje in potemtakem implicira, da je mogoče literarno besedilo prevesti predvsem po metodi literarnega prevajanja oz. da se ta metoda nanaša le na besedila literarne narave? Vprašanju se natančneje posveča Correia (1989: 232–233).

<sup>147</sup> Ker se oba Koširjeva prevoda razlikujeta le v malenkostih in izpričujeta prevajalčevo odločitev za podobna skoposa, med njima ne razlikujem, razen kadar je to eksplicitno navedeno.

slovenskim bralcem skušal posredovati kot analitičen spis s prvenstveno zgodovinsko-politološko vrednostjo, drugi pa je s posvečanjem enakovredne pozornosti tako vsebinskim kot izraznim aspektom ustvaril besedilo, ki s svojo stilno-estetsko dovršenostjo presega nivo gole uporabnosti. Na možnost, da je Koširjev prevod zamišljen kot funkcijsko večplastno besedilo, ki ima več kot zgolj neposredno uporabnostne namene, kaže morda tudi to, da je v prvi izdaji (1966) izšlo v Sivem kondorju, zbirki, ki so jo sestavljala predvsem literarna dela, drugič (1990) pa v Filozofski knjižnici Slovenske matice – v kateri izhajajo dela klasikov filozofije, od Aristotela do Hegla, Nietzscheja, Husserla, in nekaterih slovenskih filozofov – čeprav je odločitev, da je besedilo po svoji naravi filozofsko, precej arbitrarna. V skladu z domnevno funkcijsko divergentnostjo obeh besedil je mogoče predvideti, da sta namenjeni različnima skupinama slovenskih bralcev, ki jim izvirnik zaradi jezikovne pregrade ni dostopen oz. je zanje jezikovno pretežaven (npr. zaradi arhaičnosti), da bi ga lahko brali brez opornih besedil, kakršno je prevod: zamišljene bralce Prepeluhovega pragmatičnega prevoda naj bi zanimalo predvsem zgodovinsko in/ali politološko sporočilo Machiavellijevega dela, medtem ko naj bi bil Koširjev prevod spričo svoje naduporabnostne razsežnosti v vsaj takšni meri namenjen tudi tistim, ki k delu pristopajo zaradi njegove literarne vrednosti.

S svojo funkcijsko raznolikostjo Prepeluhov in Koširjev prevod pričata o tem, da do potrebe po vnovičnem prevajanju že prevedenih besedil ne prihaja samo takrat, ko je v starejšem prevodu mogoče zaslediti večjo ali manjšo nenatančnost ali nekvaliteto (čeprav je v Prepeluhovem prevodu na precej mestih v resnici mogoče opaziti sporočilne neustreznosti, ki so posledica prevajalčeve površnosti in/ali nezadostnega znanja italijanskega jezika), ko postane moteča njegova jezikovna zastarelost ali ko se pojavi možnost interpretacijske drugačnosti, kar je povezano z dejstvom, da spričo vpetosti v spreminjajoče se družbeno- in kulturno-zgodovinske kontekste ista besedila različne bralce – pomislimo samo na vlogo Machiavellijevih zgodovinskopoličnih spisov pri tedanjih italijanskih bralcih in pri sodobnih italijanskih bralcih, kaj šele pri bralcih, ki pripadajo drugim kulturam – v različnih obdobjih pogosto nagovarjajo na različne načine in jim nudijo različne interpretacijske možnosti. To, da se v dani jezik že prevedena besedila znova prevedejo, je lahko pogojeno tudi s potrebo, da se bralcem ponudijo v funkcijsko novi luči, t. j. da se prikažejo kot sporočilne enote, ki naj bi služile novim namenom. Oglejmo si funkcijsko heterogenost slovenskih prevodov natančneje.

### V.3.1. *Vladar v Prepeluhovem prevodu*

Slovenskemu bralcu je Albin Prepeluh želel posredovati *Vladarja* kot močno aktualen spis. Izšel je sicer po prvi svetovni vojni, toda prevajalec se je s tem Machiavellijevim delom ukvarjal že med njo, kot pojasni na koncu daljšega »Informativnega uvoda« (Machiavelli 1920: 16). Ta uvod, ki skupaj s prevodom Machiavellijevega pisma Francescu Vettoriju (*Lettera di Niccolò Machiavelli a Francesco Vettori in Roma*), natisnjenim neposredno pred besedilom *Vladarja*, osvetljuje okoliščine v zvezi z nastankom tega dela, je sicer namenjen predvsem predstavitvi Machiavellijeve dobe, Machiavellijevega življenja in dela ter nekaterih odzivov na njegove spise, toda zaključí se v zelo aktualističnem duhu. V zadnjem razdelku namreč Prepeluh izpostavi modernost Machiavellijeve misli in omeni vzporednice med Italijo v Machiavellijevem času in realnostjo, s katero so se soočali njegovi slovenski sodobniki: »Kaj hočemo z Machiavellijem in njegovimi nauki mi Slovenci? /.../ Ko je Machiavelli ustvarjal 'Vladarja' je bila njegova domovina razkosana, ponižana, razbita, oplenjena. Tudi naša domovina je danes v podobnem stanju /.../« (ibid.). Poudari še instrumentalnost *Vladarja* kot besedila, iz katerega naj bi se sodobni bralci po načelu *historia magistra vitae* lahko marsičesa naučili, da bi nato s pomočjo spoznanj starejših končno lahko prišli do zmage, o kateri pa ne pove nič določnejšega: »Od davnih prednikov se uči živeti rod, zakaj njih boji in nazoni, njih zgodovina in kultura spletajo venec za bodočo zmago. Vsled tega rabimo dela in znanje naših starih prednikov, ki so naše sedanje trpljenje že enkrat preboleli, naše sodobne zmage že enkrat užili« (ibid.: 17).

V službi Prepeluhove odločitve, da naj ima Machiavellijevo delo v ciljni kulturi predvsem uporabno vlogo, so številne značilnosti besedila, katerih namen je omogočiti bralcem karseda hitro in enostavno razbiranje sporočila. Naslovi posameznih poglavij niso latinski kot v izvirniku, temveč slovenski – v čemer se s Prepeluhovim prevodom ujema starejši izmed obeh Koširjevih prevodov, natisnjen v knjižni zbirki Sivi kondor in namenjen, kot bo nakazano, tudi drugačnemu predvidenemu bralstvu kot njegov novejši prevod – v besedilu ohranjeni latinski citati pa so prevedeni v opombah. Vse opombe so pod črto in tako omogočajo hitro odpravljanje nejasnosti, ki se lahko pojavijo med branjem; niso prav številne in se nanašajo večinoma na osebe in dejstva, omenjena v besedilu. Nekaj opomb je intertekstualnih in zadevajo druge Machiavellijeve spise, v nekaterih pa se v nekaj besedah omenjajo Machiavellijevi nazoni, ki jih komentirana mesta ilustrirajo. Eno samo opombo je spodbudila

Prepeluhova specifično prevajalska izkušnja z besedilom: »Machia-velli je redkobeseden, zato so prevodi njegovih del težki /.../« (ibid.: 54).

Tudi glede jezika se Prepeluhov prevod kaže kot prvenstveno pragmatičen oz. komunikacijski. V odnosu do izvirnika je razmeroma svoboden, na nekaterih mestih tudi napačen zaradi tvorčeve prevajalske neprofesionalnosti, kot ponazarjata naslednja zgleda. V prvem prevajalec ni izhajal iz pomena, ampak iz oblike, in zato besedno zvezo »insegnare copertamente« prevedel neustrezno in povzročil, da je slovensko besedilo na tem mestu nerazumljivo in nekoherentno. Košir težave ni imel:

(1)

- Questa parte è suta insegnata a' principi **copertamente** dagli antichi scrittori /.../ (P 98–99)<sup>148</sup>
- To so **prikrito** učili vladarje že stari pisatelji /.../ (Prep 76)
- Te vloge so vladarje **s prispodobami** učili že antični pisci /.../ (K 63)

Najverjetneje zaradi jezikovnih težav je na podoben način postopal tudi v tem zgledu, kjer je govor o zvitem Aleksandru VI., znanem pod imenom vojvoda Valentino. Kot lahko opazimo, je Prepeluh zvezo »spenti /.../ questi capi« razumel bolj »naturalistično«, kot dopušča izvirnik; »capo« v italijanščini namreč lahko pomeni tako »glava« v fizičnem smislu kot »poglavar, vodja, voditelj« v prenesenem, metonimičnem smislu, in Prepeluh je izbral prvo, čeprav na danem mestu neutemeljeno možnost:

(2)

- E seppe tanto dissimulare l'animo suo, che gli Orsini medesimi, mediante el signor Paulo, si riconciliarono seco; con il quale el duca non mancò d'ogni ragione di offizio per

<sup>148</sup> Velike črke v oklepajih označujejo besedila, iz katerih izvirajo zgledi, in sicer:

P – *Il Principe*

D – *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio*

AG – *Dell'arte della guerra*

DV – *Il tradimento del duca Valentino* /.../

Prep – *Vladar* v Prepeluhovem prevodu

K<sup>1</sup> – *Vladar* v Koširjevem prevodu iz l. 1966

K – *Vladar* v Koširjevem prevodu iz l. 1990

Številke se nanašajo na ustrezne strani teh besedil.

Gl. tudi Bibliografijo na koncu knjige.

assicurarlo, dandogli danari, veste e cavalli; tanto che la semplicità loro li condusse a Sinigaglia nelle sue mani. **Spenti**, adunque, **questi capi**, e ridotti li partigiani loro amici sua, aveva il duca gittati assai buoni fondamenti alla potenza sua, /.../. (M 56)

- Znal je svoje prave misli tako skriti, da se je z Orsinijevci pobotal s posredovanjem signora Paola Orsinija. Nobene priložnosti ni izpustil, da si pridobi njih naklonjenost: daroval jim je denar, obleke, konje. Zaupali so mu in v tej njihovi preprosti domišljiji jih je zvabil k sebi v Sinigaglio. Tukaj **je ukazal jim posekati glavé**, njihovi pristaši pa so prestopili na njegovo stran. S tem je dal svoji moči dober temelj. (Prep 45–46)

- Znal se je tako dobro hliniti, da so se celo Orsini s posredovanjem gospoda Paola z njim pobotali. Pri Paolu ni varčeval z vsemi mogočimi ljubeznivostmi, da bi ga pomiril. Dajal mu je denar, oblačila in konje. Nazadnje jih je njihova preproščina pripeljala v Sinigagli njemu [sic!] roke. Ko je torej **spravil s poti te voditelje**, njihove pristaše pa naredil za svoje prijatelje, je vojvoda položil dokaj trdne temelje za svojo moč, /.../. (K 29)

[Op. V Koširjevem prevodu iz l. 1966 napake na označenem mestu ni, zveza se glasi »njemu v roke«.]

Tudi če pustimo ob strani takšne neustreznosti, ugotovimo, da je v primerjavi s Koširjevim ta prevod mnogo manj dodelan in manj pretanjen, kot da gre prevajalcu predvsem za to, da slovenskemu bralcu posreduje *bistvo* Machiavellijevega sporočila, ne da bi posebno pozornost posvečal izrazni izbranosti, kar je razvidno npr. iz naslednjega zgleda:

(3)

- E questo è che alcuno è tenuto liberale, alcuno **misero** /.../; alcuno è tenuto donatore, alcuno rapace; alcuno crudele, alcuno **pietoso**; l'uno fedifrago, l'altro **fedele**; l'uno effeminato e pusillanime, l'altro feroce e animoso; l'uno umano, l'altro superbo; l'uno lascivo, l'altro casto; l'uno **intero**, l'altro **astuto**; l'uno duro, l'altro facile; l'uno grave, l'altro **leggeri**; l'uno religioso, l'altro incredulo, e simili. (P 90–91)

- Se pravi, da imajo nekoga za darežljivega, drugega za **stiskača** /.../; tega imajo za radodarneža, onega za grabežljivca, tega za okrutneža, onega za **milosrčnega**, ta jim je verolomnež, oni **mož beseda**; ta mehkužnež in bojazljivec, oni krut in



pogumen, ta človeški, oni prevzeten, ta pohoten, oni zdržen, ta **ves scela**, oni **lisjak**, ta neupogljiv, oni lahkomiseln, ta resen, oni **frfra**, ta veren, oni neveren, in tako dalje. (K 57)

• Zato imenujemo tega darežljivca, onega pa **skopuha** /.../; enega radodarneža, drugega grabljivca; enega okrutneža, drugega **usmiljenega**; enega verolomneža, drugega **zvestega**; enega mehkužnega in malodušnega, drugega neupogljivega in srčnega; enega človekoljubnega, drugega ošabnega; enega pohotnega, drugega zdržljivega; tega **odkritega**, onega **zvitega**; tega trdosrčnega, onega lahkomiselnega; tega resnega, onega **površnega**; tega vernega, drugega nevernega in tako dalje. (Prep 70)

Kot je mogoče razbrati iz krepko tiskanih leksemov, je Košir precej pozornejši na jezikovni izraz kot Prepeluh, saj skuša tudi s pomočjo stilističnih izborov prispevati k celoti sporočila, medtem ko Prepeluha zanima predvsem podajanje dejstev oz. posredovanje bistva Machiavellijeve politične misli, ne pa predstavitev besedila v njegovi literarni luči.<sup>149</sup> Prepeluh kot politični mislec usmerja svojo prevajalsko pozornost v to, da bi bilo slovensko besedilo čim dostopnejše in jasnejše. Da bo izpostavil politično aktualnost besedila, lahko pričakujemo že na osnovi uvodnih vrstic, ki stojijo takoj za naslovnico in v katerih bralca seznani s tem, da se je v »letih svetovne vojne in revolucionarnega razmaha« pogosto zatekal k Machiavelliju in s pomočjo njegovega dela zmoget priti do odgovorov na zastavljena vprašanja. V izhodišču stoji torej politična osebna naklonjenost do italijanskega misleca in njegov interes, da slednjega v politično precej viharinih časih približa tudi slovenskemu bralcu, zainteresiranemu za aktualna politična in družbena vprašanja. Zato je razumljivo, da Prepeluha reproduciranje arhaične jezikovne privlačnosti izvirnika, ki lahko zadobi literarnoestetske dimenzije, ne zanima in da je njegov prevajalski trud usmerjen prvenstveno v čim jasnejši prikaz realnosti, ki jo je mogoče na osnovi italijanskega besedila prepoznati.

<sup>149</sup> Zanimivo je, da se starejši Koširjev prevod na tem mestu Prepeluhovi verziji bolj približa kot poznejši. Kot je mogoče razbrati iz primerjave še drugih odlomkov, je Košir verjetno pri svojem delu uporabljal tudi Prepeluhov prevod, toda spričo približevanja vse večji stilistični popolnosti je o tem predvsem v drugi izdaji le malo sledu. O nekaterih specifičnih slogovnih značilnostih Koširjevega prevoda gl. Ožbot (2002).

### V.3.2. *Vladar v Koširjevem prevodu*

V nasprotju s Prepeluhom je Koširjevo zanimanje za Machiavellija bolj filološko oz. literarno. Iz Koširjevega prevoda je mogoče razbrati, da je ciljnim bralcem želel ponuditi spis, ki nima neposredno pragmatičnih ambicij in se zato bliža literaturi; posredovati jim skuša več kot zgolj sporočilo, ki ga Machiavellijevo besedilo nudi na propozicijski ravni, zaradi česar je v zvezi s Koširjevim prevodom mogoče govoriti o literarizaciji Machiavellija. Gre za zgledno besedilo v slovenščini, ki pomeni dragoceno dopolnitev slovenskega prevodnega kanona in zapolnjuje vrzel v ciljnem literarnem polisistemu (prim. Toury 1995: 27), v katerem so sicer redkost takó prevodi Machiavellijevih del kot prevodi besedil italijanskega renesančnega slovstva pa tudi prevodi (in izvirna dela) s področja zgodovine politične teorije. Koširjev prevod lahko zadovoljuje tako tiste bralce, ki jih zanima italijanska književnost, kot seveda tiste, ki jih zanimata zgodovina in politična teorija, vendar tudi pri slednjih prevajalec nima nikakršnih divulgovnih namenov; Machiavellijevega dela namreč ne ponuja kot sredstvo za politično izobraževanje in prebujanje in zato ne stremi po tem, da bi bilo besedilo ciljnim bralcem za vsako ceno dostopno, ampak skuša doseči njegovo čim večjo ustreznost glede na izbrani skopos.

Spričo svoje filološke in prevajalske doslednosti se Košir v nasprotju s Prepeluhom kaže kot strokovnjak za italijansko književnost in kot literarni prevajalec v pravem pomenu besede. Drugače kot Prepeluh, ki ima do *Vladarja* izrazito osebni odnos in ga za slovenskega bralca skuša aktualizirati, Košir do njega vzpostavlja distanco in ne posveča pretirane pozornosti temu, da bi Machiavellija čim bolj približal ciljnemu bralstvu. Prej kot kaj takšnega želi Košir ponuditi besedilo, ki bo lahko zadovoljilo tudi zahtevnejše bralce in bo potencialno uporabno kot specialistično študijsko gradivo, ne kot aktualistično informativno besedilo. Košir ustvari dobro berljivo besedilo, prevlečeno z nekoliko arhaično patino, kar prispeva k stilističnim učinkom besedila in stopnjuje njegovo literarnost. Arhaiziranje in postavljanje večine opomb na konec besedila kažeta na to, da Koširjev namen nikakor ni bil, izdelati prevod, ki bi bil blizu čim širši publiki, ampak je realistično izhajal iz dejstva, da Machiavellijevi zgodovinskopolitični spisi danes verjetno ne bodo imeli prav številnih bralcev, tisti pa, ki se bodo branja lotili, imajo že tako ali tako precej specifične interese in so zahtevnega branja v smislu aktivnega sodelovanja pri vzpostavljanju smisla navajeni.

To velja predvsem za besedilo iz l. 1990, medtem ko je bil starejši Koširjev prevod najbrž zamišljen za nekoliko širše in bolj

raznoliko bralstvo (npr. za srednješolce, študente različnih smeri, strokovnjake na različnih področjih humanistike in za vse ostale zainteresirane bralce), o čemer priča tudi njegova vključenost v zbirko Sivi kondor. Besedili sami sicer ne izpričujejo velikih razlik razen na nekaterih mestih, kjer gre v poznejši izdaji predvsem za stilno utemeljene spremembe, povezane npr. s potrebo po posodabljanju tistih elementov, ki ne prispevajo k namerni arhaizaciji, ampak delujejo zgolj zastarelo, kot je razvidno iz naslednjih dveh zgledov:

(4)

- Sogliono, el piú delle volte, coloro che desiderano acquistare grazia appresso uno Principe, farsegli incontro con quelle cose che infra le loro abbino piú care, o **delle quali vegghino lui piú delettarsi** /.../. (P 29)

- Po navadi tisti, ki se žele prikupiti kakemu vladarju, najčešče prihajajo predenj z rečmi, ki so njim samim najbolj pri srcu, ali **s takimi, nad katerimi ima po njihovem on dopadenje** /.../. (K<sup>1</sup> 5)

- Po navadi ljudje, ki se žele prikupiti kakemu vladarju, najčešče prihajajo predenj z rečmi, ki so njim samim najbolj pri srcu, ali **s takimi, ki so, kot je videti, njemu v večje kratkočasje**. (K 7)

(5)

- /.../ le quali /esperienze/ avendo io **con gran diligenza** lungamente escogitate ed esaminate /.../ (P 29)

- In prav te izkušnje, ki sem o njih dolgo **marno** razmišljal in jih pretresal /.../ (K<sup>1</sup> 5)

- In prav te izkušnje, ki sem o njih dolgo **prizadevno** razmišljal in jih pretresal /.../ (K 7)

Ostale in verjetno pomembnejše razlike med obema Koširjevima verzijama se nanašajo predvsem na rabo opomb oz. razlagalnega aparata. Podobno kot v Prepeluhovem besedilu so tudi v starejšem Koširjevem prevodu naslovi poglavij slovenski, vendar so latinski navedeni v opombah, ki stojijo na koncu, za besedilom in za spremno besedo, ki jo je napisal Vlado Vodopivec; duhu časa je skušal ustreči tako, da je v svoje besedilo vključil nekaj referenc na socialistične mislece, kot sta npr. Engels in Gramsci. Prevajalčeve opombe so precej izčrpnje in temeljitejše od tistih v večini italijanskih izdaj. Največ se jih nanaša na elemente zgodovinske realnosti, predstavljene v *Vladarju*, nekatere služijo kot navzkrižne reference, ki bralca napotijo na določena mesta v istem Machiavellijevem spisu ali v drugih njegovih delih, spet druge pa vsebujejo kratke komentarje, ki

naj bi ponudile ključ za branje posameznih odlomkov. Opuščena je večina v italijanskih izdajah običajnih navezav na druga Machiavellijeva dela, kar je smiselno, saj so bila posebno v času nastanka te izdaje v slovenščini povečini nedostopna. Čisto prevajalskih opomb ni, pač pa je ena filološka, kjer prevajalec v prvem poglavju pojasnjuje, da je z besedno zvezo »po srečnem naključju« prevedel Machiavellijev izraz »per fortuna« in da se sintagma »s preudarno podjetnostjo« nanaša na besedo »virtù«, ki je v Machiavellijevem delu zelo pogosta in označuje enega njegovih temeljnih pojmov, ki ga Košir tudi nekoliko pojasni (prim. V.4.5.).

V prevodu iz l. 1990, ki je očitno namenjen ožjemu in bolj specializiranemu bralstvu, so naslovi poglavij latinski, v opombah pod črto pa stojijo njihovi slovenski prevodi. Pod črto so navedeni tudi prevodi v besedilu uporabljenih latinskih citatov, vse ostale opombe pa so na koncu knjige. Na splošno so krajše in manj izčrpne kot v starejši izdaji. Pred opombami stoji dolga spremna beseda Atilija Rakarja, ki skuša bralcu kritično in temeljito predstaviti Machiavellija in njegov čas. Kot rečeno, je v isti knjigi poleg *Vladarja* natisnjenih še nekaj Machiavellijevih spisov oz. njihovih odlomkov, vendar je osrednja pozornost namenjena prav *Vladarju*. Ta stoji na prvem mestu, nanj se nanaša največ opomb in tudi avtor spremne študije se najbolj poglobljeno ukvarja s tem delom.

Ne glede na omenjene razlike je mogoče ugotoviti, da sta Koširjevi verziji funkcijsko skoraj identični, saj je za obe bistveno to, da nobena nima neposredno pragmatičnih namenov, po čemer se korenito razlikujeta od Prepeluhovega prevoda. Toda ne glede na razhajanja sta tako Koširjev kot Prepeluhov prevod funkcionalna oz. kot besedili koherentna, in to kljub sporadičnim primerom lokalne nekoherence zaradi napačnih rešitev, kar je mogoče opaziti predvsem pri Prepeluhu.<sup>150</sup> Na osnovi obeh prevodov je mogoče razbrati, da sta

<sup>150</sup> V Koširjevem prevodu pride do lokalne nekoherence zaradi prevajalčeve neustrezne rešitve samo enkrat, in sicer zato, ker je prevajalec napačno razumel odnose v izhodiščnem besedilu in napačno prevedel relativni stavek, ki naj bi se glasil »ki je pred Aleksandrom ni nikoli nihče uporabil« namesto »ki je Aleksander poprej ni bil nikoli uporabil«:

- Surse di poi Alessandro VI, il quale, di tutti e' pontefici che sono stati mai, mostrò quanto un papa, e con il danaro e con le forze, si posseva prevalere /.../. Venne di poi papa Iulio; e trovò la Chiesa grande /.../; e trovò ancora la via aperta al modo dello accumulare danari, **non mai più usitato da Alessandro indrieto.** (P 75)

- Zatem pa je vstal Aleksander VI., ki je od vseh papežev, kar jih je kdaj bilo, pokazal, kako se papež z denarjem in vojno silo lahko uveljavi. /.../ Zatem je nastopil papež Julij. Cerkev je našel veliko /.../. Naletel je tudi

prevajalca dobro vedela, kakšno funkcijo naj bi njuna prevoda dosegla, in glede na izbrani cilj naravnala svoje prevajalske strategije. Oba prevajalca skušata ciljnim bralcem pomagati do sporočila, pri čemer izhajata iz predstav, ki jih imata o teh bralcih; glede teh predstav se prevajalca med seboj razlikujeta, podobno kot razumeta vsak po svoje tudi samega *Vladarja*. Njuna prevoda zato predstavljata dva različna komentarja izvirnika oz. razkrivata dve različni interpretaciji slednjega.

V nadaljevanju si bomo ogledali, s kakšnimi prevajalskimi strateškimi postopki oz. s pomočjo kakšnih sredstev se koherenca kot vsaj deloma kulturnospecifična besedilna kategorija v obravnavanih prevodih vzpostavlja in ali se ti postopki in sredstva v Koširjevem in Prepeluhovem prevodu kako razlikujejo.

#### ***V.4. Postopki omogočanja koherence v slovenskih prevodih Machiavellijevih del***

Tako Albin Prepeluh kot Niko Košir v svojih prevodih Machiavellijevih del stremita k temu, da bi predvidenim bralcem omogočila priti do smisla ciljnega besedila oz. najprej do vzpostavljanja koherence, ki proizvajanje smisla omogoča. Na osnovi primerjalne analize izhodiščnih in ciljnih besedil je mogoče ugotoviti, da se v ciljnih besedilih glede na izhodiščna pojavljajo določene spremembe, ki so motivirane izrazito funkcijsko. Tega pojava se namreč ne da razložiti s pomočjo ciljnih jezikovnosistemskih zahtev, pač pa samo s tem, da gre za elemente, ki naj bi – glede na to, da so pogojeni s predvideno vlogo danega besedila v ciljni kulturi – prispevali k razvidnosti smisla, in sicer bodisi tako, da povečujejo eksplicitnost sporočila, bodisi tako, da pripomorejo k lažji kognitivni obdelavi besedila. Da v prevodih prihaja do sprememb, pogojenih z omogočanjem koherence, ni presenetljivo. Ker je, kot smo videli v četrtem poglavju, besedilna koherenca kulturnospecifična kategorija, je upravičeno pričakovati, da se vzpostavlja za različne skupine sprejemnikov na različne načine. Postopki, za katere sta se odločila slovenska prevajalca, da bi, glede na izbrani skopos, izhodiščni besedilni svet lahko približala ciljnim bralcem – ki se po svojih kulturnih horizontih in izkušnjah v najširšem pomenu občutno razlikujejo od

---

na odprto pot za kopičenje denarja, ki je Aleksander poprej ni bil nikoli uporabil. (K 44)

Machiavellijevih sodobnikov – od katerih jih loči štiristo in več let, so naslednji:

- A. eksplikacija,
- B. dodajanje pomensko sorodnih izrazov,
- C. uvajanje paralelnih struktur,
- D. nove členitve besedila v povedi,
- E. prevajanje ključnih pojmov,
- F. raba besedilnih povezovalcev,
- G. stilistični izbori v funkciji globalnega sporočila.

Oglejmo si natančneje, za kakšne postopke gre.

#### **V.4.1. Eksplikacija**

Najočitnejši in najpogostejši postopek povečevanja razvidnosti smisla v obravnavanih prevodih je eksplikacija, pri čemer gre za razlaganje – bodisi v samem besedilu bodisi v opombah – nekaterih elementov sporočila, ki so v izvirniku nakazani zgolj implicitno, so pa za vzpostavljajanje smisla temeljni. Da je eksplikacij veliko, ne prese- neča, saj je ta postopek za prevedena besedila zelo značilen. Eksplikacija je eden tistih pojmov v prevodoslovju, o katerih je bilo že razmeroma dosti napisanega. Natančneje se mu posveča tudi študija Birgitte Englund Dimitrove, objavljena l. 2005.<sup>151</sup> Avtorica ugotavlja (2005: 33 in sl.), da sta eksplikacijo kot pojem in kot termin prva uporabila J.-P. Vinay in J. Darbelnet v klasičnem delu *Stilistique comparée du français et de l'anglais* iz l. 1958, za njima pa so se s tem pojavom ukvarjali še številni drugi raziskovalci na osnovi primerjalnih analiz zelo različnih jezikovnih parov oz. skupin jezikov (gl. Englund Dimitrova 2005: 33–35). Pojem eksplikacije v prevedenih besedilih še zdaleč ni terminološko trdno opredeljen, saj ga različni raziskovalci razumejo na različne načine. Zajema marsikaj, od sistemskih oz. slovnično pogojenih, večinoma obveznih strukturnih širitev (prim. op. 2 v tej knjigi) in ekspliciranj (npr. raba predpreteklika, raba člena, ekspliciranje logično-semantičnih odnosov itd.) do drugih, neobvez- nih, pogosto stilistično utemeljenih elementov ekspliciranja, ki se

<sup>151</sup> B. Englund Dimitrova je eksplikacije v prevodih proučevala na osnovi prevodov iz ruščine v švedščino, ki so jih izdelali prevajalci z različnimi sposobnostmi, predznanjem in izkušnjami, od študentov različnih smeri do profesionalcev z nekaj- in večletnim stažem. Izhodiščno besedilo je vsebovalo prvih šest odlomkov avtentičnega ruskega besedila o ukrajinskem pesniku Tarasu Ševčenku.

pojavljajo v prevodih. Nekateri učbeniki prevajanja eksplikacijo oz. druge vrste razlaganja in pojasnjevanja v prevodih celo priporočajo (Englund Dimitrova 2005: 39).

Tudi mnenja o tem, kakšna bi lahko bila povezava med eksplikacijo na eni strani in izkušnostjo prevajalca oz. kvaliteto prevoda na drugi, se mnenja razlikujejo. Nekateri mislijo, da se eksplikacija pojavlja predvsem v prevodih manj izkušenih oz. polprofesionalnih prevajalcev, spet drugi pa so mnenja, da je bolj tipična za izdelke izkušenejših in profesionalnejših prevajalcev (ibid.: 44). Takšna različnost stališč bržkone izhaja vsaj deloma iz zaenkrat še nezadostnega števila empiričnih študij eksplikacije v prevodih, zaradi česar verodostojnih zaključkov še ni mogoče potegniti, prav tako pa utegne biti tudi posledica tega, da različni avtorji eksplikacijo razumejo različno in dejansko ne govorijo nujno o istem fenomenu. Mogoče je, da je namerna, s predvideno funkcijo prevoda pogojena eksplikacija res pogostejša pri izkušenejših prevajalcih, medtem ko so morda nekatere vrste neobveznih eksplikacij običajnejše pri polprofesionalnih tvorcih prevodov, toda šele natančne nadaljnje analize bi lahko pokazale, ali domneva drži ali ne.

Očitno je, da je eksplikacija v prevedenih besedilih izjemno pogosta in to do takšne mere, da naj bi prevodi v odnosu do izvirkov na splošno vsebovali primere eksplikacij, saj naj bi že po naravi stremeli k večji razlagalnosti ali eksplícitnosti. Izhajajoč s stališča, da je eksplikacija v sami naravi prevodnega procesa, Shoshana Blum-Kulka (1986: 18–19) postavi »hipotezo o eksplikaciji« (»explicitation hypothehis«), po kateri naj bi ciljna besedila v primerjavi z izhodiščnimi vsebovala večjo »kohezivno eksplícitnost« (»cohesive explicitness«). Skratka, eksplikacija oz. možnost eksplikacije naj bi predstavljala prevodno univerzalijo, se pravi lastnost, ki je prevodom inherentna.

O tem, zakaj v prevodih prihaja do eksplikacij, obstajata dve stališči (Englund Dimitrova 2005: 43–44). Po prvem je treba eksplikacijo imeti za posledico prevajalskih norm, t. j. deloma kulturno-specifičnih in skozi čas spreminjajočih se napisanih ali nenapisanih »pravil« o tem, kako naj bi se prevajalo;<sup>152</sup> po drugem mnenju pa je eksplikacija posledica samega procesa prevajanja, zaradi katere naj bi bili v prevodih priče »kohezivni eksplícitnosti« (»cohesive explicitness«), ki ne izhaja iz sistemskih razlik med dvema jezikovnima oz. besedilnima sistemoma, temveč iz danosti prevajanja kot medjezikovnega in medkulturnega posredovanja. Englund-

<sup>152</sup> Literatura o prevajalskih normah je obsežna; gl. predvsem Chesterman (1993, 1997: 63–70), Toury (1995: 53–69.), Schäffner (ur.) 1999.

Dimitrova (ibid.: 236 in sl.) predlaga razlikovanje med z normami pogojenimi eksplikacijami (»norm-governed explicitations«) in strateškimi eksplikacijami (»strategic explicitations«). Glede prvih ni nujno, da so pogojene povsem slovnično, a so v prevodih iz jezika A v jezik B tako pogoste, da jih lahko imamo za odvisne od prevajalske norme.<sup>153</sup> Drugačne pa so strateške eksplikacije, ki izhajajo bodisi iz prevajalčeve interpretacije besedila bodisi iz njegovega osebnega sloga bodisi iz obojega.

Za pričujoče razpravljanje je relevantna zgolj eksplikacija v drugem pomenu, t. j. eksplikacija kot prisotnost v slovničnem pogledu neobveznih elementov, ki so izrazito vsebinske narave in s pomočjo katerih prihaja do krepitev razvidnosti besedilnega sveta, in sicer v skladu s predvidenim ciljem prevoda. Zdi se, da prav na takšne eksplikacije meri tudi B. Englund Dimitrova, ko se sprašuje, kako prevajalec ve, kaj naj eksplicira, in nadaljuje, da nobeno besedilo ne pove vsega in da je lahko eksplicitno zgolj glede na določen komunikacijski namen (ibid.: 41). To pomeni, da o tem, kaj bo v prevodu eksplicitno in kaj ne, vsaj do določene mere odloča prevajalec glede na predvideni skopos ciljnega besedila.

Primarnost predvidenega komunikacijskega cilja je razvidna tudi iz slovenskih prevodov Machiavellijevih besedil. V njih se mnoge prvine eksplikacije nanašajo na realije v besedilnem svetu, t. j. na dejstva v zvezi z osebami, dogodki, kraji in podobnim. Če prevajalec takšnih elementov ne bi pojasnil, bi bilo razumevanje za večino bralcev, ki niso poznavalci na področju splošne in kulturne zgodovine, ovirano oz. bi si morali pri produciranju smisla besedila pomagati s sekundarno literaturo.

Takšnih postopkov se pogosto poslužujeta oba avtorja prevodov, kar je razumljivo, saj je zgodovinska realnost, predstavljena v izhodiščnem besedilu, potencialno tuja tako Prepeluhovim kot Koširjevim predvidenim bralcem, česar se oba prevajalca dobro zavedata.<sup>154</sup> Za ilustracijo tovrstnih eksplikacij nam lahko služijo naslednji trije zgledi. V prvem gre za ekspliciranje pomena lastnega imena »Grecia« (»Grčija«), ki se pri Machiavelliju na navedenem mestu nanaša na ves Balkanski polotok, kot je v izhodiščnem besedilu pojasnjeno v opombi. Košir to upošteva in v besedilu zapiše »na

<sup>153</sup> Med pojavi te vrste Englund Dimitrova omenja eksplikacije nekaterih vezalnih elementov znotraj stavka in eksplikacije odnosa nasprotja med stavki.

<sup>154</sup> V zvezi s »premiki na področju koherence« (»shifts in coherence«), pogojenimi s prevajalčevim stremljenjem, da besedilni svet približa predvidenim ciljnim bralcem, gl. Blum-Kulka (1986: 23–29).



Balkanu«, ne »v Grčiji«, tako da opomba ni potrebna. Prepeluh se odloči za varianto po izhodiščnem modelu, t. j. uporabi izraz »Grčija« in doda opombo, toda večjo jasnost skuša v samem besedilu doseči s tem, da italijansko adverbialno zaobliko »vi« eksplicira in zapiše »v Carigrad«, čeprav je posrečenost njegove rešitve vprašljiva zato, ker funkcionira samo pri tistih bralcih, ki si znajo razložiti zvezo med Carigradom in »grško državo«:

(6)

- E uno de' maggiori remedii e più vivi sarebbe che la persona di chi acquista vi andassi ad abitare. Questo farebbe più sicura e più durabile quella possessione: come ha fatto **el Turco, di Grecia**; il quale, con tutti gli altri ordini osservati da lui per tenere quello stato, se non **vi** fussi ito ad abitare, non era possibile che lo tenessi. (P 35)

- Eno od najučinkovitejših in najbolj krepčilnih sredstev je v tem, da gre tisti, ki si te kraje prisvoji, tja prebivat. Tako bi bila ta posest zdaj varnejša in trajnejša. Podobno je naredil **Turek na Balkanu**; ko ne bi bil šel **tja** prebivat, bi teh krajev ne mogel obdržati, čeprav bi ukrenil in uredil vse drugo, da bi jih obdržal. (K 11–12)

- Najsigurnejše sredstvo za to bi bilo, da se osvojitelj v njih naseli. Tako bi bila posest zanj varna in trajna, Tako je storil **Turek z grško državo**, ki bi si jo kljub vsem naporom ne mogel obdržati, da se ni naselil v **Carigradu**. /Op.: »Machiavelli ima v mislih ves balkanski polotok.«/ (Prep 30)

Rešitvi obeh prevajalcev sta tipološko enaki v zgledu (7), kjer oba skrbita le za razumljivost prevoda, ne pa za ohranjanje forme izvirnika, kot je storil Prepeluh v prejšnjem zgledu. Samostalni »Reame«, ki se nanaša na »Neapeljsko kraljestvo«, prevedeta tako, da sodobni bralec z identifikacijo države, o kateri je govor, nima težav:

(7)

- In modo che, rimasa senza vita, aspetta qual possa essere quello che sani le sue ferite, e ponga fine a' sacchi di Lombardia, alle taglie **del Reame** e di Toscana, e la guarisca di quelle sue piaghe già per lungo tempo infistolite. (P 134)

- Tako **Italija** še vedno kakor mrtva čaka, kdo bi utegnil biti tisti, ki bo zacelil njene rane, naredil konec plenitvam v Lombardiji, vojnim dajatvam v **Neapeljskem kraljestvu** in v Toskani ter ozdravil njene že dolgo prisajene tvore. (K 92)

- Italija je še vedno kakor mrtva in čaka na nekoga, ki bi jo po hudih udarcih zopet ozdravil, napravil konec plenitbam v Lom-

bardiji, izžemanju in izsiljevanju v rimski državi, **neapoljskem kraljestvu** in Toskani in zlečil njene že ogojene rane. (Prep 100)

Podobni rešitvi lahko opazimo v naslednjem zgledu, kjer prevajalca samostalnik »cappello« (»klobuk«) kot metonimično oznako za kardinalsko stopnjo prevedeta tako, da dodata prilastek »kardinalski«, česar v izvirniku ni, in situacijo nadrobneje razložita v opombah:

(8)

- E se alcuni altri allegassino la fede che il re aveva obligata al papa, di fare per lui quella impresa per la risoluzione del suo matrimonio e **il cappello di Roano**, respondo /.../. (P 41)
- In če bi se kdo drug skliceval na besedo, s katero se je kralj zavezal papežu, da se bo zanj lotil tega podjetja, papež pa, da bo razvezal njegov zakon in dal **kardinalski klobuk Rouencu**, odgovarjam /.../. (K 17)
- Ko bi se kdorkoli skliceval na kraljevo obljubo, dano papežu, da mu pomore pri osvojitvi Romagne v plačilo, ker je ločil njegov zakon in pa za **Roanov kardinalski klobuk**, se sklicujem na to /.../ (Prep 35)

Drugače kot Prepeluh, ki stremlji k čim večji jedrnatosti in se pri ekspliciranju običajno omejuje na pojasnjevanje tega, kar je za razumevanje sporočila skoraj nujno, se Košir za povečevanje transparentnosti odloča tudi na številnih drugih mestih, kjer za razumevanje ni potrebno posebno poznavanje zunajbesedilne realnosti, ampak zgolj pozorno branje. Tako npr. v naslednjem zgledu iz odlomka, v katerem je govor o dveh strankah rimskih plemičev, Orsinih in Colonnih, samostalnik »baroni«, ki se pojavi dvakrat, vendar ne koreferencialno, prevede prvič s specifičnim referentom, drugič pa z nespecifičnim. V Prepeluhovem prevodu možnosti za takšno rešitev ni, saj drugi del odlomka, kjer Machiavelli izraža svoje stališče do tovrstnih situacij, ni preveden, kar ilustrira za Prepeluha tipično težnjo po kondenzaciji:

(9)

- Né mai staranno quiete queste parti, qualunque volta abbino cardinali, perché questi nutriscono, in Roma e fuori, le parti, e **quelli baroni** sono forzati a defenderle: e così dalla ambizione de' prelati nascono le discordie e li tumulti infra e' **baroni**. (P 75–76)
- Dokler bosta namreč ti stranki imeli kardinale, nikoli ne bosta mirovali, kajti le-ti v Rimu in zunaj vzdržujejo somišljenike,

**plemiči Orsini in Colonne** pa so jih prisiljeni braniti. Tako se iz stremušva visoke duhovščine rode razprtije in nemiri med **velikaši**. (K 44)

- Ti stranki ne bosta mirovali, dokler bodo sedeli v kardinals-kem kolegiju njihovi pristaši. Zakaj kardinali iz teh rodbin vzdržujejo stranke v Rimu in izven njega, **baroni** pa so primorani jih ščititi. (Prep 60)

Podobno se tudi v naslednjih dveh odlomkih Košir odloči za maksimalno eksplicitnost. V prvem samostalnika »vojaki« oz. »vojaštvo« in »ljudstvo« – kot ustreznici za Machiavellijeva izraza »soldati« in »populi« – uporabi dvakrat, medtem ko se v izvirniku pojavita enkrat, drugič pa se nanje nanaša zveza »l'uno ordine e l'altro« (»oba sloja/reda/skupini«). V drugem odlomku pa k sintagmi »ti duhovniki in meščani«, ki bi pomenila povsem ustrezen prevod izhodiščne sintagme »quelli preti e quegli altri cittadini«, doda desni prilastek »na vladi« in tako nedvoumno pojasni njihov status. Prepeluh se za takšne dodatke, ki naj bi bili v službi povečevanja razvidnosti smisla, ne odloči:

(10)

- Marco solo visse e morì onoratissimo, perché lui succedé allo imperio iure hereditario, e non aveva a riconoscere quello **né da' soldati né da' populi**; di poi, sendo accompagnato da molte virtù che lo facevano venerando, tenne sempre, mentre che visse, **l'uno ordine e l'altro** intra e' termini suoi, e non fu mai né odiato né disprezzato. (P 107)

- Samo Mark je živel in umrl v velikih časteh, ker je nastopil vlado *iure hereditario* in ni bilo treba, da bi bil zanjo hvaležen **bodisi vojakom, bodisi ljudstvu**. Spričo mnogih vrlin, zavoljo katerih so ga spoštovali, je dalje za živa zmeraj obdržal v pravih mejah **oba sloja – ljudstvo in vojsko** – in ga nikoli niso sovražili ne zaničevali. (K 70)

- Edino ta je živel in umrl češčen, ker je prišel do vladarstva po dednem pravu in mu zato ni bilo treba biti hvaležnemu **niti vojaštvu niti ljudstvu**. Razven tega so ga krasile mnoge čednsoti; znal je ves čas svoje vlade pravilno zamejiti **oba dela**; nikoli ni bil niti osovražen niti zaničevan. (Prep 81–82)

(11)

- /.../ essendo venuta l'Italia quasi che nelle mani della Chiesa e di qualche repubblica, ed essendo **quelli preti e quegli altri cittadini** usi a non conoscere arme, cominciorono a soldare forestieri. (P 81)

- /.../ ker je Italija prišla tako rekoč v roke Cerkve in nekaterih republik in ker **ti duhovniki in meščani na vladi** niso znali sukati orožja, so začeli najemati tujce. (K 49)

- Ko je tako skoro vsa Italija prišla pod oblast cerkve in nekaterih ljudovlad, so se začeli za vojaške službe najemati tujci proti plačilu. Kajti **duhovniki in meščani** niso znali sukati orožja. (Prep 63–64)

Na nekaterih mestih pa eksplikacijo zasledimo tudi v Prepeluhovi različici. O vzroku je seveda mogoče le ugibati, verjetno pa gre vsaj v spodnjem zgledu za upravičeno bojazen, da bi ob uporabi zaimka namesto polnopomenskega samostalnika, po izhodiščnem modelu, odnosi v besedilnem svetu postali nejasni:

(12)

- Per queste cagioni **Luigi XII re di Francia** occupò subito Milano, e subito lo perdé; e bastò a torgnene, la prima volta, le forze proprie di Lodovico; perché quelli populi che **gli** avevano aperte le porte, trovandosi ingannati della opinione loro e di quello futuro bene /.../, non potevano sopportare e' fastidi del nuovo principe. (P 33–34)

- Zaradi tega je **francoski kralj Ludovik XII.** nanagloma zasedel Milan in ga nanagloma tudi izgubil. Da je bil prvo pot obenj, so zadoščale že Ludovicove lastne sile. Ko se je namreč ljudstvo, ki je **Francozu** odprlo vrata, začutilo prevarano v svojih upih in glede tiste prihodnje sreče /.../, ni moglo več prenašati nadlog novega vladarja. (K 10)

- Iz navedenega vzroka je **francoski kralj Ludovik XII.** sicer naglo osvojil Milan, pa ga tako naglo zopet izgubil. Prvikrat je zadoščala lastna moč pregnanega vojvode, kajti ljudstvo, ki je **tujcu** odprlo vrata, je zamrzelo novega vladarja do neznosnosti, ko je spoznalo, da je bilo goljufivo njegovo upanje na boljšo bodočnost. (Prep 29)

Za podoben postopek se Košir, a ne Prepeluh, odloči tudi v naslednjem zgledu, kjer referenta ob drugi pojavitvi ne eksplicira z uporabo prvemu sopomenskega izraza, ampak s ponovitvijo:

(13)

- A sí alti esempi io voglio aggiugnere uno esempio minore; /.../ e questo è **Ierone Siracusano**. Costui, di privato, diventò principe di Siracusa; né ancora lui conobbe altro dalla fortuna che la occasione; perché, sendo e' Siracusani oppressi /.../. E fu di tanta virtù /.../. **Costui** spese la milizia vecchia /.../. (P 51–52)

- Tem tako vzvišenim zgledom hočem dodati manjši zgled /.../. V mislih imam **Hieron** **Sirakuškega**, ki je iz zasebnika postal sirakuški vladar. Tudi njemu usoda ni ponudila drugega kakor priložnost. Ko so bili namreč Sirakužani v stiski /.../. Bil je tako vrl mož /.../. **Hieron** je odpravil staro vojsko /.../. (K 25)

- Tem vélikim primeram naj dodam še eno, ki je sicer manjša /.../. Mislim na **Jerona**, ki se je iz zasebnika dvignil do vladarja v Sirakuzi in kateremu sreča ni nudila več kot le priložnost. Sirakuzanci so bili stiskani /.../. Njegove zasluge so bile tako velike /.../. **Odpustil** je staro armado /.../. (Prep 42)

Stremljenje k eksplicitnosti pokaže Košir tudi v prevodu zaključka zadnjega poglavja Razmišljanj ob prvih desetih knjigah Tita Livija, kjer je med drugim govor o rimskem cenzorju Kvintu Fabiju, ki so mu zaradi ukrepa, s katerim je zadovoljivo rešil demografski problem mesta, povezan z vse večjim priseljevanjem tujcev, nadeli vzdevek »Maximus«. Prevajalec ob ta izraz postavi še pojasnilo, ki tudi latinščine nevedčim slovenskim bralcem omogoči hitro razumevanje in s tem neovirano proizvajanje smisla:

(14)

- /.../ il quale fu tanto accetto a quella civiltà ch'e' meritò di essere chiamato **Massimo**. (D 573)
- To je bilo nadvse po duši občestva meščanov, pa si je mož zaslužil vzdevek **Maximus** – **Največji**. (K 202)

V smeri povečevanja transparentnosti smisla sta prevajalca delovala tudi pri prevajanju spodnjega odlomka, kjer Machiavelli omenja cerkev in pri tem misli na papeško državo, t. j. na institucijo politične oblasti s papežem kot najvišjo instanco, ne pa na cerkev kot duhovno silo. Da bi za bralce to bilo jasno, se prevajalca (Prepeluh enkrat, Košir dvakrat) odločita, da bosta izhodiščni samostalnik »la Chiesa« prevedla s samostalnikom »papež« namesto »cerkev«. Z istim samostalnikom prevajata tudi italijanski samostalnik »papa«, ki ga pisec uporabi, ko ima v mislih povsem določenega poglavarja te institucije (»papa Alessandro«). Tako s povečanjem števila pojavitev besede »papež«, ki ima v danem kontekstu predvsem politične implikacije, in z zmanjšanjem števila pojavitev besede »cerkev«, ki bi v bralcu lahko vzbudila neustrezno predstavo, da ima avtor v mislih duhovno oblast, dejansko uspeta poudariti politično vlogo papeštva v zgodovinski realnosti, predstavljeni v besedilu. Prepeluh se sicer za izraz »papež« namesto »cerkev« odloči le enkrat, vendar v opombi doda tole pojasnilo: »Kadar pisec omenja 'cerkev', misli na tedanjo posvetno državo papežev« (Machiavelli 1920: 34).

(15)

• Consideri ora uno con quanta poca difficoltà possedeva il re tenere in Italia la sua reputazione, se egli avessi osservate le regole soprascritte, e tenuti securi e difesi tutti quelli suoi amici, li quali, per essere gran numero, e deboli e paurosi, chi **della Chiesa**, chi de' Viniziani, erano sempre necessitati a stare seco /.../. Ma lui non prima fu in Milano, che fece il contrario, dando aiuto a **papa** Alessandro, perché egli occupassi la Romagna. Né si accorse, con questa deliberazione, che faceva sé debole, togliendosi gli amici e quelli che se gli erano gittati in grembo, e **la Chiesa** grande, aggiungendo allo spirituale, che gli dà tanta autorità, tanto temporale. /.../ Non gli bastò avere fatto grande **la Chiesa** e toltisi gli amici /.../. (P 39–40)

• Zdaj naj se preudari, s kako majhnimi težavami bi bil kralj v Italiji lahko obdržal ugled, če bi upošteval opisana pravila in skrbel za varnost in ohranbo vseh tistih svojih prijateljev, ki so bili, ker jih je bilo mnogo in so bili šibki in so se bali bodisi **papeža**, bodisi Benečanov, zmeraj prisiljeni stati na njegovi strani. Toda kralj še ni bil dobro v Milanu, ko je ukrenil povsem drugače; **papežu** Aleksandru je pomagal zasesti Romagno. In še opazil ni, da je s to odločitvijo oslabil samega sebe, ker se je oropal prijateljev in tistih, ki so se zatekli v njegovo varstvo, okrepil pa **Cerkev**, ker je njeni duhovni oblasti, ki ji daje tolikšen vpliv, dodal še nekaj posvetne. /.../ Ni pa mu bilo dovolj samo to, da je okrepil **papeža** in odvrnil od sebe prijatelje /.../. (K 15–16)

• Vsakdo lahko spozna, s kakšno lahkoto bi kralj obdržal svoj ugled v Italiji, ako bi upošteval navedena pravila in vzel v zaščito svoje mnogoštevilne prijatelje, ki so se ga morali oprijeti. Zakaj vsi skupaj so bili slabotni; eni so se bali **cerkve**, drugi Benečanov. /.../ Toda komaj je zagospodaril nad Milanom, že je poslal **papežu** Aleksandru VI. pomoč, da si osvoji Romagno. Spregle dal je, da mu je ta njegov ukrep odvrnil prijatelje in privržence, oslabil njega samega in ojačil **papeža**, ki je svoji duhovni moči pridodal še posvetno oblast. /.../ Toda vse to mu še ni zadoščalo: da se je **cerkev** povečala na njegove stroške, da je izgubil prijatelje. /.../ (Prep 33–34)

Naslednji primer predstavlja eno izmed tistih mest, kjer se prevajalca – Prepeluh morda zaradi »zvestobe« izhodiščnemu besedilu, Košir pa verjetno bolj zaradi doseganja stilističnih učinkov – odločita za prevod, ki bi ga ciljni bralci brez ustrezne razlage zelo verjetno imeli za nekoherentnega. Bralec naj bi zmož razbrati smisel šele s pomočjo razlage v opombi, toda to se verjetno zgodi le pri

bralcih Koširjevega prevoda, medtem ko se Prepeluhovi bralci s prevajalčevo opombo ne morejo zadovoljiti:

(16)

- /.../ ma, come venne el forestiero, lo mostrorono /le arme mercennarie/ quello che elle erano; onde che a Carlo re di Francia fu licito **pigliare la Italia col gesso**. /Op.: Allude alla facilità con cui si svolse la spedizione di carlo VIII. Col gesso: col quale erano segnate le case destinate agli alloggiamenti dei soldati. /...// (P 77)
- Ko pa je prišel tujec, so mu pokazale, kakšne so v resnici; spričo tega je francoski kralj Karel lahko **s kredo osvojil Italijo**. (K 46) /Op. (str. 220): Karel ... s kredo osvojil Italijo: se pravi brez bojev, tako da je s kredo zaznamoval hiše v krajih, v katerih naj bi se nastanila njegova vojska. Rek pripisujejo papežu Aleksandru VI./
- Ko pa je prišel tujec v deželo, so pokazali, kaj znajo. Karl (VIII.), francoski kralj, si je s kredo na deski vzel Italijo. /Op.: »Pigliare la Italia col gesso«; – izrek papeža Aleksandra VI./ (Prep 61)

#### ***V.4.2. Dodajanje pomensko sorodnih izrazov***

Kot posledico težnje k povečevanju razvidnosti smisla besedila lahko obravnavamo tudi postopek, pri katerem gre za dodajanje približno sinonimnih ali pomensko podobnih izrazov in s tem za ustvarjanje zvez, ki so lahko pleonastične. Za ilustracijo naj služi zgled (17), ki vsebuje odlomek iz XIX. poglavja *Vladarja*, v katerem je govor o odnosu ljudstva do vladarja. Gre za to, da realnost, ki naj bi jo označeval izraz »reverito« (»zelo/globoko spoštovan«), Košir predstavi tako, kot da je zanjo značilna kombinacija spoštovanja in strahu, na kar zgolj na osnovi italijanskega odlomka ni mogoče sklepati. Kljub temu je prevajalčeva rešitev funkcionalna, saj krepí koherenco besedila; podoba, ki jo ponuja slovenski prevod, je namreč skladna s siceršnjim Machiavellijevim prepričanjem o tem, da je s stališča vladarja boljše, »da se te boje, kot pa da te imajo radi, kadar že pač mora eno od obojega manjkati« (pogl. XVII; Machiavelli 1990: 61). V Prepeluhovem prevodu širitve s sinonimom ni:

(17)

● /.../ e contro chi è reputato con difficoltà si coniura, con difficoltà è assaltato, purché si intenda che sia eccellente e **reverito da' suoi**. (P 102)

● Proti tistemu pa, ki uživa čast, je težko kovati zarote, takega je težko napasti, le da se ve, da je izvrsten mož in da **ga podložniki spoštujejo in se ga boje**. (K 66)

● /.../ vsled tega je tudi zarota proti njemu težavna. Vsakdo se bo le težko odločil ga napasti, ker vé, da je mož velikih svojstev, **češčen od svojcev**. (Prep 78–79)

Ustvarjanja pleonastičnih zvez pa ni zmeraj mogoče utemeljiti s prevajalčevo težnjo, da bi ciljnim bralcem omogočil lažje vzpostavljanje koherence in zanesljivejše produciranje smisla. Na nekaterih mestih, kjer gre za tovrstna dodajanja, razvidnost smisla tudi brez podvajanja leksemov ne bi bila okrnjena. V naslednjem zgledu bi v Koširjevem prevodu namreč zadoščal bodisi glagol »združiti se« bodisi »nastopiti«. V Prepeluhovem prevodu pleonastične zveze ni.

(18)

● E' Viniziani /.../ nutrivano le sette guelfe e ghibelline nelle città loro suddite; e benché non li lasciassino mai venire al sangue, tamen nutrivano fra loro questi dispareri, acciò che, occupati quelli cittadini in quelle loro differenze, **non si unissino** contro di loro. (P 115)

● Benečani /.../ so v podložnih mestih redili stranki gvelfov in gibelinov. Čeprav jima nikoli niso dovolili, da bi med sabo prelivali kri, so vendarle podpihovali strankarske razprtije med njima, in sicer zategadelj, da **bi se** v te razprtije vpleteni meščani **ne združili in nastopili** proti njim. (K 77)

● /.../ Benečane, da so v podjarmljenih mestih gojili stranki Guelfov in Ghibelinov. Akoravno niso dopuščali, da bi prišlo do krvoprelitja, so vendarle negovali strankarsko razdrmanost v namenu, odvrniti meščanstvo, da **bi se združeno uprlo** njihovemu gospodstvu. (Prep 87)

Tovrstni postopki so značilni predvsem za Nika Koširja, ki se kot prevajalec, pozoren na filološko-literarne vidike svojega dela, trudi, da bi ciljnim bralcem ponudil prevod, ki bo kot besedilo jezikovnoestetsko dovršen, v odnosu do sporočila izvirnika pa dosleden. V nasprotju s Koširjem se Albin Prepeluh, ki želi Slovencem posredovati predvsem zgodovinskopolitično jedro sporočila *Vladarja*, za podrobnosti pogosto ne meni. V njegovem prevodu se zato namesto eksplikacije in dodajanja pomensko sorodnih izrazov



večkrat pojavlja **kondenzacija** v smislu krčenja sporočila na bistveno. Kondenzacijo v Prepeluhovem prevodu in odsotnost le-te pri Koširju je mogoče interpretirati kot odraz težnje obeh, da bi bila njuna prevoda čim bolj funkcionalna, t. j. da bi optimalno služila dvema različno zamišljenima ciljnim bralstvom. Na razliko med obema prevajalce-ma nazorno kaže take zgled:

(19)

- **Debbe ancora uno principe mostrarsi amatore delle virtù dando recapito all'uomini virtuosi, e onorare gli eccellenti in una arte.** (P 123)
- **Vladar se mora dalje kazati kot človek, ki ceni sposobnosti, in sicer tako, da daje zavetje talentiranim ljudem in izkazuje čast tistim, ki se odlikujejo v kaki umetnosti.** (K 82)
- **Nadalje mora vladar ljubiti vrline in častiti izborne može vsake stroke.** (Prep 92)

#### ***V.4.3. Uvajanje paralelnih struktur***

Kot je splošno znano, ima prisotnost paralelnih struktur v besedilu kot poseben tip ponavljanja močan povezovalen potencial (prim. Hartnett 1986: 152, Charolles 1994: 131–132, Reinhart 1980: 169, Thompson/Thompson 2001: 58–59) in lahko pomembno prispeva k razvidnosti smisla.<sup>155</sup> Hkrati imajo paralelizmi lahko tudi retorično-

<sup>155</sup> Npr. tudi pri konceptu kohezije po Hallidayu in Hasanovi (1976) je ponavljanje temeljnega pomena. Kot je znano, avtorja postulirata slovnično in leksikalno kohezijo; prva se nanaša na mehanizme reference (»reference«), substitucije (»substitution«), elipse (»ellipsis«) in konjunkcije (»conjunction«), druga pa na mehanizme ponavljanja (»reiteration«) in sopojavljanja (»collocation«). Predvsem mehanizma leksikalne koherence – izmed katerih se ponavljanje nanaša na ponovne pojavitve danega elementa v dobesedni ali spremenjeni obliki, sopojavljanje pa na leksikalne enote, ki se tipično pojavljajo skupaj, tvorijo približne leksikalne vzorce in si zato delijo vsaj asociativno, če že ne semantično polje. Kolokacija – ki jo nekateri imenujejo »colligation«, t. j. »povezava«, in sicer po Michaelu Hoeyu, ki je izraz, v tem pomenu prvič uporabljen že l. 1957, prevzel od J. R. Firtha (gl. Hunston 2001: 15) – je pogosto zelo subjektivna, saj je lahko močno odvisna od tega, ali bomo v besedilu zmogli oz. želeli prepoznati leksikalne zveze in v kakšni meri; prav tako ni jasno razmerje med tako pojmovano kolokacijo in »kompleksno parafrazo« (»complex paraphrase«),

stilistično vlogo. Obe funkciji paralelnih struktur prideta do veljave v Koširjevem prevodu, ki paralelizme uvaja na več mestih, medtem ko pri Prepeluhu tega postopka ni zaslediti. V zgledu (20) gre za paralelno rabo svojilnih zaimkov (»svoje višine«, »naše nižave«), s čimer je poudarjena razdalja med florentinskim gospodarjem Lorenzom Medičejskim in Machiavellijem, ki mu posveča Vladarja:

(20)

- E se la Vostra Magnificenzia **dallo apice della sua altezza** qualche volta volgerà gli occhi **in questi luoghi bassi**, conoscerà quanto io indegnamente sopporti una grande e continua malignità di fortuna. (P 30)
- Če pa se bo vaša svetlost **z vrha svoje višine** kdaj ozrla **v naše nižave**, bo spoznala, kako nezasluženo prenašam bridko in nenehno zlobnost usode. (K 8)
- Če pa se bo Vaša svetlost kdaj ozrla **v nižavo v kateri živim**, bo spoznala, kako nezasluženo moram prenašati veliko in trajno mržnjo sreče. (Prep 27)

Kontinuiteta smisla se povečuje tudi s ponavljanjem nosilnih stavčnih elementov oz. sintaktičnih struktur, npr. odnosnic oziralnih odvisnikov (zgled (21)) ali glavnih stavkov (zgled (22)). Uvajanje paralelizmov v takšnih okoljih omogoča manj naporno kognitivno obdelavo besedilnega gradiva in večja razvidnost smisla. Pri karseda jedrnatem in redkobesednem Prepluhovem prevodu tovrstnega mehanizma ni zaslediti:

(21)

- Intra le mirabili azioni di Annibale si connumera questa, che', avendo uno **esercito** grossissimo, misto di infinite generazioni di uomini, condotto a militare in terre aliene, non vi sorgessi mai alcuna dissensione /.../ (P 96)
- Med znamenita Hanibalova dejanja štejejo to, da v njegovi silno veliki **vojski**, sestavljeni iz ljudi nešteti ras, **vojski**, s katero se je hodil bojevat v tuje dežele, ni nikoli prišlo do nobenega nesoglasja /.../ (K 62)
- Med druga občudovanja vredna Hanibalova dejanja prištevajo tudi to, da v njegovi **armadi** nikoli ni bilo nesoglasja /.../ (Prep 74)

---

ki se za označevanje leksikalnih vzorcev v besedilu tudi uporablja (gl. Tanskanen 2006: 43).

(22)

● **E non è maraviglia** se alcuno de' prenominati Italiani non ha possuto fare quello che si può sperare facci la illustre casa vostra; e se, in tante rivoluzioni di Italia e in tanti maneggi di guerra, e' pare sempre che in quella la virtù militare sia spenta. (P 135)

● **Ni čudno**, če nobeden od prej omenjenih Italijanov ni mogel narediti tistega, kar bo, tako upamo, naredil vaš slavni rod. **Prav tako ni čudno**, če je po tolikih prekucijah in vojnih spletkah v Italiji še vedno videti, da so vojaške sposobnosti v njej zamrle. (K 93)

● **In ne smemo se čuditi**, ako nobeden od imenovanih Italijanov ni mogel izvršiti ono, o čemer upamo, da bo izvršil vaš presvetli rod, in ako vspričo tolikih preobratov v Italiji in številnih vojn dozdevamo, da so ugasnile vse njene vojaške vrline. (Prep 101)

Zgled (22) je tudi primer stavčne členitve besedila, ki se v izvorniku in prevodu razlikuje. Gre za pomemben in razmeroma pogost postopek, pri katerem se prevajalca približata sodobnim slovenskim modelom delitve besedila na manjše enote, obenem pa ciljnim bralcem omogočita enostavnejšo kognitivno obdelavo besedila. Postopek si oglejmo podrobneje.

#### ***V.4.4. Nove členitve besedila v povedi***

Povedi so v starejših italijanskih proznih besedilih v povprečju daljše kot v sodobnih; členitev med posameznimi stavki je pogostejše označena z vejico, dvopičjem ali s podpičjem na škodo pike kot končnega ločila (prim. Serianni 1991: 70). Če bi danes pri prevajanju tovrstnih besedil v slovenščino ohranjali izvirne členitve v povedi, bi takšna besedila za ciljne bralce utegnila delovati nenaravno, zapletena in vsaj na prvi pogled nepregledna sintaktična strukturiranost pa bi od bralcev zahtevala precej napora pri kognitivni obdelavi besedila. Ker zato, da bi bila ustreznost sporočila glede na zastavljeni skopos dosežena, ohranjanje izvirne členitve ni nujno, je mogoče pričakovati,

da se bodo prevajalci večkrat odločili za skladišne poenostavitve v smislu postavljanja novih meja med povedmi.<sup>156</sup>

V takšni smeri sta postopala tudi slovenska prevajalca Machiavellija in s členitvijo besedila na manjše enote ciljnim bralcem omogočila enostavnejšo kognitivno obdelavo besedila in s tem lažje vzpostavljanje koherence. Postopek takšne členitve ciljnega besedila je prikazan v temle zgledu:

(23)

• Uno principe, pertanto, savio, sempre ha fuggito queste arme, e voltosi alle proprie; e ha volsuto piuttosto perdere con li sua che vincere con gli altri, iudicando non vera vittoria quella che con le armi aliene si acquistassi. Io non dubiterò mai di allegare Cesare Borgia e le sue azioni. Questo duca intrò in Romagna con le armi ausiliarie, conducendovi tutte gente franzesi; e con quelle prese Imola e Furlì; ma non li paerendo poi tale arme secure, si volse alle mercenarie, iudicando in quelle manco pericolo; e soldò gli Orsini e Vitelli; le quali poi nel maneggiare trovando dubie ed infedeli e pericolose, le spense, e volsesi alle proprie. (P 83–84)

• Vsak kolikor toliko moder vladar se je take vojske zmeraj izogibal in se zatekal k svoji. Rajši je celo s svojo izgubljal, kakor zmagoval s tujo, sodeč, da zmaga, ki bi si jo pridobil s tujim orožjem, ni prava. Nikoli si ne bom pomišljal navajati za zgled Cesara Borgia in njegova dejanja. Ta vojvoda je vdrl v Romagno s pomožno vojsko, saj je vodil s sabo same Francoze. Z njimi je zavzel Imolo in Forlì. Ker pa se mu ta vojska ni zdela zanesljiva, se je kasneje zatekel k najemniški, sodeč, da je manj nevarna, pa je najel Orsine in Vitelle. Ko je po njeni rabi ugotovil, da je tudi ta nezanesljiva, nezvesta in nevarna, jo je odpravil in se zatekel k lastni. (K 51)

• Vsak vsaj nekoliko moder vladar se je takih čet vedno izogibal in je bil rajši premagan samostojen, kakor pa da bi zmagal s tujo pomočjo, dobro vedoč, da mu s tujo pomočjo priborjena zmaga ne bo v korist. Ne pomišljam staviti za zgled Cesare Borgia in njegova dejanja. On je s pomožnimi četami vdrl v Romagno; poveljeval je francoskemu vojaštvu, s katerim je zavzel Imolo in Furlì. Ker pa je spoznal njegovo nezanesljivost, se je odločil, da si nabere najemnikov, ki so se

<sup>156</sup> Poleg tukaj obravnavanih besedil to domnevo potrjujejo npr. tudi Budalov (1959), še bolj pa Koširjev (1980) slovenski prevod Boccaccievega *Dekameron*.

mu zdeli manj nevarni. Sprejel je v svojo službo Orsinije in Vitellije. Tekom njih vporabe je zapazil, da so tudi te čete nezanesljive, nezveste in nevarne. Zato jih je zopet razpustil in se ogledal po lastnih ljudeh. (Prep 65–66)

Tudi znotraj posameznih povedi je pri obeh prevajalcih na več mestih opazno uvajanje dvopičja in podpičja, t. j. od vejice močnejših ločil. Zgled (24) prikazuje enega najbolj znanih in najpogosteje navajanih odlomkov *Vladarja*. Tako Prepeluh kot Košir sta ga prevedla tako, da sta ciljnim bralcem omogočila neposrednejšo dosegljivost sporočila, in sicer z dvema posegoma: s tem, da sta se odločila za močnejšo segmentacijo na ravni povedi, in s tem, da sta razlago, ki sledi znani Machiavellijevi trditvi »la fortuna è donna«, izpostavila, ker sta jo uvedla z dvopičjem namesto z bolj nevtralnimi ločili – kot je storil avtor izhodiščnega besedila – ali celo zgolj z vezalnim priredjem:

(24)

• Concludo, adunque, che, variando la fortuna, e stando li uomini ne' loro modi ostinati, sono felici, mentre concordano insieme, e, come discordano, infelici. Io iudico bene questo: che sia meglio essere impetuoso che rispettivo; perché la fortuna è donna, ed è necessario, volendola tenere sotto, batterla et urtarla. E si vede che la si lascia più vincere da questi, che da quelli che freddamente procedano; e però sempre, come donna, è amica de' giovani, perché sono meno rispettivi, più feroci e con più audacia la comandano. (P 133)

• Po vsem povedanem sklepam: ker je sreča opoteča, ljudje pa v ravnanju trmoglav, so srečni, dokler so okoliščine in ravnanje v soglasju, nesrečni pa, kadar gre to vsaksebi. Vsekakor pa sem prepričan, da je boljše, če je človek silovit in burjast, kakor da je obziren. Usoda je namreč ženska: če ji hočeš gospodovati, jo moraš tepsti in jo trdo prijemati. Videti je, da se rajši ukloni ognjevitežem kakor tistim, ki se hladno lotevajo vsega. Kot ženska je kajpak prijateljica mladih, ker so manj obzirno spoštljivi, pa bolj vroče krvi in napadalni in ji bolj drzno ukazujejo. (K 90–91)

• Ker je sreča spremenljiva, ljudje pa se trdovratno drže svojega, sklepam iz tega, da se jim godi dobro tako dolgo, dokler oboje soglašata: brez tega obojestranskega soglasja pa morajo ponesrečiti. Mislím, da je vedno boljše biti drzen kot obziren; kajti sreča je kakor ženska: Ako jo hočeš obvladati, jo moraš tepsti in suvati. Vemo, da jo ta, ki tako dela prej podjarmi kot oni, ki nastopa mirno in hladno. In ker je kakor ženska, je

predvsem naklonjena mladini, ki je manj oprezna in ji torej zapoveduje z večjo pogumnostjo in drznostjo. (Prep 99)

#### ***V.4.5. Prevajanje ključnih pojmov***

Razumljivo je, da je izbor leksike za ustvarjanje kontinuitete smisla v besedilih bistven. Takšno stališče najdemo tudi v delih raziskovalcev, kot so Michael Halliday in Ruqaiya Hasan (1976), Michael Hoey (1991a in 1991b), Sanna-Kaisa Tanskanen (2006) in še mnogi drugi, čeprav se mnenja o tem, kakšna je pomembnost besedja v primerjavi s pomembnostjo slovničnih elementov – kolikor je med obojim pač mogoče ločevati –, razlikujejo. Poseben problem je tudi v tem, da je leksika izjemno bogata in neskončno obsežna, medtem ko so slovnična sredstva bistveno bolj omejena in tudi bolje opisana (Tanskanen 2006: 8). Kljub pastem, ki jih nastavlja raziskovanje besedja, si oglejmo nekaj zgledov, iz katerih bo razvidno, kako pomemben je njegov prispevek pri omogočanju besedilne koherence.

Določeni leksemi, posebno tisti, ki označujejo za razumevanje besedila temeljne pojme, že s tem, da se v besedilu večkrat ponovijo, sprejemniku služijo kot vozlišča koherence in krepijo kontinuiteto smisla. Pri prevajanju je vozlišča koherence na enako ekspliciten način večkrat težko nakazati, saj leksemi ali zveze leksemov, ki jih predstavljajo, zaradi jezikovnospecifične semantične kompleksnosti v ciljni jezik pogosto niso prevedljivi z vedno isto ustreznico. Prevajalec je prav zato, da bi ciljnim bralcem omogočil vzpostavljanje koherence, pogosto prisiljen zanemariti formo in izhajati izključno iz pomena danega leksema v konkretnem kontekstu, čeprav se s tem do neke mere zabriše neposredna razvidnost odnosov v besedilu, kolikor je ta pogojena s ponovitvami istega izraza.

Kot nazoren dokaz pomembnosti znotraj besedilne koherence lahko služita tudi Koširjev in Prepeluhov prevod Machiavellijevih del, še posebej tisti odlomki, v katerih se pojavljajo za Machiavellija ključni pojmi, npr. tisti, ki ga označuje leksem »virtù«. Kot pojasnjuje Košir v eni izmed opomb, gre za izjemno kompleksen koncept, ki v slovenščini nima ene same neposredne ustreznice; nanaša se na lastnosti, ki jih zaobsegajo slovenski izrazi, kot so »sposobnost«, »vrлина«, »podjetnost«, »možatost« itd. Opazimo lahko, da je Košir vendarle doslednejši od Prepeluha, in sicer zato, ker je njegove rešitve mogoče vsaj do neke mere utemeljiti na osnovi sobesedilnih danosti, medtem ko so Prepeluhove veliko manj sistematične, saj se je slednji pogosto odločal za precej specifične izraze v odvisnosti od vsakokratnega konteksta, ne da bi s pomočjo rabe istega izraza – ko bi

sorodnost pomenov to dopuščala – skušal ustvariti formalno prepoznavne znotrajbesedilne navezave.

Tako se Košir v tistih kontekstih, kjer leksem označuje svojevrstno zmožnost za doseganje uspehov na vojaškem in/ali političnem področju, odloči za izraz »podjetnost« in/ali »sposobnost« (zgledi (25)-(28)), ki ju včasih natančneje določi s pomočjo prilastka (gl. npr. zgled (25)), oz. za pridevnik »uspešen« ali prislov »uspešno« kot ustreznici italijanskega pridevnika »virtuoso« oz. prislova »virtuosamente«. Mestoma uporabi za »virtù« v pomenu »sposobnost« izraz »vrlina« (zgled (30)).

(25)

- /.../ et acquistonsi /principati/ o con le armi d'altri o con le proprie, o per fortuna o **per virtù**. (P 31)
- /.../ do njih pa se pride bodisi s pomočjo tujega, bodisi lastnega orožja, po srečnem naključju ali **s preudarno podjetnostjo**. (K 9)
- Pridobivajo se spomočjo tujega ali pa lastnega orožja, s srečo ali pa z **vrlinami**. (Prep 27)

(26)

- Né piacque mai loro /ai Romani/ quello che tutto dí è in bocca de' savi de' nostri tempi, di godere el beneficio del tempo, ma sí bene quello della **virtù** e prudenzia loro /.../. (P 38)
- Prav tako jim nikoli ni bilo všeč to, kar imajo dan za dnem na jeziku modrijarhi naših dni, da je namreč treba užiti, kar dobrega prinese čas; rajši so se zanašali na svojo **podjetnost** in pamet. (K 14)
- /.../ niso klonili pregovoru. »Uživajmo kar nam prinese čas«, ki ga dandanes ponavlja marsikateri modri mož. Oni so se zanesli na svojo **hrabrost** in svoj razum /.../ (Prep 32)

(27)

- Il che non è nato dalla molta o poca **virtù** del vincitore /.../ (P 45–46)
- Do tega ni prišlo zavoljo večje ali manjše **podjetnosti in sposobnosti** zmagovalca /.../ (K 20)
- Vzroke zato ni iskati v večjih ali manjših zmagovalčevih **zaslugah**, temveč v različnosti položajev in razmer. (Prep 38)

(28)

- Non posseva Teseo dimostrare la sua **virtù**, se non trovava gli Ateniesi dispersi. Queste occasioni, pertanto, feciono questi uomini felici, e la eccellente **virtù** loro fece quella occasione essere conosciuta /.../ (P 50)

- Tezej ne bi mogel pokazati svoje **sposobnosti**, ko ne bi bil naletel na raztepane Atence. Te priložnosti so potemtakem osrečile omenjene ljudi, njihova izredna **sposobnost** pa jim je omogočila, da so priložnost prepoznali. (K 24)

- Tezejev **duh** bi se ne bil razvil, ako bi Atenci ne bili razpršeni. Tem možem je priložnost prinesla srečo. Njih **veliki duh** jo je spoznal, zato so njih domovine posatle srečne in slavne v najvišji meri. (Prep 41)

(29)

- Quelli e' quali per vie **virtuose** /.../ diventano principi, acquistano el principato con difficoltà, ma con facilità lo tengono /.../ (P 50)

- Tisti, ki po **uspešnih** /.../ poteh, torej zaradi svoje **sposobnosti** postanejo vladarji, se do vlade stežka dokopljejo, a jo zlahka obdržijo. (K 24)

- Oni, ki so /.../ vsled svojih **kreposti** zavladali, so morali premagati velike težkoče, predno so dosegli vladarstvo, ki so ga potem obdržali z lehkoto. (Prep 41)

(30)

- /.../ dove /i Veneziani/ co' gentili uomini e con la plebe armata operorono **virtuosissimamente**; ma come cominciorono a combattere in terra, lasciorono questa **virtù**, e seguitorono e' costumi delle guerre di Italia. (P 79)

- Dotlej je bilo delo njihovih /beneških/ plemičev in oboroženega ljudstva **na moč uspešno**. Ko pa so se začeli vojskovati na kopnem, so izgubili prejšnjo **vrline**, v vojnah pa so ravnali kot drugi Italijani. (K 48)

- Dotlej so se s pomočjo svojega plemstva in ljudstva bojevali **zelo hrabro**. Ko pa so začeli vojno na suhem, so sledili zgledu ostale Italije. (Prep 62–63)

Ko Machiavelli uporabi leksem »virtù« v zvezi s pomožnimi četami, ki jih ima vse prej kot v čisljih, saj jih prikaže kot vladarju zelo nevarne in škodljive, se tudi Košir odloči za manj nevtralen izraz:



(31)

- In somma, nelle mercenarie è più pericolosa la ignavia, nelle ausiliarie, la **virtú**. (P 83)
- Skratka, pri najemniški vojski je nevarnejša lenoba, pri pomožni **srboritost**. (K 51)
- Pri najetih četah je najbolj nevarna njih strahopetnost, pri pomožnih pa njih **hrabrost**. (Prep 65)

Kjer se leksem »virtù« nanaša na človekovo moralno lastnost, Košir navadno izbere izraz »krepost« ali »vrlina« (zgled (32)) – čeprav slednjega ne uporablja izključno v takšnih kontekstih, temveč včasih tudi takrat, ko je govor o potencialu za doseganje uspehov na vojaškem in/ali političnem področju (gl. zgled (30)) –, ko pa označuje človekov psiho-fizični potencial, brez povezave z moralnim, prevajalec poišče izraz, ki se lahko nanaša na psihično in fizično hkrati, npr. »močan« (zgled (33)). Tudi Prepeluh v spodnjih zgledih postopa v podobni smeri:

(32)

- Non si può ancora chiamare **virtú** ammazzare e' sua cittadini, tradire gli amici, essere senza fede, senza pietà, senza religione /.../. Perché, se si considerassi la **virtú** di Agatocle nello entrare e nello uscire de' pericoli /.../. Non si può, adunque, attribuire alla fortuna o alla **virtú** quello che senza l'una o l'altra fu da lui conseguito. (P 62)
- Tega, če kdo pobija svoje državljane, izdaja prijatelje, ne drži besede in je brez usmiljenja in brez vere, ne moremo imenovati **krepost**; /.../. Če namreč pretehtamo Agatoklovo **odločnost**, kadar je nevarnosti tvegati in se iz njih motal /.../. Spričo tega ne moremo pripisati sreči ali **osebnim vrlinam** tega, kar je dosegel brez prve in drugih. (K 34)
- Umora someščanov, izdajstva med prijatelji, biti brez poštenja, brez vsakega človeškega šustva in brez vere: – vsega tega ne moremo priznati za **čednost**. /.../ Če upoštevamo zgolj Agatokljeve **vojaške vrline**, s katerimi se je podajal v nevarnosti in jih premagoval /.../. Torej ne moremo tega, kar je bil dosegel, pripisati na rovaš sreče ali njegovih **osebnih kreposti**. (Prep 50–51)

(33)

- Costui /.../ tenne sempre /.../ vita scellerata: nondimanco, accompagnò le sue scelleratezze con tanta **virtú** di animo e di corpo /.../ (P 61)

- /.../ je zmeraj /.../ živel malopridno življenje, vendar je svojim malopridnostim pridružil tolikšno **silo** duha in telesa /.../ (K 33)
- /.../ je živel zločinsko. Duševno in telesno je bil tako zelo **močan** /.../ (Prep 50)

Kot ilustrirajo zgledi (34)-(36), se Košir mestoma odloča za precej izvirne rešitve – včasih tudi stilistično označene ali idiolektalne, a glede na dano sobesedilo vsekakor tudi sprejemljive –, medtem ko Prepeluh ne izkazuje takšne prevajalske ustvarjalnosti:

(34)

- /.../ e tutti e' loro pericoli sono fra via, e conviene che con la **virtú** li superino /.../ (P 51)
- Nevarnosti jim groze zlasti tedaj, ko stvar izpeljujejo, vendar ji morajo biti kos s svojo **dinamičnostjo**. (K 25)
- /.../ morajo nevarnosti, ki se pojavijo vse hkrati, zmagati z lastnimi **vrlinami**. (Prep 42)

(35)

- /.../ la **virtú** di Moisé /.../ (P 134)
- /.../ Mojzesova **kremenitost** /.../ (K 91)
- /.../ Mozesove **vrline** /.../ (Prep 100)

(36)

- Onde nasceva che Cesare, Alessandro e tutti quegli uomini e principi eccellenti, erano i primi tra' combattitori, andavano armati a piè, e se pure perdevano lo stato, e' volevano perdere la vita; talmente che vivevano e morivano **virtuosamente**. (AG 663)
- Spričo tega so Cezar, Aleksander in vsi ti odlični ljudje in vladarji bili prvi med bojevniki, so oboroženi hodili peš, če pa so že zgubljali državo, so hoteli zgubiti tudi življenje, tako da so živeli in umirali **kot pokonci možje**. (K 213)

Zanimiv je tudi naslednji zgled, ki je potencialno vsaj na prvi pogled dvoumen, na kar kaže različnost Koširjeve in Prepeluhove rešitve. Košir razume izraz »virtú« v fizičnem smislu, zanj se nanaša na organizirano in ustrezno pripravljeno vojsko; Prepeluh pa ga ima za bolj abstraktnega in ga sloveni z izrazom »hrabrost«. Glede na to, da odlomek stoji v drugi polovici zadnjega poglavja, kjer Machiavelli svoje sonarodnjake energično poziva k temu, da zberejo moči, organizirajo lastno vojsko in domovino rešijo tujega gospodstva, se na prvi pogled Prepeluhova rešitev ne zdi nujno nemogoča, toda ob

natančnejšem branju odlomka lahko opazimo, da je neposredno sobesedilo ne dopušča.

Gre za mesto, kjer si je divergentni prevajalski rešitvi Koširja in Prepeluha mogoče razlagati kot odraz njunih različnih interpretacij *Vladarja* in različnih skoposov, ki sta ju svojima prevodoma namenila. Košir pristopa k Machiavellijevemu spisu z distance in ga ima za dokument določene kulturno- in literarnozgodovinske dobe, medtem ko ima besedilo za Prepeluha instrumentalno vrednost. Slovenski bralci, ki jim je bil njegov prevod *Vladarja* izvorno namenjen, naj bi se namreč soočali s podobno politično situacijo kot Machiavellijevi italijanski sodobniki, in tudi oni naj bi to besedilo poskušali uporabiti pri pri iskanju izhoda iz politične krize. Zdi se, da je na tem mestu pretehtalo politikovo zanesenjaštvo pred analizo Machiavellijevega sporočila:

(37)

- È necessario, pertanto, prepararsi a queste arme, per potere **con la virtù italica** defendersi dalli esterni. (P 136–137)
- Spričo tega se je za to vojsko treba pripraviti, da se bomo s **povsem italijanskimi vojaškimi silami** lahko ubranili tujcem. (K 94)
- Potrebno je, se na ta način pripraviti na vojno, da nas bo mogla **italijanska hrabrost** ubraniti tujcev. (Prep 102)

Večinoma pa različnih slovenjenj izraza »virtù« pri Koširju in pri Prepeluhu ni mogoče razumeti tako neposredno v luči njunih različnih pristopov k prevajanju *Vladarja* kot v gornjem primeru. Rešitve, ki jih ponujata, so navadno predvsem odsev različnosti njunih prevajalskih kompetenc. Košir je spričo svoje literarno-filološke podkovanosti in bralskih izkušenj očitno jezikovno močno senzibilen, kot prevajalec pa postopa profesionalno in tudi samozavestno, čeprav še zdaleč ni nujno, da bi bil njegov poudarjeno avtorski prevod všeč vsem bralcem oz. da bi vsi bralci imeli do njegovega prevajalskega pristopa naklonjeno stališče. Prepeluh se kot prevajalski in verjetno tudi jezikovni amater od Koširja razlikuje, ne premore tolikšne izrazne subtilnosti in prevajalske spretnosti, kot je razvidno tudi iz pričujoče analize.

#### ***V.4.6. Raba besedilnih povezovalcev***

Osnovna funkcija besedilnih povezovalcev, kot so vezniki, členki in drugi diskurzni označevalci, je v tem, da z eksplicitnim

signaliziranjem odnosov v besedilu služijo kot »sobesedilne koordinate«<sup>157</sup> in krepijo razvidnost besedilnega sveta. S tem, ko usmerjajo sprejemnikovo kognitivno obdelavo besedila, mu nudijo oporo pri razumevanju in interpretaciji. Označujejo razmerja med zaporednimi enotami v besedilu pa tudi razmerja med oddaljenejšimi mesti in tako prispevajo k lokalni in h globalni koherenci besedila (prim. Lenk 1998: 247). Za nekatere raziskovalce so besedilni povezovalci temeljni elementi, na katerih sloni koherenca, in skušajo koherenčne odnose spoznavati ravno na osnovi proučevanja besedilnih povezovalcev, včasih celo omejenega izbora takšnih povezovalcev, npr. vzročnostnih (gl. npr. Knott/Sanders 1998, Lagerwerf 1998).

Pri Machiavelliju, ki se na splošno trudi, da bi bil jasen in glede logično-semantičnih odnosov razmeroma ekspliciten, je raba besedilnih povezovalcev precej pogosta. Kot kaže, se je Košir vloge teh elementov dobro zavedal, jih v prevodu ohranjal in včasih dodajal še nove, s čimer je odnose v besedilnem svetu nakazal še jasneje. Tovrstno povečano rabo besedilnih povezovalcev v prevodu v primerjavi z izvirnikom je mogoče imeti obenem za neke vrste eksplikacijo, in sicer za eksplikacijo semantičnega ali semantično-logičnega razmerja, relevantnega za interpretacijo besedila na danem mestu. V zvezi s Prepeluhovim prevodom, ki je nasploh manj natančen in v katerem so pogoste najrazličnejše kondenzacije sporočila, ni mogoče govoriti niti o sistematičnem ohranjanju niti o strateškem neohranjanju tovrstnih elementov. Oglejmo si nekaj zgledov.

V naslednjem zgledu Košir uvede povezovalec »namreč«, ki ima pojasnjevalno funkcijo, medtem ko niti v izhodiščnem besedilu niti v Prepeluhovem prevodu razmerje med prvim in drugim stavkom navedenega odlomka ni eksplicitno nakazano:

(38)

- /.../ come fece ne' prossimi tempi papa Iulio; il quale, avendo visto nella impresa di Ferrara la trista prova delle sue armi mercenarie, si volse alle ausiliarie /.../ (P 82)
- /.../ tako je nedavno naredil papež Julij. Ko je **namreč** videl, kako klavarno se je v bojih okoli Ferrare izkazala njegova najemniška vojska, se je zatekel k pomožni /.../ (K 50)

<sup>157</sup> Izraz je izposojen iz Schiffrin 1987: 327.

- /.../ kakor je storil nedavno papež Julij. Po žalostnih skušnjah, ki jih je imel z najetimi četami pri Ferrari, se je pogodil /.../ (Prep 64)

Tudi zgleda (39) in (40) ilustrirata Koširjevo zavedno ali intuitivno prizadevanje, da bi bili odnosi v besedilnem svetu nakazani s čim večjo jasnostjo. V prvem zgledu, kjer sta se za krepitev razvidnosti smisla odločila oba prevajalca, je sicer ekspliciranje vzročnostnega razmerja mogoče razumeti kot povsem običajno prevajalsko rešitev, ki jo je mogoče utemeljiti brez sklicevanja na stremljenje k logično-semantični eksplicitnosti. Tudi če bi se prevajalca odločila za, recimo, predložno zvezo namesto za vzročni odvisnik (npr. »podložniki pa so zadovoljni **zaradi vladarjeve bližine**«), bi bil namreč upovedeni odnos skoraj nujno nakazan neposredno. Drugače pa je v zgledu (40) ekspliciranje vzročnosti pogojeno s prevajalčevo individualno odločitvijo:

(39)

- Non è, oltre di questo, la provinicoa spogliata da' tuoi officiali; satisfannosi e' sudditi **del ricorso propinquo al principe** /.../. (P 35)
- Vrh tega tvoji upravljalci take dežele ne skubejo, podložniki pa so zadovoljni, saj se lahko zatekajo k vladarju, **ker je blizu**. (K 12)
- Poleg tega se dežela obvaruje plenitve regentovega uradništva. Prebivalci so pomirjeni **ker vedó**, da je njih vledar v bližini. (Prep 30)

(40)

- /.../ e solamente offende coloro **a chi** e' toglie e' campi e le case per darle a' nuovi abitatori /.../ (P 35)
- Prizadene samo neznamen del ljudi nove države, **ker** jim vzame polja in hiše, da jih dà novim prebivalcem. (K 12)
- Ž njimi se zameri zgolj onim, **ki** jim odvzame posestvo in dvor, da jih podari svojim novim naseljencem /.../ (Prep 30)

Podobno je tudi v naslednjem zgledu s pomočjo protivnega veznika »pa« prevajalec jasno označil odnos nasprotja v upovedenem besedilnem svetu:

(41)

- Praeterea del populo inimico uno principe non si può mai assicurare, per essere troppi; de' grandi si può assicurare, per essere pochi. (P 67)
- Mimo tega se vladar pred sovražnim ljudstvom nikoli ne more zavarovati, ker je ljudstva preveč, pred velikaši **pa** se lahko zavaruje, ker jih je malo. (K 38)
- Temu se pridružuje tudi okolnost, da pri ljudstvu osvojeni vladar ni nikoli prav varen; sovražnikov je preveč. Velikašev se je lažje ubraniti, ker so maloštevilni. (Prep 54)

#### V.4.7. Stilistični izbori v funkciji globalnega sporočila

Glede na to, da ima Koširjev prevod *Vladarja* tudi nadpragmatične cilje in da njegova estetska razsežnost pomembno soustvarja sporočilo besedila, moramo prevajalčeve stilistične izbore, ki so v službi nadpragmatičnosti, imeti za pomembne gradnike koherence, kakršna izhaja iz predvidene funkcije prevoda. Koširjevi stilistični izbori razkrivajo, kako je prevajalec razumel izhodiščno besedilo, oz. nakazujejo, kakšno funkcijo je namenil ciljnemu besedilu. Podobno kot se v Prepeluhovem izrazito pragmatičnem prevodu zamišljena funkcija kaže med drugim skoz prevajalčevo stremenje k temu, da bi bilo ciljno besedilo jasno, jedrnato in dostopno razmeroma širokemu krogu bralcev, se v Koširjevem prevodu *Vladarja* pa tudi ostalih Machiavellijevih zgodovinskopoličnih spisov predvidena funkcija zrcali obenem v stilistični označenosti besedila, t. j. na nepropozicijski ravni.

Na osnovi besedilne analize je mogoče sklepati, da Koširjevi stilistični izbori služijo poudarjanju nadpragmatične komponente oz. literarizaciji besedila, pri čemer se prevajalec poslužuje treh sredstev: arhaiziranja, povečevanja ekspresivnosti in vnašanja izhodiščnega kolorita, ki jih med seboj seveda ni mogoče ostro ločevati. Na ta način prevajalec dodaja močan interpretacijski komentar, ki včasih meji na karikiranje (gl. npr. zgleda (44) in (48)). Podobne značilnosti so bile ugotovljene tudi za Koširjev prevod Boccaccievega *Dekameron* (1991), ki je v primerjavi s starejšim prevodom Andreja Budala (1959) izrazito avtorski (Ožbot 2002).

**Arhaiziranje** je mogoče opaziti npr. v naslednjih dveh zgledih. V prvem se Košir odloči za besedno zvezo »stari zakon« v pomenu »Stara zaveza«, medtem ko Prepeluh uporabi nevtralnejše poimeno-

vanje »stari testament«. V drugem zgledu pa Košir za krajevno označevanje uporabi zvezo »na' + posamostaljeni pridevnik, izpeljan iz imena države« namesto običajne »v' + ime države«, kar v danem sobesedilu deluje arhaično, medtem ko je podobna raba pri Prepeluhu glede na čas nastanka prevoda nezaznamovana:

(42)

- Voglio ancora ridurre a memoria una figura **del Testamento Vecchio** /.../ (P 84)
- Rad bi priklical v spomin še podobo **iz starega zakona** /.../ (K 52)
- Naj osvežim spomin še s prispodobo **iz starega testamenta** /.../ (Prep 66)

(43)

- Di qui nacquono le spese rebellion di Spagna, di Francia e di Grecia da' Romani per li spessi principati che erano in quegli stati /.../. (P 45)
- **Zavoljo nji podobne** ureditve je prihajalo do pogostih uporov **na Španskem, na Francoskem in na Grškem za Rimljanov**. (K 20)
- Tako si moramo razlagati tudi številne boje **na Španskem, Francoskem in Grškem za časa Rimljanov**. (Prep 38)

V Koširjevem prevodu *Vladarja* (posebno v različici iz l. 1990) in drugih Machiavellijevih zgodovinskopolitičnih spisov je primerov **okrepljene ekspresivnosti** zelo veliko; v mnogih so prevodne rešitve zelo izvirne in označene, kot npr. v naslednjem odlomku:

(44)

- /.../ ma mandorno /i Fiorentini/ Nicholò Machiavegli loro segretario ad offerire al duca ricepto et aiuto contro ad questi suoi nuovi inimici. El quale **si trovava pieno di paura** in Imola /.../ (DV 96)
- /.../ temveč so /Florentinci/ poslali svojega ministra Niccolòja Machiavellija, da bi vojvodi ponudil zavetje in pomoč zoper te njegove nove sovražnike. Vojvodi **so se** tedaj v Imoli **pošteno tresle hlače** /.../ (K 204)

Vprašanje je, če so za predvidene bralce Koširjeve rešitve tudi razumljive; verjetno bi bila naslednja zgleda – ne glede na zmeraj prisotno možnost sklepanja na osnovi sobesedila – za marsikoga nejasna. Prepeluhovi bralci naj bi podobnih težav ne imeli:

(45)

- Nelle colonie **non si spende molto** /.../. (P 35)
- S sistemom kolonij **se ne potroši mnogo**. (K<sup>1</sup> 9–10)
- Tak sistem kolonij **je dober kup**. (K 12)
- Vladarja kolonije **ne stanejo mnogo** /.../. (Prep 30)

(46)

- /.../ e biasimerò qualunque, fidandosi delle fortezze, **stimerà poco essere odiato da' populi**. (P 119)
- /.../ bom /.../ grajal pa vsakega, ki **bo**, zanašajoč se na trdnjave, **menil, da je pravi pes, če ga ljudstvo sovraži**. (K 79)
- Grajam pa vsakogar, ki se zanaša na nje, pa **se malo briga za to, ako ga ljudstvo sovraži**. (Prep 89)

V primerjavi s Koširjevimi so Prepeluhove prevajalske rešitve na splošno nevtralne (gl. npr. zgled (47)) oz. so ekspresivno obarvane takrat, kadar je takšen tudi izvirnik, kot npr. v zgledu (48), kjer zavzame Machiavelli do vojvode posmehljiv odnos; avtorjevo kritično stališče je v različni meri razvidno iz obeh slovenskih prevodov:

(47)

- Uno principe /.../ debbe /.../ **non si curare** del nome del misero /.../ (P 92)
- Vladar /.../ **naj se** za to, če mu oponašajo stiskaštvo, **meni toliko ko za lanski sneg**. (K 58)
- Vladar /.../ **se ne sme bati**, /.../ če ga razglase za skopuha. (Prep 71)

(48)

- In modo che, se a fare perdere Milano a Francia bastò, la prima volta, **uno duca Lodovico che romoreggiassi** in su' confini, a farlo di poi perdere, la seconda, gli bisognò avere, contro, el mondo tutto, e che gli eserciti suoi fussino spenti o fugati di Italia /.../. (P 34)
- Če je torej za to, da so bili Francozi prvo pot ob Milan, dovolj zalegel **že tisto oné, vojvoda Ludovico, ki je rogovilil** okoli meja, so za to, da so zgubili drugo pot in da so njihove vojske potolkli in pregnali iz Italije, morali imeti proti sebi ves svet /.../. (K 11)



- Da je Francija prvokrat zgubila Milan, je zadoščalo **ropotanje** pregnanega vojvode Ludovika ob meji. Da ga je izgubila tudi v drugo, se je moral cel svet zvezati zoper njo /.../. (Prep 29)

Mestoma skuša Košir doseči stilistične učinke z vnašanjem **lokalnega kolorita**, in sicer s pomočjo prvin, specifičnih za italijansko kulturo. Nasprotno se Prepeluh, ki ima *Vladarja* za pragmatičen spis in ga njegova potencialna literarnost ne zanima, odloča za kar najbolj nevtralne rešitve, ki so zaradi njegovih drugačnih prevajalskih kompetenc in izkušenj z besedili jezikovno manj okretne, vsaj za današnjega bralca:

(49)

- **Pre' Luca**, uomo di Massimiliano, presente imperadore /.../ (P 85)
- **Don Luka**, zaupnik sedanjega cesarja Maksimilijana /.../ (K 85)
- **Duhovnik Luca**, zaupnik sedanjega cesarja Maksimilijana /.../ (Prep 94)

Tudi navedeni, zadnji zgled iz obravnavane serije paradigmatično nakazuje temeljno razliko med slogovno močno zaznamovanim in k estetizaciji naravnanim prevajalskim postopanjem Nika Koširja na eni strani in stremljenjem k vsebinskemu bistvu in pragmatičnosti v pristopu Albina Prepeluha na drugi strani.

Če za konec povzamemo: Košir izhodiščno besedilo literarizira in poudarja stilistični vidik; njegov prevod odraža natančno in filološko zanesljivo branje izvirnika, slovenskim bralcem pa skuša Machiavellijevo delo posredovati v izrazito avtorski in vse prej kot nevtralni preobleki. Starejši Prepeluhov prevod ne kaže ambicije po dopolnjevanju slovenskega prevodnega kanona, pač pa mu je prvenstvena skrb ta, da slovenskim bralcem naredi vsebino Machiavellijevega *Vladarja* dostopno, in sicer ne le s prevodom kot slovenitvijo izvirnika, temveč s prevodom kot besedilom, v katerem posreduje misel italijanskega avtorja v jedrnati, aktualistični in v slogovnem pogledu ne posebej izborni obliki in ki je na nekaterih mestih v primerjavi z izvirnikom celo skrčen na bistveno.

## VI. Zaključek

Prevajalske rešitve v obravnavanih zgledih pričajo o tem, kako pomembno je, da se prevodi – enako kot besedila nasploh – oblikujejo na takšen način, da bodo sprejemniki v njih lahko vzpostavljali koherenco in prepoznavali smisel. Na osnovi analize prevodov Machiavellijevih besedil v slovenščino je bilo mogoče potrditi domnevo, da so neposredni razlogi za nesistemske spremembe, ki jih v primerjavi z izhodiščnimi izpričujejo ciljna besedila, izrazito zunajbesedilni, saj izvirajo iz zahtev konkretnih okoliščin, v katere naj bi bila besedila v predvidenih ciljnih komunikacijskih situacijah vpeta. Do teh sprememb prihaja zato, da bi bil besedilni svet, kakršnega želi prevajalec posredovati ciljni kulturi, za zamišljene bralce tako razviden, da bi ti mogli prepoznavati smisel sporočila, ki je lahko različen glede na različnost skoposa vsakokratnega prevoda. Z drugimi besedami, v tej raziskavi obdelane nesistemske spremembe – katerih skupna značilnost je prav v njihovem potencialu, da prispevajo k razvidnosti smisla – so utemeljene v prevajalčevem stremljenju h krepitvi koherence ciljnega besedila.

Iz prevodne analize Machiavellijevega *Vladarja* in njegovih drugih zgodovinsko-političnih spisov izhaja, da sta želela prevajalca Albin Prepeluh in Niko Košir slovenskim bralcem posredovati Machiavellija v dveh različnih, čeprav glede na sporočilo izvirnika enako upravičenih podobah, kar pomeni, da sta kot prevajalca za svoja prevoda določila dva različna skoposa. Čeprav sta besedili obeh prevajalcev tako po oblikovanosti kot po komunikacijskem namenu med seboj precej različni, sta obe koherentni, kar sta prevajalca lahko dosegla s strateškim postopanjem, pogojenim z vsakokratnim skoposom njunih prevodov. Albin Prepeluh je skušal predvidenim bralcem Machiavellijevega *Vladarja* čim bolj pomagati pri vzpostavljanju koherence in tvorjenju smisla. To je povsem razumljivo glede na zastavljeni skopos: kot je mogoče sklepati neposredno iz prevajalčevih trditev v Predgovoru, posredno pa iz njegovih prevajalskih rešitev, naj bi imela njegova verzija *Vladarja* izrazito pragmatično funkcijo. Besedilo naj bi bilo za Prepeluhovo občinstvo instrumentalno v tem smislu, da bi bralci z njegovo pomočjo lahko pridobivali zgodovinska

in politološka védenja, ki bi bila morda uporabna celò pri načrtovanju oz. izvajanju politične akcije.

Nasprotno pa je za prevod Nika Koširja mogoče ugotoviti, da nima prvenstveno pragmatičnih ambicij, temveč izrazito literarno-estetske. Prevajalec je ciljnemu občinstvu želel predvsem ponuditi besedilo, ki naj bi bilo kot prevod kanoničnega dela italijanske in svetovne književnosti po svoji oblikovanosti zgledno in bi lahko zapolnjevalo dotedanjo vrzel v ciljnem literarnem polisistemu, saj je starejši, Prepeluhov prevod to funkcijo lahko opravljal le pogojno, glede na to, da je zamišljen pretežno uporabnostno.

Zanimivo je, da oba prevajalca, izhajajoč sicer iz različnih skoposov, uporabljata iste strateške postopke, s katerimi povečujeta razvidnost smisla ciljnega besedila in krepita njegovo koherenco: eksplikacijo, dodajanje pomensko sorodnih izrazov, vnašanje paralelnih struktur, uvajanje novih členitev besedila v povedi, okrepjeno rabo besedilnih povezovalcev; poleg tega se težnja h krepitvi koherence zrcali tudi v izboru ciljnih ustreznice za ključne pojme ter v stilističnih izborih, kakršni izhajajo iz zamišljene funkcije ciljnega besedila.

Pri vseh omenjenih postopkih gre za to, da skušata prevajalca ciljnemu bralstvu približati smisel Machiavellijevega spisa – kot ga prepoznavata oz. kot želita, da bi ga prepoznavali slovenski bralci –, in jim olajšati kognitivno obdelavo besedila. Na osnovi analize omenjenih prevodov in na osnovi opazovanja prevajalske realnosti v širšem smislu je mogoče postaviti domnevo, da postopki, kakršne sta uporabila slovenska prevajalca Machiavellijevega *Vladarja*, predstavljajo sredstva, ki prispevajo k utrjevanju besedilne koherence in jih najdemo v besedilih nasploh, tako prevedenih kot neprevedenih. V skladu z izhodiščno hipotezo tvorijo eksplikacija, ponavljanje, uvajanje paralelizmov in ostali v obravnavanih prevodih prepoznani postopki posebno kategorijo postopkov, ki se razlikujejo od širitev zaradi sistemskih zahtev ciljnega jezika in obenem od najrazličnejših dodajanj in pojasnjevanj, ki so značilni za izdelke polprofesionalnih prevajalcev.

Predstavljene ugotovitve veljajo seveda zgolj za obravnavane slovenske prevode Machiavellijevih spisov in jih zaenkrat ni mogoče posploševati. Domnevo o razširjenosti omenjenih postopkov omogočanja in krepitve besedilne koherence bo treba temeljito preveriti, če bomo o njihovi prisotnosti v konkretnih besedilih želeli izvedeti kaj določnejšega in zanesljivejšega. Če se omejimo npr. na v slovenščino prevedena besedila, bo treba rabo teh postopkov raziskati z ozirom na različne parametre. Verjetno je, da se njihova pogostnost, tipologija ter sobesedilna in situacijska okolja njihovega pojavljanja razlikujejo v odvisnosti od vrstno-zvstnih značilnosti posameznih besedil.

Pričakovati je tudi, da se postopki, ki imajo lahko izrazitejšo slogovno vlogo (npr. raba paralelizmov, uvajanje sopomenskih oz. pomensko sorodnih izrazov), intenzivneje izrabljajo v književnih kot v pragmatičnih besedilih, medtem ko je pri slednjih mogoče predvideti močnejšo zastopanost eksplikacije in rabe besedilnih povezovalcev. Obenem bi utegnili opaziti pomembne razlike tudi znotraj obeh skupin besedil, saj npr. že pri samih samih književnih besedilih lahko vse ugotovitve in domneve veljajo le za prozo, medtem ko v poeziji, še posebej vezani, o koherenci zaenkrat ni mogoče trditi nič zanesljivega. Prav tako ne bi bile presenetljive razlike v izrabi posamezih sredstev pri različnih prevajalcih, pri prevodih besedil iz različnih obdobj in morda književnosti ter pri prevodih, nastalih v različnih obdobjih.

## ***Bibliografija***

### **I.**

Niccolò Machiavelli (<sup>5</sup>1983). *Il Principe*. Ur. Ugo Dotti. Milano: Feltrinelli.

Niccolò Machiavelli (1984). *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio*. Ur. Giorgio Inglese. Milano: Biblioteca Universale Rizzoli.

Niccolò Machiavelli (1991). *Il tradimento del duca Valentino al Vitellozzo Vitelli, Oliverotto da Fermo et altri*. V: isti, *La vita di Castruccio Castracani*. Ur. Giorgio Inglese. Milano: Biblioteca Universale Rizzoli.

Niccolò Machiavelli (1939). *Dell'arte della guerra*. V: isti, *Opere*. II. Ur. Antonio Panella. Milano/Roma: Rizzoli & C. 471–664.

Niccolò Machiavelli (1920). *Vladar*. Prev. Abditus [Albin Prepeluh]. Ljubljana: Zvezna tiskarna.

Niccolò Machiavelli (1966). *Vladar* (Knjižnica Sivi kondor, XIV). Prev. Niko Košir. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Niccolò Machiavelli (1990). *Vladar*. V: isti, *Politika in morala* (= Filozofska knjižnica, XXXIII). Prev. Niko Košir. Ljubljana: Slovenska matica. 5–95.

Niccolò Machiavelli (1990). *Razmišljanja ob prvih desetih knjigah Tita Livija (Izbor)* (= Filozofska knjižnica, XXXIII). V: isti, *Politika in morala*. Prev. Niko Košir. Ljubljana: Slovenska matica. 97–202.

Niccolò Machiavelli (1990). *Opis, kako je vojvoda Valentino dal ubiti Vitellozza Vitellija, Oliverotta iz Ferma, gospoda Paola in gravinskega vojvodo Orsina* (= Filozofska knjižnica, XXXIII). Prev. Niko Košir. V: isti, *Politika in morala*. Ljubljana: Slovenska matica, Niccolò Machiavelli. 203–209.

Niccolò Machiavelli (1990). *O vojaški obrti (Odlomek)* (= Filozofska knjižnica, XXXIII). Prev. Niko Košir. V: isti, *Politika in morala*. Ljubljana: Slovenska matica. 210–214.

### **II.**

Margret Ammann (1990). Anmerkungen zu einer Theorie der Übersetzungskritik und ihrer praktischen Anwendung. *Tectcontext* V/3–4. 209–250.

- Margret Ammann (1993). Das bekannte Bild einer fremden Kultur – Ein Textvergleich. *Tectcontext* VIII/1–2. 63–79.
- Margret Ammann /Hans J. Vermeer (1991). Der andere Text. Ein Beitrag zur Übersetzungskritik. *Textcontext* VI/4. 251–260.
- József Andor (1989). Strategies, Tactics and Realistic Methods of Text Analysis: Comments on Michel Charolles' 'Coherence as a Principle in the Regulation of Discursive Production'. V: W. Heydrich idr. (ur.). 28–36.
- Mona Baker (1992). *In Other Words: A Coursebook on Translation*. London/New York: Routledge.
- Mona Baker (1995). Corpora in Translation Studies. An Overview and Some Suggestions for Future Research. *Target* VII/2. 223–243.
- Kathleen Bardovi-Harlig (1990). Pragmatic Word Order in English Composition. V: U. Connor/A. M. Johns (ur.). 43–65.
- Susan Bassnett (1993). *Comparative Literature: A Critical Introduction*. Oxford: Blackwell.
- Robert-Alain de Beaugrande (1978). *Factors in a Theory of Poetic Translating*. Assen: Van Gorcum.
- Robert-Alain de Beaugrande (1991). Coincidence in Translation: Glory and Misery Again. *Target* III/1. 17–53.
- Robert-Alain de Beaugrande/Wolfgang Ulrich Dressler (1992). *Uvod v besediloslovje*. Prev. Aleksandra Derganc in Tjaša Miklič. Ljubljana: Park.
- Roger Bell (1991). *Translation and Translating: Theory and Practice*. London/New York: Longman.
- Bernd Ulrich Biere (1989). *Verständlich-Machen: Hermeneutische Tradition – Historische Praxis – Sprachtheoretische Begründung*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- David Birch (1989). *Language, Literature and Critical Practice*. London/New York: Routledge.
- Diane Blakemore (1987). *Semantic Constraints on Relevance*. Oxford: Basil Blackwell.
- Diane Blakemore (1992). *Understanding Utterances: An Introduction to Pragmatics*. Oxford, UK/Cambridge, Mass.: Blackwell.
- Shoshana Blum-Kulka (1986). Shifts of Cohesion and Coherence in Translation. V: Juliane House/Shoshana Blum-Kulka (ur.), *Interlingual and Intercultural Communication: Discourse and Cognition in Translation and Second Language Acquisition Studies*. Tübingen: Narr. 17–35.
- Raymond van den Broeck (1986). Generic Shifts in Translated Literary Texts.« *New Comparison* 1/Summer. 104–115. (Ponatis v: José Lambert/André Lefevere (ur.), *La traduction dans le développement des littératures/ Translation in the Development of Literatures*. Bern/Leuven: Peter Lang/Leuven University Press, 1993. 49–57.)

Raymond van den Broeck (1992). Translation Theory Revisited. (Recenzija dela: Andrew Benjamin, *Translation and the Nature of Philosophy: A New Theory of Words*. London/New York: Routledge, 1989.) *Target* IV/1. 111–120.

Paul van den Broek (1994). Comprehension and Memory of Narrative Texts: Inferences and Coherence. V: M. A. Gernsbacher (ur.). 539–588.

Gillian Brown/George Yule (1983). *Disourse Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.

Wolfram Bublitz (1999). Introduction: Views of Coherence. V: W. Bublitz idr. (ur.). 1–7.

Wolfram Bublitz (2006). It utterly boggles the mind: Knowledge, common ground, and coherence. V: Hanna Pishwa (ur.), *Language and Memory: Aspects of Knowledge Representation*. Berlin: De Gruyter. 359–386.

Wolfram Bublitz/Uta Lenk (1999). Disturbed Coherence: 'Fill me in'. V: W. Bublitz idr. (ur.). 153–174.

Wolfram Bublitz/Uta Lenk/Eija Ventola (ur.) (1999). *Coherence in Spoken and Written Discourse: How to Create It and How to Describe It*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.

Anne Marie Bülow-Møller (1992). Coherence Structures in Negotiations: The Strategy of Repetition. V: Annette Grindsted/Johannes Wagner (ur.), *Communication for Specific Purposes/Fachsprachliche Kommunikation*. Tübingen: Narr. 193–209.

Kim Sydow Campbell (1995). *Coherence, Continuity, and Cohesion: Theoretical Foundations for Document Design*. Hillsdale, NJ/Hove, UK: Lawrence Erlbaum Associates.

Bernard Caron (ur.) (1998). *Proceedings of the 16<sup>th</sup> International congress of linguists*. Oxford: Pergamon. (CD-rom.)

Shirley Carter-Thomas (2000). *La cohérence textuelle: Pour une nouvelle pédagogie de l'écrit*. Paris: L'Harmattan.

Wallace Chafe (1987). Cognitive constraints on information flow. V: R. S. Tomlin (ur.). 21–51.

Michel Charolles (1989). Comments on Eikmeyer's and Andor's Report. V: W. Heydrich idr. (ur.). 37–40.

Michel Charolles (1994). Cohésion, cohérence et pertinence du discours. *Travaux de Linguistique* 29. 125–151.

Andrew Chesterman (1993). »From 'Is' to 'Ought': Laws, Norms and Strategies in Translation Studies.« *Target* V/1. 1–20.

Andrew Chesterman (1997). *The Memes of Translation: The spread of ideas in translation theory*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Andrew Chesterman (1998). Recenzija dela Vermeer 1996. *Target* IX/1. 155–159.

- Herbert H. Clark/Catherine R. Marshall (1981). Definite reference and mutual knowledge. V: Aravind K. Joshi/Bonnie L. Webber/Ivan A. Sag (ur.), *Elements of discourse understanding*. Cambridge: Cambridge University Press. 10–63.
- Ulla Connor (1996). *Contrastive Rhetoric: Cross-cultural aspects of second-language writing*. Cambridge/New York/Melbourne: Cambridge University Press.
- Ulla Connor/Ann M. Johns (ur.) (1990). *Coherence in Writing: Research and Pedagogical Perspectives*. Alexandria, Virginia: Teachers of English to Speakers of Other Languages.
- Maria-Elisabeth Conte (1988). *Condizioni di coerenza: Ricerche di linguistica testuale*. Firenze: La Nuova Italia Editrice.
- Maria-Elisabeth Conte (1989a). Coherence in Interpretation. Comments on Dieter Viehweger's Paper 'Coherence – Interaction of Modules'. V: W. Heydrich idr. (ur.). 275–282.
- Maria-Elisabeth Conte (ur.) (1989b). *Kontinuität und Diskontinuität in Texten und Sachverhalts-Konfigurationen: Diskussion über Konnexität, Kohäsion und Kohärenz*. Hamburg: Helmut Buske Verlag.
- Maria-Elisabeth Conte/János S. Petőfi/Emel Sözer (ur.) (1989). *Text and Discourse Connectedness*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Correia Renato (1989). Literary Translations and Translations of Literary Texts: Some Thoughts on Theory and Criticism. *Textcontext* IV/4. 232–242.
- Eugenio Coseriu (1978). Falsche und richtige Fragestellungen in der Übersetzungstheorie. V: Lillebil Gråhs/Gustav Korlén/Bertil Malmberg (ur.), *Theory and Practice of Translation*. Bern/Frankfurt am Main/Las Vegas: Peter Lang. 17–32.
- Eugenio Coseriu (<sup>3</sup>1994). *Textlinguistik: Eine Einführung*. Tübingen/Basel: Francke.
- Östen Dahl (1995). Causality in Discourse. V: G. Rickheit/C. Habel (ur.). 251–260.
- Kathleen Dahlgreen (1992). Convergent evidence for a set of coherence relations. V: D. Stein (ur.). 631–663.
- František Daneš (1989). Report of Roger G. van de Velde's Paper 'Man, Verbal Text, Inferencing, and Coherence'. V: W. Heydrich idr. (ur.). 228–239.
- Teun A. van Dijk/Walter Kintsch (1983). *Strategies of Discourse Comprehension*. Orlando: Academic Press.
- Cay Dollerup/Annette Lindegaard (ur.) (1992). *Teaching Translation and Interpreting 2: Insights, Aims, Visions*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Cay Dollerup/Anne Loddegaard (ur.) (1994). *Teaching Translation and Interpreting: Training, Talent, Experience*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.



Marijan Dović (2004). *Sistemske in empirične obravnave literature*. Ljubljana: Založba ZRC.

Wolfgang U. Dressler (1994). LSP 'von aussen': Reflections on the 9th European LSP Symposium. V: Magnar Brekke/Øivin Andersen/Trine Dahl/Johan Myking (ur.), *Applications and Implications of Current LSP Research*. II. Bergen: Fagbogforlaget. 950–969.

Terry Eagleton (1983). *Literary Theory: An Introduction*. Oxford: Blackwell.

Umberto Eco (1980). Two Problems in Textual Interpretation. *Poetics Today* II/1a. 145–161.

Umberto Eco ([<sup>1</sup>1979] 1993). *Lector in fabula*. Milano: Bompiani.

Editors, The (1989). On Target's Targets. *Target* I/1. 1–7.

Willis J. Edmondson (1999). If Coherence is Achieved, Then Where Doth Meaning Lie? V: W. Bublitz idr. (ur.). 251–265.

Hans-Jürgen Eikmeyer (1989). On Michel Charolles' 'Coherence as a Principle in the Regulation of Discursive Production'. V: W. Heydrich idr. (ur.). 16–27.

Birgitta Englund Dimitrova (2005). *Expertise and Explication in Translation Process*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Nils Erik Enkvist (1989a). Coherence and Non-coherence Revisited. V: M.-E. Conte (ur.). 68–74.

Nils Erik Enkvist (1989b). From Text to Interpretability: A Contribution to the Discussion of Basic Terms in Text Linguistics. V: W. Heydrich idr. (ur.). 369–382.

Nils Erik Enkvist (1990). Seven Problems in the Study of Coherence and Interpretability. V: U. Connor/A. M. Johns (ur.). 11–28.

Nils Erik Enkvist (1991). On the interpretability of texts in general and of literary texts in particular. V: Roger D. Sell (ur.), *Literary Pragmatics*. London/New York: Routledge. 1–25.

Anita Fetzer (2004). *Recontextualizing Context: Grammaticality meets appropriateness*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Jan Firbas (1992). On some basic problems of Functional Sentence Perspective. V: Martn Davies/Louise Ravelli (ur.), *Advances in Systemic Linguistics: Recent Theory and Practice*. London/New York: Pinter Publishers. 167–188.

James Flood (ur.) (1984). *Understanding Reading Comprehension: Cognition, Language, and the Structure of Prose*. Newark: International Reading Association.

Kjersti Fløttum (1998). Cohérence textuelle et polyphonie. V: B. Caron (ur.). Referat št. 0330.

Gerd Fritz (1982). *Kohärenz: Grundfragen der linguistischen Kommunikationsanalyse*. Tübingen: Gunter Narr.

- Andreas Gardt (1989). Möglichkeiten und Grenzen einer pragmatischen Übersetzungstheorie. *Textcontext* IV/1–2. 1–59.
- Simon C. Garrod/Anthony J. Sanford (1983). Topic dependent effects in language processing. V: Giovanni B. Flores d'Arcais/Robert J. Jarvella (ur.), *The Process of Language Understanding*. Chichester: John Wiley & Sons. 271–295.
- Simon C. Garrod/Anthony J. Sanford (1994). Resolving Sentences in a Discourse Context: How Discourse Representation Affects Language Understanding. V: M. A. Gernsbacher (ur.). 675–698.
- Ronald Geluykens (1999). It Takes Two to Cohere: The Collaborative Dimension of Topical Coherence in Conversation. V: W. Bublitz idr. (ur.). 35–53.
- Edwin Gentzler (1993). *Contemporary Translation Theories*. London/New York: Routledge, 1993.
- Morton Ann Gernsbacher (ur.) (1994). *Handbook of Psycholinguistics*. San Diego/London: Academic Press.
- Morton Ann Gernsbacher/T. Givón (ur.) (1995). *Coherence in Spontaneous Text*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Daniel Gile (1992). Basic theoretical components in interpreter and translator training. V: C. Dollerup/A. Loddegaard (ur.). 185–193.
- Daniel Gile (1994). The process-oriented approach in translation training. V: C. Dollerup/A. Lindegaard (ur.). 107–112.
- T. Givón (2005). *Context as Other Minds: The Pragmatics of Sociality, Cognition and Communication*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Algirdas J. Greimas (1970). *Du Sens*. Paris: Seuil.
- Ernst-August Gutt (1990). A Theoretical Account of Translation – Without a Translation Theory. *Target* II/2. 135–164.
- Ernst-August Gutt (1991). *Translation and Relevance: Cognition and Context*. Oxford: Basil Blackwell.
- M. A. K. Halliday/Ruqaiya Hasan (1976). *Cohesion in English*. London/New York: Longman.
- Sandra Halverson (1999). Conceptual Work and the 'Translation' Concept. *Target* XI/1. 1–31.
- Carolyn G. Hartnett (1986). Static and dynamic cohesion: signals of thinking in writing. V: Barbara Couture (ur.), *Functional Approaches to Writing Research Perspectives*. London: Frances Pinter Publishers. 142–153.
- Ruqaiya Hasan (1984). Coherence and Cohesive Harmony. V: J. Flood (ur.). 181–219.
- Katsuhiko Hatakeyama/János S. Petőfi/Emel Sözer. (1989) Text, Konnexität, Kohäsion, Kohärenz. V: M.-E. Conte (ur.). 1–55.

Basil Hatim/Ian Mason (1990). *Discourse and the Translator*. London/New York: Longman.

Basil Hatim/Ian Mason (1997). *The Translator as Communicator*. London/New York: Routledge.

Wolfgang Heinemann/Dieter Viehweger (1991). *Textlinguistik: Eine Einführung*. Tübingen: Niemeyer.

Christina Hellman (1995). The Notion of Coherence in Discourse. V: G. Rickheit/C. Habel (ur.). 190–202.

Theo Hermans (1985). Translation Studies and a New Paradigm. V: isti (ur.), *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation*. London/Sydney: Croom Helm. 7–15.

Wolfgang Heydrich/Fritz Neubauer/János S. Petőfi/Emel Sözer (ur.) (1989). *Connexity and Coherence: Analysis of Text and Discourse*. Berlin/New York: Walter de Gruyter.

Michael Hoey (1991a). Another perspective on coherence and cohesive harmony. V: E. Ventola (ur.). 385–414.

Michael Hoey (1991b). *Patterns of Lexis in Text*. Oxford: Oxford University Press.

James S. Holmes (1988). *Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies*. Amsterdam: Rodopi.

Hans G. Hönig (1986). Übersetzen zwischen Reflex und Reflexion – ein Modell der übersetzungsrelevanten Textanalyse. V: M. Snell-Hornby (ur.). 230–251.

Hans G. Hönig (1990). Sagen, was man nicht weiß – wissen, was man nicht sagt. Überlegungen zur übersetzerischen Intuition. V: Reiner Arntz/Gisela Thome (ur.), *Übersetzungswissenschaft. Ergebnisse und Perspektiven. Festschrift für Wolfram Wilss zum 65. Geburtstag*. Tübingen: Narr. 152–161.

Hans G. Hönig (1992). Vor der erzwungenen Selbstentfremdung des Übersetzers – Ein offener Brief an Justa Holz-Mänttari. *Textcontext* 7. 1–14.

Hans G. Hönig (1993). Vom Selbst-Bewußtsein des Übersetzers. V: Justa Holz-Mänttari/Christiane Nord (ur.), *Traducere navem: Festschrift für Katharina Reiß zum 70. Geburtstag*. Tampere: University of Tampere. 77–90.

Hans G. Hönig (1995). *Konstruktives Übersetzen*. Tübingen: Stauffenburg.

Hans G. Hönig/Paul Kußmaul (1982). *Strategie der Übersetzung: Ein Lehr- und Arbeitsbuch*. Tübingen: Narr.

Juliane House (1977). *A Model for Translation Quality Assessment*. Tübingen: Narr.

Juliane House/Shoshana Blum-Kulka (ur.) (1986). *Interlingual and Intercultural Communication: Discourse and Cognition in Translation and Second Language Acquisition Studies*. Tübingen: Narr.

- Susan Hunston (2001). Colligation, lexis, pattern, and text. V: M. Scott/G. Thompson (ur.). 13–33.
- Shin Ja J. Hwang/William R. Merrifield (ur.) (1992). *Language in Contexts: Essays for Robert E. Longacre*. Arlington: Summer Institute of Linguistics and University of Texas at Arlington.
- Rune Ingo (1992). Translation Theory: Four Fundamental Aspects. V: C. Dollerup/A. Loddegaard (ur.). 49–56.
- Vladimir Ivir (1996). A Case for Linguistics in Translation Theory. *Target* VIII/1. 149–157.
- Arnt Lykke Jakobsen (1994). Starting from the (other end): integrating translation and text production. V: C. Dollerup/A. Lindegaard (ur.). 143–150.
- Roman Jakobson (1989). O lingvističnih vidikih prevajanja. V: isti, *Lingvistični in drugi spisi*. Prev. Zoja Skušek-Močnik. Ljubljana: ŠKUC, Filozofska fakulteta. 201–211.
- Riita Jääskeläinen (1993). Investigating Translation Strategies. V: Sonja Tirkkonen-Condit/John Lafling (ur.), *Recent Trends in Empirical Translation Research*. Joensuu: University of Joensuu, Faculty of Arts. 99–120.
- Anne Jaubert. (ur.) (2005). *Cohésion et cohérence: Études de linguistique textuelle*. Paris: ENS Editions.
- Ann M. Johns (1997). *Text, Role and Context: Developing Academic Literacies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Klaus Kaindl (1997). Von Hauptdarstellern und Statisten: Zur Rolle des Textes im Translationswissenschaftlichen Handlungsspiel. V: Nadja Grbić/Michaela Wolf (ur.), *Text – Kultur – Kommunikation: Translation als Forschungsaufgabe (Festschrift aus Anlaß des 50jährigen Bestehens des Instituts für Übersetzer- und Dolmetscherausbildung an der Universität Graz*. Tübingen: Stauffenburg. 53–65.
- Klaus Kaindl (1998). Übersetzungskritik. V: M. Snell-Hornby idr.(ur.). 373–378.
- Carolyn E. Kent (1992). A Tagmemic Analysis of Coherence in Writing. V: S. J. J. Hwang/W. R. Merrifield (ur.). 189–210.
- Walter Kintsch (1998). *Comprehension: A paradigm for cognition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Walter Kintsch/James R. Miller (1984). Readability: A View from Cognitive Psychology. V: J. Flood (ur.). 220–232.
- Wolfgang Klein (1992). Was kann sich die Übersetzungswissenschaft von der Linguistik erwarten? *Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik* 84. 104–123.
- Alistair Knott/Ted Sanders (1998). The classification of coherence relations and their linguistic markers: An exploration of two languages. *Journal of Pragmatics* 30, 135–175.

Werner Koller (1995). The Concept of Equivalence and the Object of Translation Studies. *Target VII/2*. 191–222.

Vilen Komissarov (1993). Norms in translation. V: P. Zlateva (ur.). 63–75.

Tomo Korošec (1998). *Stilistika slovenskega poročevalstva*. Ljubljana: Kmečki glas.

Janko Kos (1978). *Literatura*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Irena Kovačič (1997). Why Language Studies Matters to Translation Studies. V: Kinga Klaudy/János Kohn (ur.), *Transferre necesse est*. Budapest: Scholastica. 225–228.

Marga Kreckel (1981). *Communicative Acts and Shared Knowledge in Natural Discourse*. New York: Academic Press.

Sigrid Kupsch-Losereit (1991). Die Relevanz von Kommunikations-theoretischen Modellen für Übersetzungstheorie und übersetzerische Praxis. *TEXTconTEXT 6*. 77–100.

Sigrid Kupsch-Losereit (1991). Die Modellierung von Verstehensprozessen und die Konsequenzen für den Übersetzungsunterricht. *TEXTconTEXT 10*. 179–196.

Ingrid Kurz (1998). Gehirnphysiologie (Dolmetschen). V: M. Snell-Hornby idr. (ur.). 128–130.

Paul Kußmaul (1986). Übersetzen als Entscheidungsprozeß. Die Rolle der Fehleranalyse in der Übersetzungsdidaktik. V: M. Snell-Hornby (ur.). 206–229.

Paul Kußmaul (1994). Semantic Models and Translating. *Target VI/1*, 1–13.

Paul Kußmaul (1995). *Training the Translator*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Sigmund Kvam (1992). Zur Rolle von Paralleltexten bei der Translation – Am Beispiel deutsch-norwegischer Übersetzungsfälle. *TEXTconTEXT 7*. 193–217.

Luuk Lagerwerf (1998). *Causal Connectives Have Presuppositions: Effects on Coherence and Discourse Structure*. The Hague: Holland Academic Graphics.

Liisa Lautamatti (1990). Coherence in Spoken and Written Discourse. V: U. Connor/A. M. Johns (ur.). 29–40.

André Lefevere (1993). Discourses on Translation: Recent, Less Recent and to Come. (Recenzija del: Neubert/Shreve (1992); Willis Barnstone, *The Poetics of Translation: History, Theory, Practice*. New Haven/London: Yale University Press, 1993; Douglas Robinson, *The Translator's Turn*. Baltimore/London, 1991.) *Target V/2*. 229–241.

Elisabeth Leinfellner-Rupertsberger (1989). Connexity, Coherence, and the Semantic Net. V: M.-E. Conte/J. S. Petőfi/E. Sözer (ur.). 463–481.

Uta Lenk (1998). Discourse markers and global coherence in conversation. *Journal of Pragmatics 30*. 245–257.

- Kitty M. van Leuven-Zwart (1990). Translation and Original. Similarities and Dissimilarities. II. *Target* II/1, 69–95.
- Charlotte Linde (1993). *Life Stories: The Creation of Coherence*. New York/Oxford: Oxford University Press.
- Hans Lindquist (1995). Recent Trends in Translation Studies. *Moderna Språk* LXXXIX/2, 122–128.
- Gunter Lorenz (1999). Learning to Cohere: Causal Links in Native vs. Non-Native Argumentative Writing. V: W. Bublitz idr. (ur.). 55–75.
- Wolfgang Lörcher (1986). Linguistic Aspects of Translation Processes: Towards an Analysis of Translation Performance. V: J. House/S. Blum-Kulka (ur.). 277–292.
- Wolfgang Lörcher (1989). Models of the Translation Process: Claim and Reality. *Target* I/1, 43–68.
- Lita Lundquist (1989). Coherence in Scientific Texts. V: W. Heydrich idr. (ur.). 122–149.
- Jasna Makovec-Černe (1994). Textproduktion. Kognitive Textmodelle. *Linguistica* XXXIV/2, 3–29.
- K.[irsten] M.[almkjær] (1991). Psycholinguistics. V: ista (ur.), *The Linguistics Encyclopedia*. London/New York: Routledge. 362–375.
- Kirsten Malmkjær (1993). Underpinning Translation Theory. *Target* V/2, 133–148.
- William C. Mann/Sandra A. Thompson (1988). Rhetorical Structure Theory: Toward a functional theory of text organization. *Text* 8/3, 243–281.
- Klaus Martens (1991). Institutional Transmission and Literary Translation: A Sample Case. *Target* III/2, 225–241.
- Peter McCagg (1990). Toward Understanding Coherence: A Response Proposition Taxonomy. V: U. Connor/A. M. Johns (ur.). 111–127.
- Dietrich Meutsch/Reinhold Viehoff (ur.) (1989). Comprehension of Literary Discourse: Results and Problems of Interdisciplinary Approaches. Berlin/New York: Walter de Gruyter.
- Milena Milojević Sheppard (1993). *Morpho-Syntactic expansions in translation from English into Slovenian as a prototypical response to the complexity of the original*. München: Otto Sagner.
- Klaus Mutersbach/Heidrun Gerzymisch-Arbogast (1989). Isotopy and Translation. V: Peter W. Krawutschke (ur.), *Translator and Interpreter Training and Foreign Language Pedagogy*. Binghamton: State University of New York. 147–170.
- Albrecht Neubert (1985). *Text and Translation*. Leipzig: Verlag Enzyklopädie.
- Albrecht Neubert (1986). Translatorische Relativität. V: M. Snell-Hornby (ur.). 85–105.

Albrecht Neubert (1989). Interferences between Languages and between Texts. V: H. Schmidt (ur.). 56–64.

Albrecht Neubert/Gregory M. Shreve (1992). *Translation as Text*. Kent, OH/London: The Kent State University Press.

Peter Newmark (1993). Recenzija dela: Papegaaij/Schubert (1988). *Multilingua* XII/1, 103.

Christiane Nord (1991a). Scopos, Loyalty, and Translational Conventions. *Target* III/1. 91–109.

Christiane Nord (1991b). *Text Analysis in Translation: Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis*. Amsterdam/Atlanta: Rodopi.

Christiane Nord (1992). Text analysis in translator training. V: C. Dollerup/ A. Loddegaard (ur.). 39–47.

Christiane Nord (1993). Äpfel und Birnen? Überlegungen zur Methode eines funktionalen Textsortenvergleichs am Beispiel spanischer, französischer und deutscher Buchtitel. V: Giovanni Rovere/Gert Wotjak (ur.), *Studien zur romanisch-deutschen Sprachvergleich*. Tübingen: Niemeyer. 141–148.

Christiane Nord (1994a). Aus Fehlern lernen: Überlegungen zur Beurteilung von Übersetzungsleistungen. V: M. Snell-Hornby idr. (ur.). 363–375.

Christiane Nord (1994b). Translation as a process of linguistic and cultural adaptation. V: C. Dollerup/A. Loddegaard (ur.). 59–67.

Christiane Nord (1995). Text-Functions in Translation: Titles and Headings as a Case in Point. *Target* VII/2. 261–284.

Christiane Nord (1997). *Translating as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained*. Manchester: St. Jerome Publishing.

Jan Nuyts (1992). *Aspects of a Cognitive-Pragmatic Theory of Language: On Cognition, Functionalism and Grammar*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Erik J. Olsson (2005). *Against Coherence: Truth, Probability, and Justification*. Oxford: Oxford University Press.

Jan-Ola Östman (1999). Coherence through Understanding through Discourse Patterns: Focus on News Reports. V: W. Bublitz idr. (ur.). 77–100.

Martina Ožbot (1995). Nekateri problemi prevajanja literarnozgodovinskih besedil iz italijanščine v slovenščino. V: Martina Orožen (ur.): *XXXI. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 259–277.

Martina Ožbot (1997). Parametri prevajanja literarnozgodovinskih besedil. (Ob Faturjevem prevodu Momiglianove *Zgodovine italijanske književnosti*.) V: Majda Stanovnik (ur.), *Kriteriji literarnega prevajanja. Prevajanje in terminologija: 21. prevajalski zbornik*. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev. 79–89.

- Martina Ožbot (1998a). Linguistics and the Study of Translation. V: B. Caron (ur.). Referat št. 0446.
- Martina Ožbot (1998b). Od besedila do besedila. (Besediloslovna vprašanja prevajanja.) V: Inka Štrukelj (ur.), *Jezik za danes in jutri*. Ljubljana Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije. 300–308.
- Martina Ožbot (1999a). Besedilna koherenca in njena prevodoslovna relevantnost. *Uporabno jezikoslovje* 7–8. 56–70.
- Martina Ožbot (1999b). Translating Literary History from Italian into Slovene: A Case Study. V: Jeroen Vandaele (ur.), *Translation and the (Re)Location of Meaning*. Leuven: CETRA, The Leuven Research Centre for Translation, Communication and Cultures. 423–442.
- Martina Ožbot (2000). Slovene Literature in Italian Translation: Facts, Fiction and beyond. V: Meta Grosman, Mira Kadric, Irena Kovačič, Mary Snell-Hornby (ur.), *Translation into non-mother tongues: in professional practice and training*. Tübingen: Stauffenburg. 81–89.
- Martina Ožbot (2001). Making sense across cultures: the establishment of coherence in translated texts. V: Janet Cotterill/Anne Ife (ur.), *Language across boundaries*. London: British Association for Applied Linguistics/Continuum Press. 135–150.
- Martina Ožbot (2002). Machiavelli in Boccaccio v Koširjevih oblačilih: k vprašanju prevajalčevega osebnega sloga. V: ista (ur.), *Prevajanje srednjeveških in renesančnih besedil: 27. prevajalski zbornik*. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev. 187–199.
- Bart Papegaaij/Klaus Schubert (1988). *Text Coherence in Translation*. Dordrecht/Providence: Foris.
- Herman Parret (1989). Paraphrase as a Coherence Principle in Conversation. V: M.-E. Conte/J. S. Petőfi/E. Sözer (ur.). 281–289.
- Gerald Parsons (1990). *A Comparative Study of the Writing of Scientific Texts Focusing on Cohesion and Coherence*. Nottingham: Department of English Studies, University of Nottingham.
- Gerald Parsons (1991). Cohesion coherence: Scientific texts. V: E. Ventola (ur.). 415–429.
- Viggo Hjørnager Pedersen (1988). *Essays on Translation*. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.
- Viggo Hjørnager Pedersen (1991). *Oversættelsesteoretiske problemstillinger/ Aspects of Translation Theory*. København: Center for Oversættelse, Københavns Universitet.
- János S. Petőfi/Terry Olivi (1989). Understanding literary texts: A semiotic textological approach. V: D. Meutsch/R. Viehoff. 190–225.
- Anthony Pym (1992). The Relations Between Translation and Material Text Transfer. *Target* IV/2. 171–189.



Atilij Rakar (1990). Machiavelli in fenomenologija oblasti. V: N. Machiavelli (1990). 229–287.

Martina Ranke (1989). Auf der Suche nach dem archimedischen Punkt oder: Die Problematik übersetzungskritischer Bewertungskriterien in Theorie und Praxis. I. *Textcontext* IV/1–2. 72–89.

Tanya Reinhart (1980). Conditions for Text Coherence. *Poetics Today* I/4. 161–180.

Katharina Reiß/Hans J. Vermeer (1984 [<sup>2</sup>1991]). *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. Tübingen: Niemeyer.

Renate Resch (1997). Ein kohärentes Translat – was ist das? Die Kulturspezifität der Texterwartungen. V: M. Snell-Hornby/Z. Jettmarová/K. Kaindl (ur.). 271–281.

Gert Rickheit (ur.) (1991). *Kohärenzprozesse*. Opladen: Westdeutscher Verlag.

Gert Rickheit/Udo Günther/Lorenz Sichelschmidt (1992). Coherence and coordination in written text: Reading time studies. V: D. Stein (ur.). 102–127.

Gert Rickheit/Christopher Habel (ur.) (1995). *Focus and Coherence in Discourse Processing*. Berlin/New York: Walter de Gruyter.

Gert Rickheit/Hans Strohner (ur.) (1985). *Inferences in Text Processing*. Amsterdam/New York/Oxford: North-Holland.

Gert Rickheit/Hans Strohner (1993). *Grundlagen der kognitiven Sprachverarbeitung: Modelle, Methoden, Ergebnisse*. Tübingen/Basel: Francke.

Hanna Risku (1994). Aktive Expertenroutine oder reaktive Verhaltensautomatik? Überlegungen zum Begriff der Übersetzungsfertigkeit bei Wilss. *Textcontext* IX/3–4. 237–253.

Hanna Risku (1997). Übersetzen als komplexes Problemlösen: kognitive Anforderungen. *Textcontext* 11/1. 59–71.

Hanna Risku (1998). *Translatorische Kompetenz: kognitive Grundlagen des Übersetzens als Expertentätigkeit*. Tübingen: Stauffenburg.

Richard Roberts/Roger J. Kreuz/D. Kristen Gilbert/Elizabeth A. Bainbridge (1994). Discourse Expectation and Perceived Coherence. V: Herre van Oostendorp/Rolf A. Zwaan (ur.), *Naturalistic Text Comprehension*. Norwood, NJ: Ablex. 189–202.

Robichaux, Kerry S. (1992). Text-knowledge Relationship. V: S. J. J. Hwang/W. R. Merrifield (ur.). 363–389.

Ted Sanders/Wilbert Spooren (1999). Communicative Intentions and Coherence Relations. V: W. Bublitz idr. (ur.). 235–250.

Anthony J. Sanford/Simon C. Garrod (1994). Selective Processing in Text Understanding. V: M. A. Gernsbacher (ur.). 699–719.

Ulrich Schade/Hagen Langer/Heike Rutz/Lorenz Sichelschmidt (1991). Kohärenz als Prozeß. V: G. Rickheit (ur.). 7–58.

- Christina Schäffner (1991). World Knowledge in the Process of Translation. *Target* III/1. 1–16.
- Christina Schäffner (ur.) (1999). *Translation and Norms*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Maximilian Scherner (1984). *Sprache als Text*. Tübingen: Niemeyer.
- Deborah Schiffrin (1987). *Discourse Markers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Deborah Schiffrin (1994). *Approaches to Discourse*. Oxford: Blackwell.
- Heide Schmidt (ur.) (1989). *Interferenz in der Translation*. Leipzig: Verlag Enzyklopädie.
- Mike Scott/Geoff Thompson (ur.) (2001). *Patterns of Text: In honour of Michael Hoey*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Barbara Seidlhofer/Henry Widdowson (1999). Coherence in Summary: The Contexts of Appropriate Discourse. V: W. Bublitz idr. (ur.). 205–219.
- Luca Serianni (<sup>2</sup>1991). *Grammatica italiana: Italiano comune e lingua letteraria*. Torino: UTET.
- Alexander Shveitser (1993). Equivalence and adequacy. V: P. Zlateva (ur.). 47–56.
- Murray Singer (1994). Discourse Inference Processes. V: M. A. Gernsbacher (ur.). 479–515.
- Mary Snell-Hornby (ur.) (1986a). *Übersetzungswissenschaft – eine Neuorientierung. Zur Integration von Theorie und Praxis*. Tübingen: Francke.
- Mary Snell-Hornby (1986b). Übersetzen, Sprache, Kultur. V: ista (ur.). 9–29.
- Mary Snell-Hornby (1988a). The role of text-linguistics in a theory of literary translation. V: Arntz (ur.), *Textlinguistik und Fachsprache*. Hildesheim/Zürich/New York: Georg Olms. 433–458.
- Mary Snell-Hornby (1988b). *Translation Studies: An Integrated Approach*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Mary Snell-Hornby (1990). Linguistic Transcoding or Cultural Transfer? A Critique of Translation Theory in Germany. V: Susan Bassnett/André Lefevere (ur.), *Translation, History and Culture*. London/New York: Pinter Publishers. 79–86.
- Mary Snell-Hornby (1991). Translation Studies – Art, Science or Utopia? V: Kitty M. van Leuven-Zwart/Ton Naaijken (ur.), *Translation Studies: the State of the Art*. Amsterdam/Atlanta: Rodopi. 13–23.
- Mary Snell-Hornby (1992). The professional translator of tomorrow: language specialist or all-round expert? V: C. Dollerup/A. Loddegaard (ur.). 9–22.
- Mary Snell-Hornby (1996). *Translation und Text: ausgewählte Vorträge*. Wien: WUV-Universitätsverlag.

- Mary Snell-Hornby /Franz Pöchhacker/Klaus Kaindl (ur.) (1994). *Translation Studies: An Interdiscipline*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Mary Snell-Hornby /Zuzana Jettmarová/Klaus Kaindl (ur.) (1997). *Translation as Intercultural Communication*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Mary Snell-Hornby/Hans G. Hönl/Paul Kußmaul/Peter A. Schmitt (ur.) (1998). *Handbuch Translation*. Tübingen: Stauffenburg.
- Dan Sperber/Deirdre Wilson (1982). Mutual Knowledge and Relevance in Theories of Comprehension. V: N. V. Smith (ur.), *Mutual Knowledge*. London/New York: Academic Press. 61–85.
- Dan Sperber/Deirdre Wilson (1986). *Relevance: Communication and Cognition*. Oxford: Basil Blackwell.
- M.[ajda] S.[tanovnik] B.[linc] (1995). Prevajalstvo. V: *Enciklopedija Slovenije*. IX. Ljubljana: Mladinska knjiga. 318–320.
- Majda Stanovnik (2005). *Slovenski literarni prevod 1550 – 2000* (Ljubljana: Založba ZRC).
- Dieter Stein (ur.) (1992). *Cooperating with Written Texts: The Pragmatics and Comprehension of Written Texts*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- George Steiner (1975). *After Babel: Aspects of Language and Translation*. London/Oxford/New York: Oxford University Press.
- Radegundis Stolze (1986). Zur Bedeutung von Hermeneutik und Textlinguistik beim Übersetzen. V: M. Snell-Hornby (ur.). 133–159.
- Radegundis Stolze (1994a). Translatorische Kategorien – Zur Rolle der Linguistik in der Translationsdidaktik. V: M. Snell-Hornby idr. (ur.). 387–394.
- Radegundis Stolze (1994b). *Übersetzungstheorien: Eine Einführung*. Tübingen: Narr.
- Hans Strohmayer (1990). *Textverstehen: Kognitive und kommunikative Grundlagen der Sprachverarbeitung*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Fran Šuklje (1878). Niccolo Machiavelli in knjiga 'Il principe'. *Zvon*. 7–8, 23–25, 38–42, 56–57, 72–73, 87–89, 102–103.
- Maria Teresa Taboada (2004). *Building Coherence and Cohesion: Task-Oriented Dialogue in English and Spanish*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Sanna-Kaisa Tanskanen (2006). *Collaborating Towards Coherence: Lexical Cohesion in English Discourse*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Christopher Taylor (1990). Coherence and World Knowledge. V: Laura Gran/Christopher Taylor (ur.), *Aspects of Applied and Experimental Research on Conference Interpretation*. Udine: Campanotto Editore. 21–27.
- Talbot J. Taylor (1992). *Mutual Misunderstanding: Scepticism and the Theorizing of Language and Interpretation*. London: Routledge.

- Paul Thagard (2000). *Coherence in Thought and Action*. Cambridge, Mass./London: MIT Press.
- Geoff Thompson/Jianglin Zhou (2000). Evaluation and organization in text: The structuring role of evaluative disjuncts. V: Susan Hunston/Geoff Thompson (ur.), *Evaluation in Text: authorial stance and the construction of discourse*. Oxford: Oxford University Press. 121–141.
- Susan Thompson/Geoff Thompson (2001). Patterns of cohesion in spoken text. V: M. Scott/G. Thompson (ur.). 55–82.
- Yishai Tobin (1992). Translatability: An Index of Cross System Linguistic, Textual and Historical Compatibility. V: Harald Kittel (ur.), *Geschichte, System, Literarische Übersetzung/Histories, Systems, Literary Translations*. Berlin: Erich Schmidt. 307–322.
- Russell S. Tomlin (ur.) (1987a). *Coherence and Grounding in Discourse*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Russell S. Tomlin (1987b). Linguistic reflections of cognitive events. V: isti (ur.). 455–479.
- Jože Toporšič (1992). *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Gideon Toury (1986). Monitoring Discourse Transfer: A Test-Case for a Developmental Model of Translation. V: J. House/S. Blum-Kulka (ur.). 79–94.
- Gideon Toury (1995). *Descriptive Translation Studies and beyond*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Anne Trévisse/Clive Perdue/José Deulofeu (1991). Word Order and Discursive Coherence in L2. V: Gabriela Appel/Hans W. Dechert (ur.), *A Case for Psycholinguistic Cases*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 163–176.
- Margherita Ulrych (ur.) (1997). *Tradurre: un approccio multidisciplinare*. Torino: UTET.
- Mia Vannerem/Mary Snell-Hornby (1986). Die Szene hinter dem Text: 'scenes-and-frames semantics' in der Übersetzung. V: M. Snell-Hornby (ur.). 184–205.
- Roger G. van de Velde (1989). Man, Verbal Text, Inferencing, and Coherence. V: W. Heydrich idr. (ur.). 174–217.
- Roger G. van de Velde (1992). *Text and Thinking: On Some Roles of Thinking in Text Interpretation*. Berlin/New York: Walter de Gruyter.
- Eija Ventola (1991). *Functional and Systemic Linguistics: Approaches and Uses*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Eija Ventola (1999). Semiotic Spanning at Conferences: Cohesion and Coherence in and across Conference Papers and Their Discussions. V: W. Bublitz idr. (ur.). 101–123.
- Lawrence Venuti (1998). *The Scandals of Translation*. London/New York: Routledge.

Hans J. Vermeer (1986). Übersetzen als kultureller Transfer. V: M. Snell-Hornby (ur.). 30–53.

Hans J. Vermeer (<sup>2</sup>1990a). *Skopos und Translationsauftrag – Aufsätze*. Heidelberg: Institut für Übersetzen und Dolmetschen der Universität Heidelberg.

Hans J. Vermeer (1990b). Texttheorie und Translatorisches Handeln. *Target* 2/2. 219–242.

Hans J. Vermeer (1996). *A skopos theory of translation: Some arguments for and against*. Heidelberg: TEXTconTEXT-Verlag.

Hans J. Vermeer/Heidrun Witte (1990). *Mögen Sie Zistrosen? Scenes & frames & channels im translatorischen Handeln*. Heidelberg: Julius Groos.

Dieter Viehweger (1989). Coherence – Interaction of Modules. V: W. Heydrich idr. (ur.). 256–274.

Douglas Vipond/Russell A. Hunt (1984). Point-driven understanding: Pragmatic and cognitive dimensions of literary reading. *Poetics* XIII. 261–277.

Douglas Vipond/Russell A. Hunt (1989). Literary Processing and Response as Transaction: Evidence for the Contribution of Readers, Texts, and Situations. V: D. Meutsch/R. Viehoff (ur.). 155–174.

Paul Werth (1984). *Focus, Coherence and Emphasis*. London: Croom Helm.

Wolfram Wilss (1994). A Framework for Decision-Making in Translation. *Target* VI/2. 131–150.

Heidrun Witte (1987). »Die *Kulturkompetenz des Translators* – Theoretisch-abstrakter Begriff oder realisierbares Konzept?« *TEXTconTEXT* 2. 109–136.

Heidrun Witte (2000). *Die Kulturkompetenz des Translators: Begriffliche Grundlegung und Didaktisierung*. Tübingen: Stauffenburg.

Palma Zlateva (ur.) (1993) *Translation as Social Action: Russian and Bulgarian Perspectives*. London/New York: Routledge.

## Stvarno kazalo

- Analiza besedila pri prevajanju  
 Arhaiziranje 101, 128–129  
 Besedilnost  
   kriteriji besedilnosti 38  
   in koherenca 40–41, 54, 61, 78, 87  
 Cilj komunikacije, *gl.* funkcija besedila  
 Ciljna kultura 20  
 Ciljna usmerjenost 36–37  
 Ciljni bralec 20  
 Ciljni jezik 20  
 Ciljno besedilo 19–20  
 Dobesedno prevajanje in svobodno prevajanje 24  
 Dodajanje pomensko sorodnih izrazov 104, 113–115, 133  
 »Ekvivalenca« 34–35  
 Eksplikacija 104–113, 133  
 Ekspresivnost, okrepljena 129  
 Formalizem in funkcionalizem 25–26, 29, 31  
 Funkcija besedila 14, 15, 16–17, 20–21, 25, 26–27, 31 in sl., 40 in sl., 50 in sl., 63, 65, 77, 83 in sl.  
 Griceove maksime 54–55  
 Inferiranje 58–60  
 Intuicija pri prevajanju 43  
 Izhodiščna kultura 20  
 Izhodiščni bralec 20  
 Izhodiščni jezik 20  
 Izhodiščno besedilo 19–20  
 Izotopija 81–82  
 Jezikoslovje in raziskovanje prevodov 26–29  
 Koherenca  
   besedilna koherenca 55 in sl.  
   definicija 53–54  
   dvojnost koherence 60–61  
   globalna in lokalna koherenca 67–71  
   in gramatikalnost 57  
   in kohezija 71–83  
   in retorični odnosi 74–75  
   intratekstualna in intertekstualna koherenca 84–85  
   kot objektivna in subjektivna kategorija 61–63  
   kot sklenjenost smisla 66 in sl.  
   pogoji koherence 63 in sl.  
   postopki omogočanja koherence 103–104  
   *gl. tudi* Machiavelli, Niccolò; eksplikacija; dodajanje pomensko sorodnih izrazov; uvajanje paralelnih struktur; nove členitve besedila v povedi; prevajanje ključnih pojmov; raba besedilnih povezovalcev; stilistični izbori v funkciji globalnega sporočila  
   prevodni gradniki koherence 85–87  
   prevodoslovna relevantnost koherence 83–89  
   raziskovanje koherence 48–51  
   termin »koherenca« 52–53  
 Kohezija 40, 54, 62, 67, 71–83, 115–116  
   *gl. tudi* koherenca in kohezija  
 Kondenzacija 114–115, 131  
 Kontekst 72  
 Kotekst 72  
 Kultura 17  
 Literarni polisistem 35, 100  
 Literarnost besedil 92–94  
 Lojalnost 22, 31, 34  
 Lokalni kolorit  
   vnašanje lokalnega kolorita v prevodih 131  
 Machiavelli, Niccolò  
   in njegova dela 91–92  
 Machiavellijev *Vladar* v slovenskih prevodih 94 in sl.  
   funkcijska raznolikost prevodov 95 in sl., 132  
   in besedilna koherenca 103 in sl.

- Vladar* v prevodu A. Prepeluha 96–99, 132–133
- Vladar* v prevodu N. Koširja 100–103, 133
- pri Slovencih 89–91
- Mentalne sheme 68
- Nekoherentna besedila 40, 56, 70, 74–75, 78
- Nove členitve besedila v povedi 104, 117–120, 133
- Okvir 44
- Paralelna besedila 45
- Podomačevanje in potujevanje 32, 35
- Pomen 54
- Poučevanje prevajanja 28, 39
- Prevajalčeve kompetence 42–47
- in avtorefleksija 42–43
- kompetenca na področju ciljnih besedilnih konvencij 46
- kompetenca na področju ciljnega jezika in kulture 45–46
- kompetenca na področju izhodiščnih besedilnih konvencij 46
- kompetenca na področju izhodiščnega jezika in kulture 45–46
- pri poznavanju besedilnega sveta 47
- specifično prevajalska kompetenca 42–45
- etični vidik 45
- kognitivni vidik 43–45
- Prevajalec
- polprofesionalen 13, 45, 46, 105, 133
- prevajalec kot ekspert za oblikovanje besedil 39
- Prevajalska napaka 36
- Prevajalska véda, *gl.* prevodoslovje
- Prevajalske norme 105–106
- Prevajanje
- in poučevanje tujih jezikov 26–27
- in povzemanje oz. parafraziranje 39
- kot posebna oblika govorjenja 28
- kot tvorjenje besedil 38–39
- Prevajanje ključnih pojmov 104, 120–125, 133
- Prevedljivost in neprevedljivost 23–24
- Prevod (definicija) 21–22
- Prevodna enota 44, 82
- Prevodoslovje 20–21
- funkcijske smeri 16–17, 31 in sl. kot samostojna disciplina 28–30
- v romanskih deželah 16
- Prizor 44
- Raba besedilnih povezovalcev 104, 125–128, 133
- Raziskovanje prevodov, tradicionalno 26–27
- Razumevanje pri prevajanju 43
- Relevanca 54
- Skopos
- gl.* funkcija besedila
- teorija skoposa 16, 30–31, 84–85
- Smisel 53
- Sodelovanje v komunikaciji 41
- Sporočilna ustreznost prevoda 22
- Spremembe, funkcijsko motivirane 14, 103, 107–134
- Stilistični izbori v funkciji globalnega sporočila 104, 128–131, 133
- Strategija, prevajalska 13, 35, 85, 102–103, 133
- makrostrategija 43–44
- mikrostrategija 44
- Širitev, oblikoslovno-skladenjska 12, 104, 133
- Terminologija, prevodoslovna 18–21
- Teorija prevajanja
- formiranje teorije prevajanja 22–27
- in študij prevajanja in tolmačenja 16–17, 28, 30
- na Slovenskem 18–19
- starejša in sodobna 24–26
- gl. tudi* raziskovanje prevodov
- Traduktologija, *gl.* prevodoslovje
- Translatologija *gl.* prevodoslovje
- Uvajanje paralelnih struktur 104, 115–117, 133
- Védenje
- sistemi proceduralnega in deklarativnega védenja 64–65
- skupno vedenje 66

*Imensko kazalo*

- Ammann, M. 37, 68, 85  
Andor, J. 68  
Aristotel, 95  
Bajt, D. 25  
Baker, M. 19, 49, 83  
Bardovi-Harlig, K. 82  
Bassnett, S. 35  
Beaugrande, R. de 26, 27, 29, 31, 33, 40, 48, 55, 65, 67, 93  
Bell, R. 31  
Biere, B. U. 63  
Birch, D. 57  
Blakemore, D. 49, 54  
Blum-Kulka, S. 33, 67, 84, 105, 106  
Boccaccio G., 118, 128  
Broeck, R. van den, 20, 24, 37  
Broek, P. van den 86  
Brown, G. 78  
Bublitz, W. 49, 56, 57, 61, 65  
Budal, A. 118, 128  
Bülow-Møller, A. M. 49, 82  
Calderon de la Barca, 90  
Calvino, I. 93  
Campbell, K. S. 62, 72  
Carter-Thomas, S. 78  
Cervantes, M. de 90  
Chafe, W. 65  
Charolles, M. 50, 51, 55, 56, 65, 66, 82, 86, 115  
Chesterman, A. 23, 28, 31, 105  
Chomsky, N. 26  
Clark, H. H., 65, 66  
Connor, U. 32, 33, 37  
Conte, M.-E. 52, 59, 61–62, 64, 67, 69  
Correia, R. 37, 94  
Coseriu, E. 25, 28, 33–34, 93  
Dahl, Ö. 86  
Dahlgren, K. 49  
Daneš, F. 53, 66, 72, 86  
Dante, 93  
Darbelnet, J. 104  
Delisle, J. 22  
Deulofeu, J. 49  
Dijk, T. van 40, 49, 53, 68, 69, 70, 72, 77, 82  
Dović, M. 35  
Dressler, W. U. 29, 31, 40, 48, 55, 60, 65, 67, 82, 93  
Eagleton, T. 93  
Eco, U. 59, 82  
Edmondson, W. J. 62, 67  
Eikmeyer, H.-J. 62, 87  
Englund Dimitrova, B. 15, 104–105 106  
Enkvist, N. E. 49, 57, 59, 63, 67, 68, 70, 72, 74, 78, 93  
Even-Zohar, I. 35  
Fatur, B. 13, 79  
Fayette, Madame de la 90  
Fetzer, A. 72  
Fillmore, C. 44  
Firbas, J. 80  
Firth, J. R. 115  
Fløttum, K. 67  
Frančišek Asiški 94  
Fritz, G. 50, 57  
Gardt, A. 31, 34  
Garrod, S. C. 49, 70–71, 78  
Geluykens, R. 66  
Gentzler, E. 16, 21, 27, 30, 32  
Gerzymisch-Arbogast, H. 49, 82  
Gietl, S. 49  
Gile, D. 31, 32, 34, 44  
Givón, T. 58, 60–61, 67, 73, 80, 81  
Greimas, A. J. 82  
Grice, H. P. 41, 54–55  
Grum, M. 90  
Guicciardini, F. 94  
Gutt, E.-A. 19, 20, 32, 37, 54  
Haack, S. 69  
Halliday, M. 49, 56, 72, 86, 115, 120  
Halverson, S. 21



- Hartnett, C. G. 74, 115  
 Hasan, R. 49, 56, 57, 66, 72, 81–82, 86, 115, 120  
 Hatakeyama, K. 67, 72  
 Hatim, B. 31, 49, 83  
 Hegel, G. W. F. 95  
 Heinemann, W. 73  
 Hellman, C. 48, 51, 56, 57, 58, 61, 66, 83, 86  
 Hermans, T. 19  
 Heydrich, W. 49  
 Hoey, M. 41, 81, 115, 120  
 Holmes, J. S. 30  
 Holz-Mänttari, J. 37  
 Hönig, H. G. 15, 17, 20, 27, 28, 30 in sl., 36, 38, 42–45, 47  
 Hörmann, H. 62  
 House, J. 32  
 Humboldt, W. von 24  
 Hunston, S. 115  
 Hunt, R. A. 49, 94  
 Husserl, 95  
 Ingo, R. 26  
 Ivir, V. 26  
 Jääskeläinen, R. 44  
 Jakobsen, A. L. 27, 28  
 Jakobson, R. 59  
 Johns, A. M. 65, 66  
 Kaindl, K. 28, 85  
 Katarina Sienska, 94  
 Kent, C. E. 49, 72  
 Kintsch, W. 40, 49, 53, 57, 59, 65, 68, 69, 70, 72, 77, 82  
 Klein, W. 28  
 Knott, A. 75–76, 79, 86, 126  
 Kocijančič Pokorn, N. 23  
 Koller, W. 30, 34, 37  
 Komissarov, V. 34  
 Korošec, T. 51, 54  
 Kos, J. 93  
 Kosmač, C. 92  
 Kosovel, S. 76  
 Košir, N. 11, 14, 16, 90, 92, 94–131, 132–134  
 Kovačič, I. 82  
 Kreckel, M. 68  
 Kupsch-Losereit, S. 32, 33, 43, 46, 83  
 Kurz, I. 49  
 Kußmaul, P. 20, 26 in sl., 30 in sl., 36, 37, 42, 43, 44, 45, 47  
 Kvam, S. 18, 22, 27, 33, 45  
 Lagerwerf, L. 49, 126  
 Larose, R. 27  
 Lautamatti, L. 49, 68, 77  
 Lefevere, A. 30  
 Leinfellner-Rupertsberger, E. 59  
 Lenk, U. 41, 49, 56, 57, 126  
 Leuven-Zwart, K. M. van 32  
 Levý, J. 32  
 Linde, C. 41, 55, 56  
 Lindquist, H. 26  
 Lipuš, F. 58  
 Lohmann, P. 49  
 Lorenz, G. 40, 49, 74, 86  
 Lörscher, W. 33, 34, 42  
 Lundquist, L. 49, 50, 53, 56  
 Machiavelli, N. 11, 16, 46, 88–131, 132–133  
 Makovec-Černe, J. 31  
 Malmkjær, K. 21, 34, 64, 65  
 Mann, W. C. 68, 74–76, 88  
 Manzoni, A. 78  
 Marshall, C. M. 65, 66  
 Martens, K. 19  
 Mason, I. 31, 49, 83  
 McCagg, P. 55, 59, 66  
 Miller, J. R. 59, 65, 69  
 Milojević-Sheppard, M. 12  
 Momigliano, A. 13, 78, 79  
 Montaigne M. de 94  
 Mounin, G. 22  
 Mudersbach, K. 49, 82  
 Nergaard, S. 23, 27  
 Neubert, A. 19, 21, 38, 34, 44, 49, 65, 68, 83  
 Newmark, P. 49  
 Nietzsche, F. 95  
 Nord, C. 17, 18, 20, 22, 30 in sl., 39, 43, 44, 45, 82, 84  
 Nuyts, J. 49, 63, 64, 65, 66  
 Olivi, T. 59, 66, 93  
 Olsson, E. J. 52, 56  
 Östman, J.-O. 83  
 Ožbot, M. 13, 28, 34, 35, 56, 84, 92, 99, 128  
 Paglovec, F. M. 90  
 Papegaaij, B. 49  
 Parret, H. 67, 82  
 Parsons, G. 49, 81  
 Pedersen, V. H. 19, 20, 23, 24  
 Perdue, C. 49

- 
- Petöfi, J. S. 49, 59, 66, 93  
 Pirandello, L. 90  
 Prepeluh, A. 11, 16, 90, 91, 94–131, 132–134  
 Prunk, J. 90  
 Pym, A. 32–33, 37  
 Rakar, A. 102  
 Ranke, M. 83  
 Rawls, J. 69  
 Reinhart, T. 55, 57, 59, 115  
 Reiß, K. 30–31, 65, 84  
 Resch, R. 49, 62, 84  
 Rickheit, G. 49, 58  
 Risku, H. 17, 39, 43  
 Roberts, R. 55, 57, 62  
 Robichaux, K. 68  
 Rozman, F. 90  
 Sanders, T. 67, 75–76, 79, 83, 86, 126  
 Sanford, A. J. 49, 70–71, 78  
 Schade, U. 49  
 Schäffner, C. 21, 105  
 Scherner, M. 73  
 Schiffrin, D. 21, 31, 126  
 Schleiermacher, F. 24  
 Schubert, K. 49  
 Seidlhofer, B. 57  
 Serianni, L. 117  
 Shreve, G. M. 38, 49, 83  
 Shveitser, A. 34  
 Singer, M. 49  
 Snell-Hornby, M. 17, 21, 23, 24, 27 in sl., 37 in sl., 43 in sl., 68  
 Sperber, D. 49, 54–55, 57, 66  
 Spooren, W. 67  
 Stanovnik, M. 8, 18, 19, 20  
 Steiner, G. 23  
 Stolze, R. 16, 21, 22, 27, 30, 31, 43 in sl.  
 Strohner, H. 49, 58  
 Šuklje, F. 91  
 Taboada, M. T. 68, 74–75, 81, 86  
 Tanskanen, S.-K. 41, 51, 64, 72, 73, 116, 120  
 Taylor, C. 68  
 Taylor, T. J., 68  
 Thagard, P. 52, 55, 69  
 Thompson, G. 73, 87, 115  
 Thompson, S. 73, 115  
 Thompson, S. A. 68, 74–76, 86, 88  
 Tobin, Y. 24  
 Tomlin, R. S. 80  
 Toporišič, J. 54  
 Toury, G. 19, 31, 34, 35, 36, 37, 44, 100, 105  
 Trévisé, A. 49  
 Ulrych, M. 16, 27  
 Unamuno, M. de 90  
 Velde, R. van de 48, 51, 52, 56, 57, 59, 62, 67, 68, 72, 79  
 Vannerem, M. 31, 33, 43, 44, 68  
 Ventola, E. 72  
 Venuti, L. 35  
 Vermeer, H. J. 17, 21, 23, 30, 31, 33, 34, 44, 45, 49, 65, 67 in sl., 72, 83 in sl., 87  
 Viehweger, D. 48, 57, 58, 64, 73  
 Vinay, J.-P. 104  
 Vipond, 49, 94  
 Vodopivec, V. 101  
 Werth, P. 40, 49, 55, 72  
 Whorf, B. L. 24  
 Widdowson, H. 57, 77  
 Wilson, D. 49, 54–55, 57, 66  
 Wilss, 21, 43, 45  
 Witte, Heidrun 44, 46, 57  
 Woodsworth, J. 22  
 Yule, G. 78  
 Zeri, F. 90  
 Zhou, J. 87

## Povzetek

V knjigi predstavljena raziskava se ukvarja z vprašanji koherence v prevedenih besedilih in temelji na funkcijski paradigmi, predvsem na teoriji *skoposa*, ki jo je predlagal Hans J. Vermeer. Spodbudilo jo je opažanje, da prevodi v odnosu do izvirnikov pogosto vsebujejo določene značilnosti (npr. razlaganja različnih vrst, pogostejšo raba veznikov in drugih diskurzivnih označevalcev, skladenjske paralelizme itd.), ki niso motivirane sistemsko, saj niso pogojene s slovničnimi zahtevami ciljnega jezika, niti niso posledica prevajalčeve neustrezne usposobljenosti, temveč se zdi, da povezani s funkcijo, ki naj bi jo prevod v ciljni kulturi opravljal. Domneva, da so razlogi za takšne elemente funkcijski, je bila preverjena na korpusu, v katerem so ključno mesto zavzemali *Vladar* (*Il principe*, 1513) italijanskega renesančnega pisatelja Niccolòja Machiavellija (1469–1527) in njegove tri slovenske različice; najstarejša izmed njih (1920) je delo Albina Prepeluha, socialnodemokratsko naravnane politika, avtor ostalih dveh (1966, 1990) pa je Niko Košir, prevajalec in filolog, ki se je za italijansko književnost zanimal poklicno.

Med prevodi obstajajo pomembne razlike v predvideni funkciji, obenem pa se v njim zrcali tudi interpretacijska raznolikost izhodiščnega besedila. Prepeluh kot politik je za *Vladarja* gojil praktičen interes, in Machiavellijevo besedilo se v njegovem prevodu bere predvsem kot razprava o vladanju in o političnih zadevah nasploh; namen tega prevoda je bralca izobraževati in ga hkrati morda tudi vzpodbuditi k politični akciji, kot je razvidno iz Predgovora. Koširjevi različici pa sta drugačni: v obeh – tako v prvi, skozi katero naj bi italijanskega avtorja spoznavali predvsem dijaki in deloma študentje, kot v drugi, ki naj bi bila namenjena izobraženemu bralstvu nasploh – se *Vladar* kaže kot kanonično književno besedilo; prevajalec nima zgolj namena prenesti Machiavellijevo sporočilo, temveč obenem želi bralcu ponuditi slogovno dovršeno književno delo.

Analiza je pokazala, da vsa tri slovenska besedila kljub razlikam v predvidenih vlogah, ki naj bi jih opravljala v ciljni kulturi, vsebujejo številne funkcijsko utemeljene elemente, ki te vloge neposredno odražajo. Takšni elementi naj bi olajšali kognitivno obdelavo besedilnega gradiva in/ali zmanjšali razdaljo med besedilnim svetom in bralci ter tako omogočili vzpostavljanje koherence v novih, kulturno-specifičnih okoliščinah. Oba prevajalca sta uporabila iste mehanizme utrjevanja koherence, toda njihov potencial sta izrabila na različne načine v skladu z različnimi vlogami, predvidenimi za ciljna besedila.

## *Summary*

The research presented in this book (*Translation strategies and textual coherence in Slovene translations of Machiavelli's Prince*) is concerned with questions of coherence in translated texts and is based on the functional framework, especially on the *skopos* theory of translation originally proposed by Hans J. Vermeer. It started from an empirical observation that, in comparison with their originals, translated texts often display certain recurrent properties (e.g. explanations of various sorts, increased use of conjunctions and other discourse markers, introduction of syntactic parallelisms, etc.) which are not systemically motivated – i.e. they are not constrained by the grammatical regularities of the target language – nor are they a consequence of the translators' insufficient professional skills, but appear to be related to the prospective role of the translation in the target culture. The hypothesis – namely that the motivation behind such elements is of a functional nature – was tested on a corpus of texts by the Renaissance writer Niccolò Machiavelli (1469–1527), in particular *The Prince* (*Il principe*, 1513) in the original Italian and in its three corresponding Slovene versions. The earliest translation (1920) was made by Albin Prepeluh, a politician with social democratic leanings, whereas the author of the other two Slovene versions (1966, 1990) was Niko Košir, a translator and philologist with a professional interest in Italian literature.

The translations exhibit remarkable function-related differences, and their functional heterogeneity appears to reflect the translators' different interpretations of the source text. As a politician, Prepeluh had a pragmatic interest in *The Prince*, so his translation reads primarily as an instructive treatise on political leadership and political matters in general and also aims to encourage the readers to take political action, as is made clear in the Preface. On the other hand, both of Košir's versions – the earlier one, which was intended mainly for pre-university and university students, as well as the more recent one, which is meant for the general educated reader – present *The Prince* essentially as a canonical literary text; apart from “merely”

conveying Machiavelli's message their translator was also eager to produce a stylistically accomplished literary work.

The analysis has revealed that in spite of the rather different roles assigned to the three translations in the target culture, they all contain a variety of functionally motivated elements which are a direct reflection of those roles. The purpose of such elements is to make the processing of the textual material less demanding from a cognitive point of view and/or to reduce the distance between the textual world and the readers, and thus enable the coherence of the text to be established under new, culturally-specific conditions. Both translators availed themselves of the same coherence-enhancing mechanisms, but exploited their potential in different ways according to the different roles assigned to the target texts.

## *O avtorici*

Dr. Martina Ožbot, izredna profesorica za italijanski jezik, je na Filozofski fakulteti v Ljubljani študirala angleščino, italijanščino in primerjalno književnost, opravila magisterij iz italijanskega jezikoslovja in doktorat iz jezikoslovnih znanosti. Od l. 1994 je zaposlena na Oddelku za romanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, kjer poučuje italijansko diahrono jezikoslovje in vodi seminarje iz prevajanja. Glavno področje njenega raziskovanja je italijansko jezikoslovje, znotraj njega oz. v povezavi z njim pa besediloslovje z analizo diskurza in s prevodoslovjem, stilistika in retorika ter jeziki v stiku. V zadnjih letih se je posvečala predvsem raziskovanju koherence v prevedenih besedilih in drugih vidikov prevodnega posredovanja besedil – od prevajalčevega osebnega sloga do vprašanj politične in vzgojne instrumentalizacije prevodov pa do problemov vstopanja besedil nekanoničnih književnosti v velike kulture itd.

Izpopolnjevala se je v nekaterih tujih univerzitetnih središčih, med drugim v Torinu, na Dunaju in v Cambridgeu. Bila je gost na več univerzah (npr. Trst, Rim, Videm, Padova), bodisi s posameznimi predavanji bodisi s ciklusi predavanj. Rezultate svojega raziskovalnega dela redno predstavlja na mednarodnih in domačih kongresih in simpozijih ter prispevke objavlja v znanstveno-strokovnem tisku. Je članica uredniškega odbora znanstvene revije *Linguistica* in urednica zbornika Društva slovenskih književnih prevajalcev. Občasno prevaja iz italijanščine in angleščine v slovenščino in obratno; l. 2003 je izšel njen prevod klasičnega jezikoslovnega dela *Jezik* Edwarda Sapirja.

## *Iz recenzij*

Raziskava Martine Ožbot *Prevajalske strategije in vprašanje koherence ob slovenskih prevodih Machiavellijevega Vladarja* je prvo delo na Slovenskem, ki problem besedilne koherence obravnava s stališča prevajanja. V njem se avtorica ukvarja z vprašanjem, kako se koherenca – ki jo sodobno besediloslovje pojmuje kot temeljno besedilno kategorijo – vzpostavlja v prevodih kot besedilih, ki sicer izhajajo iz že obstoječih besedil, vendar so namenjena novim in od izhodiščnih pogosto zelo drugačnim komunikacijskim situacijam. /.../

Pri raziskavi je bila nujna uporaba teoretskega instrumentarija, nastalega iz argumentirane uskladitve najustreznejših teoretskih pristopov za posamezna zajeta področja, kot so besediloslovje, funkcijsko usmerjena translatologija, kognitivno jezikoslovje itd. /.../ Iz množice med seboj neenotnih in heterogenih sistemov je zgradila svoj interpretativni splet teoretskih konceptov, ki kaže poleg avtoričinega natančnega poznavanja širokega interdisciplinarnega področja tudi njeno argumentativno zrelost. /.../ Delo je tehten prispevek k slovenskemu besediloslovju, po katerem bodo segali različni uporabniki, od slovenistov do italianistov, splošnih jezikoslovcev, strokovnjakov za prevajanje in tudi strokovnjakov na področju literarne vede.

*Tjaša Miklič*

Delo Martine Ožbot je izvirno v zastavitvi problema in v izpeljavi ter zadeva doslej na Slovenskem komajda upoštevano področje besediloslovnega raziskovanja prevodov literarnih oz. pol-literarnih besedil. Zasluži si, da bi bilo dostopno čim širši strokovni javnosti.

*Zoltan Jan*

## ***V Slavistični knjižnici je doslej izšlo***

*Slovenska slovnica za tretji in četrti razred srednjih in sorodnih šol.* Sestavili: dr. Anton Breznik, dr. Anton Bajec, dr. Rudolf Kolarič, dr. Mirko Rupel, Anton Sovre, Jakob Šolar. Ljubljana: Slavistično društvo v Ljubljani, 1940. [Izven zbirke.]

Silva Trdina. *Besedna umetnost, 2: Literarna teorija.* Ljubljana: MK, 1958, 1961, 1965 (Slavistična knjižnica: učbeniki, 1).

Janko Jurančič. *Južnoslovanski jeziki.* Ljubljana: DZS, 1957 (Slavistična knjižnica). 118 str.

Vera Brnčič. *N. A. Dobroljubov.* Ljubljana: DZS, 1956 (Slavistična knjižnica). 96 str.

France Dobrovoljc, Zvone Verstovšek. *Dve imenski kazali* [Imensko kazalo k Cankarjevim Zbranim spisom od I. do XXI. zvezka. Imensko kazalo k Prijateljevi monografiji Janko Kersnik, njegovo delo in doba]. Ljubljana: DZS, 1955 (Slavistična knjižnica. Bibliografska dela, 1). 79 str.

Marja Boršnik. *Kratek bibliografski pregled slovenskega slovstva.* Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1955 (Slavistična knjižnica. Bibliografska dela, 2). 101 str.

Alenka Gložančev. *Imena podjetij kot jezikovnokulturno vprašanje.* Ljubljana: Rokus, 2000 (Slavistična knjižnica, 3). 167 str.

Zoltan Jan. *Poznavanje slovenske književnosti v Italiji po letu 1945.* Ljubljana: Rokus, Slavistično društvo Slovenije, 2001 (Slavistična knjižnica, 4). 269 str. ISBN 961-209-235-4

Zoltan Jan. *Cankar, Kosovel, Zlobec in Ljubka Šorli pri Italijanih / Bibliografski dodatek:* [slovenska književnost pri Italijanih po drugi svetovni vojni]. Ljubljana: Rokus, Slavistično društvo Slovenije, 2001 (Slavistična knjižnica, 5). 153 str. ISBN 961-209-232-X

Marija Mercina. *Proza Cirila Kosmača: uvod v lingvostilistično analizo.* Ljubljana: Rokus, Slavistično društvo Slovenije, 2003 (Slavistična knjižnica, 6). 175 str. ISBN 961-209-348-2



Drago Unuk. *Zlog v slovenskem jeziku*. Ljubljana: Rokus, Slavistično društvo Slovenije, 2003 (Slavistična knjižnica, 7). 324 str. ISBN 961-209-357-1

Peter Jurgec. *Samoglasniški nizi v slovenščini: fonološko-fonetična analiza*. Ljubljana: Rokus, 2005 (Slavistična knjižnica, 8). 224 str. ISBN 961-209-543-4

Kozma Ahačič. *Izvirne slovenske pesmi Jovana Vesela Koseskega: Vsebinski opis, okoliščine nastanka, pregled ocen, jezik, tekstnokritični aparat ter diplomatični in kritični prepis pesmi 1818–1852*. Ljubljana: SDS, 2006 (Slavistična knjižnica, 9). 195 str. ISBN 13 978-961-91015-6-8